

Crnogorski glasnik

GODINA XXI. _ BROJ 131. _ RUJAN-LISTOPAD / SEPTEMBAR-OKTOBAR _ 2021.

LUČINDANSKI
SUSRETI 2021.

PREDSJEDNIK CRNE GORE
U CRNOGORSKOM DOMU U ZAGREBU

LUČINDANSKI SUSRETI 2021.

PROTEST NA CETINJU

DE JE ŠTO

ZAGREB

Lučindanski susreti u Zagrebu

Predsjednik Crne Gore
u Crnogorskom domu u Zagrebu

X. sjednica Predsjedništva NZCH

XV. sjednica Vijeća crnogorske nacionalne manjine
Grada Zagreba

DOGODILO SE

Protest na Cetinju

STAV

Mitropolitovo mjedeno gumno

GODIŠNJICA

29.9.1991. Admiral Vladimir Barović je presudio sebi

RIJEKA

Izlet "4 otoka"

Izložba u galeriji Montenegrina

XVII. Bundevidjada

SPLIT

Splitski Crnogorci postavili Đeknu

ŠEDNIK

Održan prvi Šednik četvrtkom u novoj sezoni

KULTURA I UMJETNOST

Mario Letica predstavio izložbu
u Crnogorskom domu u Zagrebu

Likovni zapisi u doba korone

Mi smo dušo vrli novi siromasi

PRILOG

Crnogorska država pred izazovima demokracije - III.

Valtazar Bogišić i Božo Petrović Njegoš - II.

DOKUMENTARNI FILM U CRNOGORSKOM DOMU

Nova sezona dokumentarnog filma

CRNOGORSKA TRPEZA

Ukusi Crne Gore

20

22

24

26

28

30

43

53

54

Izdavači: NACIONALNA ZAJEDNICA CRNOGORACA HRVATSKE I VIJEĆE CRNOGORSKE NACIONALNE MANJINE GRADA ZAGREBA, Zagreb, Trnjanska c. 35, Tel./Fax: 01/6197 078, 01/6314 264, E-mail: vijececm@net.amis.hr, drustvo.montenegro@zg.ht.hr, Internet adresa: www.vijece-crnogoraca-zagreb.hr

* Za izdavače: Danilo Ivezić i Dušan Mišković * Glavni i odgovorni urednik: Maša Savićević * Redakcija: Milanka Bulatović, Danilo Ivezić, Nikola Čulić, Jovan Abramović, Dušica Malada, Dušan Roganović * Grafička priprema i tisak: Skaner studio d.o.o. * Rukopisi se ne vraćaju * Naklada/Tiraža 1000 Glasilo je, putem Savjeta za nacionalne manjine, financirano iz državnog proračuna RH, putem Vijeća crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba, iz proračuna Grada Zagreba i putem predstavnice crnogorske nacionalne manjine u Zagrebačkoj županiji iz proračuna Zagrebačke županije. Pozivamo Crnogorce, Crnogorce i sve prijatelje da svojim sugestijama, prijedlozima i prilozima pomognu redakciji "Glasnika" na poboljšanju i daljnjem izlaženju lista. Tekstovi nijesu lektorisani te se izvinjavamo autorima i čitaocima.

LUČINDANSKI SUSRETI U ZAGREBU

Prilog uredila: Maša Savićević

U odista specifičnim uvjetima određenim ukupnom epidemiološkom situacijom i limitiranim brojem učesnika, Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske i Društvo Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" Zagreb, uspjeli su u organizaciji manifestacije - 22. Lučindanski susreti u Zagrebu 30. 10. 2021. s Gradom gostom Prijesticom Cetinje

Na Lučindanskim susretima 2021. održanim 30. listopada u Studentskom centru u Zagrebu u organizaciji Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske i Društva Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" Zagreb, okupili su se pripadnicima crnogorske nacionalne manjine iz Zagreba i Hrvatske. Dvadeset i drugim Lučindanskim susretima obilježena je 100-ta godišnjica rođenja i 180-ta godišnjica smrti knjaza, kralja Nikole I. Petrovića Njegoša pod motom "Homage Nikoli I." Nikola I. vladao je Crnom Gorom od 1860. do 1921., a tijekom njegove vladavine Crna Gora je bila međunarodno priznata 1878. na Berlinskom kongresu.

Nakon intoniranja himni, zbor "Montenegro" otpjevao je "Serbus dragi Zagreb moj", "Oj vesela veselice" i "Crna Goro zemlji mila", a potom su se prisutnima obratili Aleksandar Tolnauer, predsjednik Savjeta za nacionalne manjine RH, Maja Koljević, izaslanica gradonačelnika Cetinja, i Tanja Horvatin, izaslanica gradonačelnika Zagreba.

Turističku zajednicu Cetinja predstavio je direktor Oskar Huter, a KUD "Njegoš" izveo je splet narodnih plesova. U programu su nastupili flautistica Žana Lekić i glumac Slobodan Marunović. U okviru Lučindanskih susreta 2021. predstavljena je Grafička mapa – Kralj akademskog slikara Dimitrija Popovića. Manifestaciju je zatvorila Milanka Bulatović, predsjednica Društva Crnogoraca i prijatelja Crne Gore. Lučindanski susreti održani su pod pokroviteljstvom gradonačelnika Grada Zagreba.

Među prisutnim uzvanicima bili su otpravnica poslova Crne Gore u RH Irena Prelević, izaslanica gradonačelnika Grada Zagreba Tanja Horvatin, predsjednica Savjeta za nacionalne manjine RH Aleksandar Tol-

nauer, predstavnici Cetinja: sekretarka Senata Prijestonice Silvana Radonjić, sekretarka Sekretarijata za investicije Maja Koljević, direktor TO Oskar Huter, predstavnici Narodnog muzeja Crne Gore i Crvenog krsta Crne Gore; kao i predstavnici crnogorskih društava iz Republike Slovenije, crnogorskih udruženja i društava iz Republike Hrvatske i predstavnici vijeća nacionalnih manjina Grada Zagreba.

Središnje događanje u velikoj dvorani Kina SC, sukladno epidemiološkim mjerama i ograničenim brojem sudionika na 300, započelo je intoniranje himni, i obraćanjem predsjednika NZCH Danila Ivezića koji je nakon pozdravljanja prisutnih uzvanika rekao:

"Dvadeset i drugi put, NZCH i Društvo "Montenegro" organiziraju Lučindanske susrete. Kontinuitet u organizaciji je samo jednom, prošle godine, iz svih dobrih razloga, prekinut. Dvadeset dvije godine, kao i naša ovogodišnja upornost, pokazatelj su programske opravdanosti manifestacije, kao i pokazatelj kvalitete našeg rada i djelovanja.

Naš put kroz ove dvadeset dvije godine su priče koje traju:

To je **priča** o Svetom Petru Cetinjskom, čije ime povezuje Lučindanske susrete, kao jednom od najznačajnijih ličnosti crnogorske povijesti i utemeljitelju moderne crnogorske države. Značajnim akterom integrativnih procesa u Crnoj Gori 19. stoljeća, ujedinjenja historijske Crne Gore i brda, povezivanja mora i gora, stvaranje zakonodavnog sustava i privođenje Crnogoraca "k poznaniju prava", čovjeka koji je umio uvjerljivo saopštiti ono što hoće i koji je govorio da nema druge sile u upravljanju narodom i državom OSIM MOĆI PERA I JEZIKA.

To je **priča** o obilježavanju značajnih datuma crnogorske istorije. Ovogodišnjim 22. Lučindanskim susretima, obilježavamo 100 godina smrti crnogorskog knjaza i kralja NIKOLE I. PETROVIĆA NJEGOŠA. Kralj Nikola je bio mudar vladar i vješt strateg, moderni reformator društva, državnik koji je osigurao međunarodno priznanje Crne Gore na Berlinskom kongresu

1878. godine. Ali je bio i vladar opsjednut ambicijama, nerealnim državnicičkim aspiracijama, naivnim nadanjima i vjerovanjima u demokratske principe i pravičnost velikih sila te je kao žrtva interesa drugih postao kralj bez kraljevine, tragična ličnost, žrtva nesretnog usuda. Autokrat, svjestan modernih društvenih tokova znao je da novo vrijeme s novim društvenim razvojem traži demokratska načela "luna i krst, dva strašna simbola" kako je pisao njegov slavni predak Petar II. Petrović Njegoš, više ne smiju biti u pogubnoj opreci. Pisao je kako se "sve vjeroispovijesti uzdižu ka istom središtu". Kraljev san o modernoj Crnoj Gori pretvorio se u tjeskobnu stvarnost života u progonstvu. Posmrtni ostaci kralja Nikole preneseni su 1989. godine iz San Rema na Cetinje, gdje je našao vječni mir u srcu voljene Crne Gore. "Neka Bog štiti i blagoslovi moju zemlju" -riječii su Kralja Nikole.

To je **priča** o ljepoti crnogorskih gradova, gostiju Lučindana, koji su donijeli dio njihovog duha u Zagrebu. Jedanaest gradova u proteklom periodu bili su naši gosti: Bar, Bijelo Polje, Cetinje, Danilovgrad, Tivat, Kotor, Podgorica, Mojkovac, Šavnik, Nikšić, Kolašin. Obilježavanje 100-te godišnjice smrti kralja Nikole odredilo je Prijesticom Cetinje za Grad gost Lučindana 2021. Cetinje koje je vazda znalo će i na koju stranu u svim presudnim i bitnim zbivanjima crnogorske

istorije, pa i ovim najnovijim. Cetinje koje s ponosom kaže da je prijestonica Crne Gore. Predstaviće nam se u organizaciji TO Cetinja, a u kulturnom dijelu programa nastupiće KUD-u "Njegoš", Slobodan Marunović i Žana Lekić.

Lučindanski susreti su priča o nama o onome što radimo i što smo učili, kao pokazatelj ugleda naše zajednice u Republici Hrvatskoj. O građenju mostova veza i suradnje kroz očuvanje kulturnog i nacionalnog identiteta u okviru onoga što nazivamo ostvarivanje kulturne autonomije što je odrednica djelovanja NZCH i njenih članica, kroz različite projekte i programe koji se prepoznaju u sredinama življenja. O našoj autonomnosti i dosljednosti i inzistiranju na programskoj, partnerskoj suradnji sa institucijama matične države, što je ponekad bilo jako problematično. Od samih početaka našeg djelovanja, prije tridesetak godina, javno smo se dosljedno, jasno i nedvosmisleno zalagali za pravo Crne Gore da kao suverena evropska država zauzme svoje mjesto u svjetskoj zajednici slobodnih naroda. O takvom našem principijelnom i demokratskom patriotskom opredjeljenju svjedoči mnoštvo aktivnosti s kraja dvadesetog i početka 21. vijeka, pred domaćom, crnogorskom i međunarodnom javnošću, kao prilog internacionalizaciji crnogorskog pitanja kroz organizaciju različitih međunarodnih konferencija i skupova, s nizom političkih analiza, saopštenja i izjava. Te aktivnosti kulminiraju uoči historijskoga državotvornog referenduma 2006.

Prisjećam se naših TREĆIH LUČINDANSKIH SUSRETA održanih 2002. godine, prije dvadeset godina, u okviru izrazitih aktivnosti NZCH na internacionalizaciji crnogorskog pitanja i na pravu Crne Gore da samostalno odlučuje o svojoj sudbini. Bili su posvećeni, kao i ovi današnji knjazu i kralju Nikoli, na njima smo predstavili knjigu "Diplomatska poslanstva u knjaževini i kraljevini Crnoj Gori" uz učešće znamenitih pojedinaca: doajen diplomacije, sada pokojni, Vladimir Velebit, akademik Radovan Radonjić, književnik Branko Banjević, dr. sc. Damir Grubiša, publicista Marko Špadijer, diplomata Branko Lukovac, a moderator je bio prof. dr. Dragutin Lalović. Manifestacija je održana u Kongresnoj dvorani Zagrebačkog Velesajma, pod pokroviteljstvom Ministra vanjskih poslova RH, Tonina Picule. Skupu su prisustvovali članovi diplomatskog kora, akreditirani u Republici Hrvatskoj, ministar kulture Republike Crne Gore, zamjenica ministara kulture Republike Hrvatske i brojni gosti i uzvanici. Uz jednodušan zaključak da je budućnost Crne Gore u njenom povratku u svjetsku zajednicu nezavisnih i samostalnih država.

Vraćamo li se mi to u nekakvu prošlost, prolazimo li

mi to opet nešto što je bilo, naučismo li nešto iz naše prebogate povijesti?

O najnovijim zbivanjima u Crnoj Gori nakon izbora održanih 3. 8. 2020. u Saopštenju smo pozdravili demokratski iskorak vezan uz smjenjivost vlasti na izborima, izrazili nadu da će nova vlast krenuti s promjenama, demokratskim iskoracima i reformama, ali i skepsu u mogućnostima i iskrenim namjerama nove vlasti i naglasili da Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske ni u ovoj važnoj prilici ne želi na sebe preuzeti pravo da izvana suda o stranačkim opredjeljenjima građana naše matične države. Dosadašnje iskustvo naučilo nas je da imamo povjerenje u razboritost građana Crne Gore, u njihov borbeni demokratski potencijal da se uspješno suprotstave opakim tendencijama, da se u ime demokratije razmašu retrogradne snage i regresivni asimilatorski, hegemonistički i kleronacionalistički procesi. Kao i vazda, našu podršku uživaju svi istinski borci za suverenost Crne Gore, svi koji je demokratski grad i pravno čuvaju, svi koji su ponosni na svoju baštinu i samosvjesno oblikuju svoju budućnost, svi koji znaju, **da drugoga čuvaju od sebe, ali da nikada i nikome ne daju svoje, da sačuvaju svoju državu.**

Ova godina velikih godišnjica, s čijim obilježavanjem treba znati nositi, vezanih uz Crnu Goru ima i jedan naš jubilej: 30 GODINA osnivanja i djelovanja NZCH. Planirana svečanost je 21. 12. 2021., datum osnivanja NZCH, u Dvorani Lisinski. Nadamo se da će tzv. epidemiološka situacija to i omogućiti.

Naš doprinos obilježavanju 100 godina smrti knjaza i kralja je projekt Grafička mapa pod nazivom "KRALJ" autora Dimitrija Popovića, koju ovde danas predstavljamo javnosti, a koja je tiskana u ograničenom izdanju od 100 kom. Grafički listovi ove mape izražavaju lik suverena koji se osim realističkih pojedinosti njegovog lica na simboličan način označava i kroz povijesno mitsku dimenziju kraljevog vremena. Namjera nam je kompletnu kartu predstaviti na posebno organiziranoj izložbi do kraja godine, u okviru manifestacije navedenog jubileja NZCH.

Na kraju ističem da sve što čini NZCH ne bi bilo moguće bez nosioca programskih aktivnosti, jer je ona ustrojena kao savez udruga: Društva Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" Zagreb, Nacionalne zajednice Crnogoraca Rijeka, Zajednice Crnogoraca Split, Zajednice Crnogoraca Pula, Društva Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Bujština" Umag, Zajednice Crnogoraca i prijatelja Crne Gore Istarske županije, Društva Perojskih Crnogoraca "Peroj 1657". Njihovi predstavnici i članovi su danas ovde sa nama, stoga im hvala. Još jednom hvala

svima vama koji ste danas s nama na našim 22. Lučindanskim susretima sa željom da se i dalje sretamo po različitim kulturnim događanjima koji svojim bitnim karakteristikama obogaćuju ukupnost življenja kako Grada Zagreba tako i Republike Hrvatske.

Velika zahvala svim dosadašnjim akterima i organizatorima ovakvih projekata i programa, kao i svim institucijama u RH i Crnoj Gori, posebno Savjetu za nacionalne manjine RH, koje ih prepoznaju kao vrijednim i dostojnim financiranjem.

Vidimo se na 23. LUČINDANU 2022. godine.

Živjeli!"

Obraćajući se prisutnim u ime Savjeta za nacionalne manjine RH Aleksandar Tolnauer je rekao:

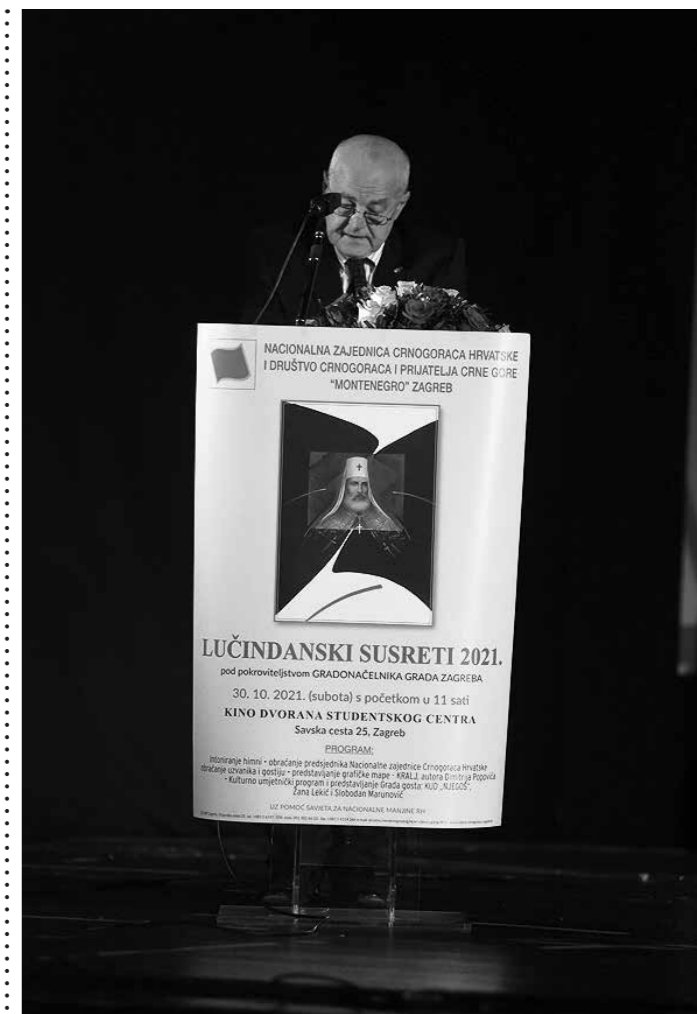
Čast mi je i izuzetno zadovoljstvo pozdraviti vas u ime Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske, kao i u svoje osobno ime na ovogodišnjim 22. Lučindanskim susretima u znaku 100 godišnjice obilježavanja smrti Nikole I. Petrovića Njegoša – crnogorskog knjaza i kralja, posljednjeg državnika slavne dinastije Petrović.

Kulturna manifestacija Lučindanski susreti, posebno nas raduje kao okupljanje, čiji povod ima posebno značenje za Crnogorce, koji ovdje promoviraju crnogorsku tradiciju, njene vrijednosti, njenu prošlost, sadašnjost i budućnost.

Od našeg posljednjeg susreta mnogo se toga dogodilo i odigralo u političkom, javnom i kulturnom životu, obilježenom tektonskim promjenama u takoreći biblijskom vremenu svih vrsta pošasti od pandemija, potresa, serijskih požara, poplava, sigurnosnih ugroza, velikih migracija, što sve pred nas stavlja jednu novu zadaću suočavanja sa svim ovim izazovima i pitanjima.

No, unatoč svemu, nas u Savjetu posebno veseli da je uz sve ove limitirajuće i otežavajuće okolnosti crnogorske nacionalne manjine u svojim programima vezanim za ostvarivanje kulturne autonomije predstavljena na najbolji način programa visokog kulturnog doma kojima afirmira crnogorsku kulturu i tradiciju, a istovremeno integrirana u hrvatsko društvo, ostvaruje svoj puni crnogorski identitet.

Poštovani, ono što mi danas u Republici Hrvatskoj kao članici Europske unije sa ponosom možemo istaknuti je, da je Vlada Republike Hrvatske multikulturalnu i multinacionalnu politiku uvela kao dio svakodnevnice, a ne ekskluzive pojedinih prigoda, čime je otvorila prostor interakcijskog djelovanja različitih obrazaca, ali obrazaca jednakih šansi, bez prešućivanja i poslušnosti, jer poslušnost bez kritike i otpora nije stvorena

za čovjeka, već za Boga! To nisu spriječile ni okolnosti kojima se suočavamo, kao potpuno novom vezanom i determiniranom pojavom i posljedicama pandemije koje će trajno izmijeniti život koji poznajemo, jer bezobzira na naš zadani optimizam, pandemije su uvijek mijenjale svijet i otvarale prostor za nove izazove, nadajmo se pozitivne.

Svake godine sa ovoga mjesta ističemo i veliku ulogu Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske, Vijeća crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba, kao i člana Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske, ispred crnogorskih nacionalnih manjina gospodina Ivezića u velikom doprinosu i suradnja koja je bila od izuzetne važnosti, između Hrvatske i Crne Gore, bez obzira na postotke crnogorske i hrvatske nacionalne manjine u smislu pitanja uspostavljanja povjerenja, zaštite ljudskih prava i prava nacionalnih manjina koje određuju i pokazatelj su mjesta svake zemlje u međunarodnoj zajednici.

Ujedno koristim ovu prigodu da se zahvalim svim ljudima crnogorske zajednice koji su svojim djelovanjem bili promicatelji i neimari hrvatsko-crnogorskih odnosa, a posebno pokojnom prof. dr. Radomiru Pavičeviću, pok.

em.prof. Veselinu Simoviću, prof.dr. Draganu Laloviću, Danilu Iveziću, Dimitriju Popoviću, Veljku Bulajicu i Dušanu Miškoviću.

Na kraju, čestitam vam Lučindan sa nadom da ćemo u periodu koji je pred nama zajedničkim snagama i dalje raditi na unapređenju i razvijanju odnosa Crne Gore i Hrvatske za dobrobit svih njenih građana, a pripadnici crnogorske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj će u Savjetu za nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj i meni osobno, imati uvijek otvorena vrata za konstruktivne prijedloge, dijalog i suradnju.

Dopustite mi da ovo obraćanje završim riječima kralja i knjaza Nikole I. Petrovića Njegoša koje je 1899.g.zapisa na putu za Carigrad: "VJERUJEM DA JE SVIJET DOBAR, UGLAVNOM, A TA ME MISAO PODSTIČE DA SE VESELIM ŽIVOTU, ŠTO NAM OSTAJE AKO NE UZMEMO SVIJET SA NJEGOVE DOBRE STRANE!" U to vjerujem i ja! "

U ime Grada gosta prisutnima se obratila izaslanica gradonačelnika gospđa Silvana Radonjić koja je pročitala pozdravno pismo gradonačelnika Cetinja gospodina Aleksandra Kaščelana, organizatora i sudionika Lučindanskih susreta 2021.

"Cetinje je srce naše države, predstavlja njenu dušu, au njemu su protkani crnogorska istorija, kultura i tradicija. Na prijestonom Cetinju uvijek je gorela crnogorska luča, a ona i danas, u vremenu brojnih izazova i povrtaku duhova mračne prošlosti brani slobodarsko, evropsko i antifašističko biće crnogorskog naroda. Na to nas obavezuje nasljeđe koje je ostavio kralj Nikola, od čije smrti je prošao cio vijek, a čemu ste i vi posvetili ove Lučindanske susrete", napisao je Kaščelan. On je dodao da istorija uči, ali i opominje. "Nažalost, pokušaji urušavanja i potiranja crnogorske države i nacije ne prestaju, ali se ne smanjuje ni crnogorska želja i snaga, crnogorski prkos da zaštiti i odbrani ono najsvetije što ima – suverenu i nezavisnu Crnu Goru". Gradonačelnik je ocijenjen da su Lučindanski susreti manifestacija vrijedne pažnje i poštovanja, jer duže od dvije decenije okupljaju crnogorsku baštinu, radi na očuvanju baštine i osnažuje mostove i prijateljstva sa hrvatskim narodom. "Crna Gora je decenijama prepoznata po svom multikulturalnom i multikonfesionalnom karakteru, poznata je kao dobar susjed, prijatelj i oslonac. Cetinje prati takvo određenje, nastoji da osnažuje suradnju sa svim susjedima, posebno sa onima koji teže istom cilju i istim vrijednostima – onima koje baštini porodica evropskih naroda", naručio je Kaščelan.

Izaslanica gradonačelnica gospođa Tanja Horvatin je

rekla:

" Poštovani gosti, dragi prijatelji iz Cetinja, i svi uzvanci, Srdačno vas sve pozdravljam u ime gradonačelnika Grada Zagreba g. Tomislava Tomaševića i svoje osobno ime. Drage Crnogorke i dragi Crnogorci, čestitam vam Lučindan, vaš vjerski i narodni blagdan. Lučindan je znak prepoznatljivosti crnogorskog naroda, vašeg nacionalnog i vjerskog identiteta, bogate kulture i tradicije. Posebno srdačno ovaj put pozdravljam predstavnike grada Cetinja koji će se na ovogodišnjoj manifestaciji, kao grad gost, predstaviti javnosti Grada Zagreba i Republike Hrvatske. Povijest nam gradi ponos na učinjeno, a nadalje, upravo taj ponos motivira nas za daljnje promicanje i očuvanje nacionalnog identiteta, što je uvijek lakše kroz suradnju i podršku prijatelja. S ponosom nastavljamo dobru tradiciju da se od 2007. godine održavaju Lučindanski susreti pod pokroviteljstvom gradonačelnika Grada Zagreba, kao grada prijatelja crnogorske zajednice. Iza nas su godine odlične suradnje s Vijećem crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba, Nacionalnim zajednicom Crnogoraca Hrvatske i Društvom Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" Zagreb. Zajedničkim višegodišnjim doprinosom ostvarujemo prava pripadnika crnogorske nacionalne manjine i promičemo prava svih nacionalnih manjina u Gradu Zagrebu i Republici Hrvatskoj. Ispred nas su novi izazovi, ali je svakako važno ostati zajedno u prijateljstvu i podršci, povezani suradnjom u kulturi, gospodarstvu, znanosti i drugim područjima, trajnom motivacijom da nam zajednička suradnja i podrška ostanu prioriteta i vrijednosti koje se svakodnevno žive.

Zbog nemogućnosti da osobno prisustvuju manifestaciji pozdravne telegrame uputili su u ime Crnogoraca Beograda i Srbije **Boro Mrvaljević** .

U ime Matice crnogorske predsjednik **Dragan Radulović**

i čestitku Predsjednik Crne Gore **Milo Đukanović**:
Poštovani prijatelji,

Povodom 31. oktobra -Lučindana, kojeg već 22 godina tradicionalno obilježavate kao Dan crnogorske dijaspore u Hrvatskoj, vama, svim članovima vaših udruženja i ukupnoj crnogorskoj dijaspori u Hrvatskoj, upućujem najsrdačnije čestitke i najbolje želje za dalji uspješan rad. Hvala vam na pozivu da prisustvujem Lučindanskim susretima, na kojima obilježavate i 100-tu godišnjicu smrti Nikole I Petrovića Njegoša crnogorskog knjaza i kralja. Čestitam vam na uspješnoj organizaciji jošjednog tradicionalnog Lučindanskog druženja Crnogoraca, kojem usljed ranije preuzetih obaveza, nažalost nijesam u mogućnosti da prisustvujem. Crna Gora je s pravom ponosna na svoju dijasporu, na njen doprinos u odsudnim trenucima u periodu demokratske obnove crnogorske državnosti i njenu podršku kontinuiranoj promociji i međunarodnoj afirmaciji savremenog crnogorskog društva. Veze, odnosi i saradnja sa dijasporom neodvojivi su dio našeg unutrašnjeg razvoja, kao i uspješnog procesa regionalnih, evropskih i evroatlanskih integracija Crne Gore. Udruženi ljudski, intelektualni i ukupni potencijali dijaspore sa maticom objektivna su razvojna poluga Crne Gore. Dobra koordinacija i zajedničko korišćenje ovih potencijala, jedna su od bitnih pretpostavki daljeg društveno-ekonomskog prosperiteta Crne Gore i jačanja njenog građanskog i državnog-nacionalnog identiteta.

Nacionalna zajednica Crnogoraca u Hrvatskoj važna je karika za unaprijeđenje odnosa dvije države. Zajedno sa Hrvatskom zajednicom u Crnoj Gori prirodno predstavlja vezu dva društva zasnovanu na uspješnoj misiji očuvanja nacionalnog i kulturnog identiteta naših država i naroda. Odnos zajednice prema svojoj državi porijekla i vaša ostvarenja kojim ste učinili ponosnim i Crnu Goru i svoju novu domovinu Hrvatsku realna su osnova za optimizam s kojim gledamo na našu bolju i nesporno zajedničku evropsku budućnost. Još jednom vam čestitam praznik i upućujem srdačne pozdrave.

Predstavljanje Grada gosta započelo je obraćanjem direktora TO Cetinja **Oskara Hutera** , projekcijom kraćih video zapisa u kojima se predstavlja Cetinje, nastupom **KUD-a "Njegoš"** , profesorice na Muzičkoj akademiji flautistice **Žane Lekić** i glumca **Slobodana Marunovića** .

Njihovo predstavljanje i nastup po ocjeni svih prisutnih nije ni u čemu manji broj sudionika programa. Bilo je zadovoljstvo biti u Kino dvorani Studentskog centra u Zagrebu na Lučindanskim susretima 30. 10. 2021.

U sklopu manifestacije i obilježavanja godišnjice smrti knjaza i kralja Nikole I: u organizaciji TO Cetinja u holu dvorane otvorena je izložba "**Fotografi na crnogorskom dvoru**"

Sažet prikaz Lučindanskih susreta pogledajte na: <https://youtu.be/JsIYLFUbiN4>

PREDSJEDNIK CRNE GORE U CRNOGORSKOM DOMU U ZAGREBU

Na kraju prvog dana zvanične posjete Republici Hrvatskoj, predsjednik Crne Gore Milo Đukanović, u pratnji svojih suradnika, ambasadora Republike Hrvatske u Crnoj Gori gospodina Veselka Grubišića i otpravnice poslova Ambasade Crne Gore u Republici Hrvatskoj gospođe Irene Prelević, posjetio je u Zagrebu Nacionalnu zajednicu Crnogoraca Hrvatske gdje je razgovarao s njenim predstavnicima.

Predsjednika Crne Gore, je pozdravio predsjednik Nacionalne zajednice Danilo Ivezić zahvalivši za posjetu i dolazak u Crnogorski dom koji je sjedište NZCH i središte očuvanja kulture i nacionalnog identiteta Crnogoraca. Susret u Crnogorskom domu je organiziran sukladno epidemiološkim uvjetima uz maksimalno dozvoljeni broj učesnika.

Govoreći o djelovanju Nacionalne zajednice, Ivezić je ukazao i na njenu značajnu ulogu u svim fazama državnih odnosa, i u vrijeme kada su veze dvije države i dva naroda bile pokidane. Značajan doprinos u tom pogledu dala je i daje hrvatska nacionalna manjina u Crnoj Gori, kazao je on, predstavljajući brojne programe koje u kontinuitetu Zajednica realizira, uz naglasak na veliki jubilej koji NZCH obilježava u 12. mjesecu (21. 12.) ove godine- 30 godina osnivanja i djelovanja, koji je i dokaz kontinuiteta i kvalitete NZCH.

U kontekstu aktuelnih prilika i kriza koje Crna Gora prolazi, predsjednik Nacionalne zajednice je istakao da Crnogorci u Hrvatskoj svoje emocije izražavaju snažnije od onih koji žive u Crnoj Gori, ostajući do kraja posvećeni očuvanju suverenosti naše države, na čije

su tekovine i baštinu izuzetno ponosni. Dugogodišnje iskustvo nas je naučilo da imamo povjerenje u razboritost građana Crne Gore, u njihov borbeni demokratski potencijal da se uspješno suprotstave opakim tendencijama da se u ime demokratije razmašu retrogradne snage i regresivni asimilatorski, hegemonistički i kleronacionalistički procesi. Kao i vazda, našu podršku uživaju svi istinski borci za suverenost Crne Gore, svi koji je demokratski grade i pravno čuvaju, svi koji su ponosni na svoju baštinu i samosvjesno oblikuju svoju budućnost, svi koji znaju ... da drugoga čuvaju od sebe, ali da nikada i nikome ne daju svoje, da sačuvaju svoju državu"- zaključio je Ivezić.

Predsjednik Đukanović je uz zahvalnost za gostoprimstvo čestitao Nacionalnoj zajednici na uspješnoj misiji očuvanja nacionalnog i kulturnog identiteta države i naroda, što služi na ponos Crnoj Gori. Također, Zajednica je i važna karika za unapređenje odnosa dvije države, utoliko više što je promišljeno i odlučno ostala posvećena našim odnosima u svim periodima, kao što je i Hrvatska zajednica u Crnoj Gori. Predsjednik je čestitao članovima Zajednice na odnosu prema svojoj državi porijekla, i na njihovim ostvarenjima kojima su učinili ponosnim i Crnu Goru i svoju novu domovinu Hrvatsku. Govoreći o ukupnim prilikama u Crnoj Gori predsjednik Đukanović je rekao: "Na mržnji ne da nije moguće ništa napraviti, nego na mržnji nije moguće iole

ozbiljnije trajati... Sa novom vlašću su ljudi shvatili da svako novo ne znači i dobro. Vjerujem da će Crna Gora pokazati svoju demokratsku zrelost i nacionalnu odgovornost, da će sačuvati mir i stabilnost, da će se vratiti na put EU integracija i da ćemo imati vlast koja će biti u stanju da to realizuje...".

Susretu predsjednika Đukanovića i predstavnika Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske prisustvovali su između ostalih redatelj Veljko Bulajić, jedan od najvećih živih slikara na ex-yu prostorima Dimitrije Popović, istaknuti profesor Dragutin Lalović, kao i predstavnici udruga članica NZCH iz Umaga, Pule, Peroja, Rijeke, Splita, Zagreba.

X. SJEDNICA PREDSDJEDNIŠTVA NZCH

Prilog uredila: Maša Savićević

16. 10. 2021. godine u Crnogorskom domu u Zagrebu održana je 10. Sjednica Predsjedništva NZCH.

Na sjednici se najprije razgovaralo o **realizaciji programa do kraja 2021. godine:**

Dušica Mijušković-Malada (Zajednica Crnogoraca Split): Pjevački zbor je počeo sa radom i planira se nekoliko nastupa do kraja godine; do kraja godine planira se i predstavljanje Monografije o ZCS uz prigodan program; sredstvima dobivenim od grada Splita uspješno je postavljena i izvedena planirana amaterska predstava; namjerava se i nabava dopune nošnji za Pjevački zbor;

Nikša Ninić (Zajednica Crnogoraca Pula): Pripremljena je izložba "Crnogorski velikani"; trebalo bi realizirati predavanja i okrugli stol (o admiralu Vladimiru Baroviću i Lucianu Delbiancu - u prvoj polovici 11. mjeseca, kao i o Milovanu Đilasu);

Želimir Novaković (NZC Rijeka): Pjevački zbor je aktivan, a do kraja godine imat će još nekoliko nastupa; održani su Dani crnogorske kulture i Petrovdanski sabor; održat će se još jedna izložba, obilježiti Dan NZC Rijeka i nastupajući blagdani;

Milanka Bulatović (Društvo "Montenegro"-Zagreb): Pjevački zbor započeo je sa probama početkom 9. mjeseca, nastup na Lučindanskim susretima i još nekim događanjima; planira se još jedna izložba; počinje se sa projekcijama Dokumentarnog filma u Crnogorskom domu; realizacija programa Lučindanskih susreta; razmislit će se da li je moguće realizirati program Crnogorske večeri;

Danilo Ivezić (NZCH): Program informiranja: "Crnogorski glasnik" izlazi i distribuira se redovito; Ljetopis crnogorski broj 9. je u pripremi - planira se izlaženje u 11 mjesecu; Program izdavaštva: tiskane su dvije knjige ("Likovni zapisi u vrijeme korone" i "Tebe, a sebi"), preostaju još 2 naslova do kraja godine (odustaje se od knjige Rada Bojovića jer se neće moći realizirati, a umjesto nje, predložit će se knjiga odabranih tekstova); program manifestacija - Dani crnogorske kulture: izložba "Godine ponosa i prkosa" je postigla

izuzetnu prezentaciju i medijsku popraćenost u nizu gradova Crne Gore, a krajem godine bit će i u Zagrebu; izložba Luke Lagatora u galeriji Kristofora Stankovića (3. 11.); predstavljanje grafičke mape Hommage Nikoli I Petroviću Njegošu (u okviru Lučindanskih susreta); program obilježavanja 30 godina NZCH (21. 12. 2021. - svečana akademija uz prigodni program, mala dvorana V. Lisinskoga);

Svime navedenim NZCH bi u potpunosti realizirala svoje programe za 2021. godinu. Sve udruge trebaju pokušati do kraja godine realizirati svoje programe, a posebno, u dogovoru, realizirati i programe sa nivoa NZCH. Također, dogovorena je i priprema i pristupanje predstavljanju knjiga iz Programa izdavaštva iz prethodne i ove godine.

Razgovaralo se i o realizaciji programa manifestacije **Lučindanski susreti 2021.** te su dogovorene mjere kako bi događaj bio u skladu s propisanim epidemiološkim mjerama.

Danilo Ivezić podsjetio je na obavezu izrade izvještaja svake udruge za razdoblje 7-9/ 2021. godine, popunjavanje i programskih obrazaca, kao i poštivanje roka za predaju: 31. 10. 2021. godine.

Udruge i NZCH izložili su prijedloge programa za 2022. Godinu:

Dušica Malada-Mijušković (ZCS): Prijedlozi će se napraviti na vrijeme;

Nikša Minić (ZCP): Radi se na utvrđivanju prijedloga programa: obnavljanje veza sa Nikšićem i uspostavljanje kulturne suradnje; pripremiti Tjedan crnogorskog filma, predavanja i predstavljanja knjiga;

Želimir Novaković (NZCRI): aktivnost Pjevačkog zbora, izložbe, Petrovdanski sabor, programi vezani uz obilježavanje značajnih datuma u dogovoru sa Gradom Rijekom;

Milanka Bulatović (DMZG): program Pjevačkog zbora, Crnogorske večeri, izložbe, Lučindanski susreti, Dokumentarni film;

Danilo Ivezić (NZCH): Program informiranja (Crnogorski glasnik), pet knjiga u Programu izdavaštva, Dani crnogorske kulture;

Za 2022. godinu istaknuto je da se treba što više otvoriti i povezivati sa lokalnom zajednicom.

Na kraju, Danilo Ivezić podsjetio je sve udruge da se naši stavovi, vezano uz događanja u Crnoj Gori, kao i tekstovi koji odražavaju opredjeljenje za nezavisnu, demokratsku Crnu Goru, mogu naći u tekstovima na našoj web stranici.

XV. SJEDNICA VIJEĆA CRNOGORSKE NACIONALNE MANJINE GRADA ZAGREBA

Prilog uredila: Maša Savićević

15. sjednica Vijeća crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba, održana je 18. 10. 2021. godine u Crnogorskom domu u Zagrebu.

Vijeće crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba, sukladno donesenim odlukama Skupštine Grada Zagreba (rebalans Proračuna Grada), usvojilo je većinom glasova svih članova odluku o izmjeni Financijskog plana, a sukladno tome i **izmjene i dopune u Programu rada Vijeća za 2021. godinu:**

I.-INFORMIRANJE I IZDAVAČKA DJELATNOST:

1. Web stranica – **4.000,00 kn** (umjesto 5.000,00)
2. Sufinanciranje „Crnogorskog glasnika“ **se odgađa 0,00 kn** (umjesto 9.000,00 kn)
3. Štampanje knjige Dušan Otašević „NJEGUŠI KROZ VRIJEME“ **se odgađa- 0,00 kn** (umjesto 20.000,00 kn)

II.- KULTURA I SPORT:

1. DOKUMENTARNI FILM U CRNOGORSKOM DOMU – **2.000,00 kn** (umjesto 6.000,00 kn)
3. CRNOGORSKI KNJIŽEVNICI U ZAGREBU I HRVATSKI U PODGORICI **se odgađa – 0,00 kn** (umjesto 8.000,00 kn)

III.-OBILJEŽAVANJA ZNAČAJNIH DATUMA I OBLJETNICA:

1. DAN NEZAVISNOSTI – **30.000,00 kn** (umjesto 37.000,00 kn)
2. LUČINDAN **4.000,00 kn** (umjesto 8.000,00 kn)

3. KNJAZ-KRALJ NIKOLA **22.000,00 kn** (umjesto 18.000,00 kn)

IV.- SURADNJA U ZEMLJI I INOZEMSTVU:

U suradnji s Maticom crnogorskom organizacija **IZLOŽBE „80. GODINA 13.-TO JULSKOG USTANKA OSTAJE 14.000,00 kn** (koliko je i planirano).

V.- OČUVANJE JEZIKA, PISMA I KULTURE, SU-DJELOVANJE U JAVNOM ŽIVOTU I UPRAVLJANJU LOKALNIM POSLOVIMA **se odgađa – 0,00 kn** (umjesto 3.000,00 kn).

VI.-ZAJEDNIČKI PROGRAM KOORDINACIJE I VIJEĆA CRNOGORSKE NACIONALNE MANJINE- **1.000,00 kn** (umjesto 6.000,00 kn).

Ukupan iznos programskih sredstava u 2021. je smanjen s planiranih 134.000,00 kn na 77.000,00 kn.

Za kraj, članovi Vijeća informirani su o predstojećim aktivnostima planiranim do kraja godine: Nastavak projekcija dokumentarnih filmova **DOKUMENTARNI FILM U CRNOGORSKOM DOMU** – prikazivanjem filma Svjedok božje ljubavi 21. 10. 2021.; Organizacija **Lučindanskih susreta 20231.** u Kino dvorani SC 30. 10. 2021.; **Izložba Luke Lagatora** u Galeriji Kristofora Stankovića 3. 11. 2021.; Organizacija izložbe **80. godina 13. jula** u Crnogorskom domu krajem 11. mjesecu 2021. i manifestacija **30. godina NZCH** u Lisinskom 212. 12. 20231.

PROTEST NA CETINJU

U manastir s pancirkama, dugim cijevima, helikopterom, uz prethodno bačeni suzavac i šok bombe - novi "model" intronizacije u kršćanskom svijetu viden na Cetinju 5. 9. 2021. u izvedbi SPC i svestranu pomoć Vlade Crne Gore, njenog premijera, pojedinih ministara i "neizbježnog" potpredsjednika Vlade. CETINJE PRAŠTA ALI NE ZABORAVLJA - gradonačelnik Cetinja Aleksandar Kaščelan

Saopštenje Matice crnogorske, Dragan Radulović

Ustoličenje Joanikija Mićovića 5. septembra obavljeno je uz uporabu brutalnih i neodgovarajućih snaga od strane policije Crne Gore nad građanima koji su sudjelovali na mirnom i demokratskom protestu. Cio dan je naša prijestonica bila prekrivena oblacima suzavca i drugih hemijskih sredstava, a njeni stanovnici izloženi grubom uskraćivanju svojih građanskih i ljudskih prava, samo s jednim ciljem - da bi vlast bez obzira na cijenu dokazala podaničku vjernost Crkvi Srbije i Beograda, koji su ih i doveli na položaje.

Svetkovinska intronizacija u kršćanskom svijetu uvijek je povod za radost i slavlje, osim danas u Crnoj Gori. Ovdje se to događa uz policijsku silu i bahato kršenje ljudskih prava. Ali Srbija ga je izabrala, ona ga je i ustoličila jednim načinom kako umije: nasiljem i bahatošću. Samo u „srpskom svijetu“ tamjan i suzavac idu zajedno.

I čega je to na kraju Joanikije postao „dostojan“? Trona svetoga Petra sigurno nije! Dopremili su ga helikopterom, uz jako policijsko obezbjeđenje, u manastiru su ga dočekali operativci tajnih policija, svetkovina je obavljena bez radosti, sa zebnjom na licima sudionika koje su zabilježene odabrane televizijske kamere... Ništa dostojanstvenog u tome nema. Samo inat koji je prevladao nad pameću, i zakon koji se pretvorio u ogoljeno nasilje, što će izazvati dugoročne i ozbiljne posljedice po građanski mir i stabilnost u Crnoj Gori.

Crna Gora je država svih njenih građana. Ne smije se dozvoliti daljnja fašizacija i klerikalizacija crnogorskog društva, poručeno je, između ostalog, sa protesta na Cetinju, koji je održan 12. 9. 2021., a

koji je jedan od najmasovnijih patriotskih skupova kojem je prisustvovalo više od 10.000 ljudi.

Na skupu je pročitan i Belvederski proglas u kojem su slobodni građani poručili da neće pristati na daljnja ponižavanja, obespravljenija, progon, brutalnu represiju i kršenja Ustavom zagarantiranih prava, i pozvali premijera Zdravka Krivokapića i vicepremijera Dritana Abazovića da "podnesu ostavke i prihvate odgovornost za represiju i nezapamćeno nasilje nad svojim građanima".

"Braneci dostojanstvo svoje zemlje i ne dozvoljavajući dominaciju "srpskog sveta" nad simbolom crnogorske državne slobode, bili smo goloruki izloženi stotinama suzavaca, šok bombi, udarcima pendreka i gumenim mecima. Naočigled međunarodne zajednice, pred očima NATO i EU zemalja, stotine policajaca pucalo je u starice, žene i djecu, u mladiće i djevojke koji su mirnim okupljanjem odgovarali na demonstraciju sile i dominaciju srpske i ruske politike nad Crnom Gorom i njenom prijestonicom. Aktuelna vlast je 5. septembra pokazala da Vladom Crne Gore upravlja Srbija i njena crkva, posredstvom premijera Zdravka Krivokapića i vicepremijera Dritana Abazovića, koji nijesu prezali od krvoprolića da pokažu pokornost Aleksandru Vučiću" - poručuje se u proglasu.

Na Dvorskom trgu okupljenim građanima su se obratili i crnogorski intelektualci - Boban Batrićević, Andrej Nikolaidis, Anđa Kapičić...

"Grad su nam, po nalogu tuđe države, zasuli šok bombama. Suzavac i teror je jezik sile i jezik mržnje. Za razliku od njih, mi smo, i 5. septembra i danas, odlučni da govorimo jezikom mira i tolerancije" - kazao je Batrićević.

Istoričarka umjetnosti Anđa Kapičić poručuje: "da druge države nemamo, a da iz ove nećemo"!

"Politika krvi i tla ovdje je poražena 1945. Crnogorski antifašisti tada su iscrtali put sa kojega nam nema skretanja. Ne bratstvo i jedinstvo u porijeklu i krvi, nego bratstvo i jedinstvo u privrženosti vrijednostima koje dijelimo" - poručio je Nikolaidis.

MITROPOLITOVO MJEDENO GUMNO

Tekst: Marko Špadijer

Prije par dana mediji u Hrvatskoj su izvijestili o opijelu u Jasenovcu koje je vodio patrijarha Porfirija. Jedna informacija je u izvještajima prošla "ispod radara". Naime rečeno je da je položen kamen temeljac na humci u Jasenovcu za tzv. Cetinjsko gumno, bez bilo kakvih komentara, zašto, čemu, koja je svrha Cetinjskog gumna u Jasenovcu i sl. Gumno u crnogorskoj tradiciji ima posebno značenje i povijesne odrednice, tako da je ova informacija naprosto zaprepašujuća.

Novi crnogorski mitropolit najavio je svoju mapu puta posrbljavanja Crnogoraca na kojoj je kao prioritet zacrtao vraćanje Karađorđevske kapelice na Lovćen, a sada zbunjuje obećanjem da će prvo izgraditi cetinjsko gumno u Jasenovcu.

Kao da patrijarh želi da preko njega poruči da je ostao nešto dužan srpskoj stvari u Hrvatskoj, pa želi da u Jasenovcu, strašnom stradalištu iz drugog svjetskog rata, doda neku savremenu poruku. Koja simbolika to povezuje?! Možda u njegovoj percepciji treba pokazati da je Srbija tamo gdje su srpski grobovi, kao i da je Crna Gora već postala prćija SPC.

Gumno, kao kružna kamena forma je elemenat seoske arhitekture veoma je rasprostranjeno u kamenitoj Crnoj Gori. Pored vršidbe služilo i za sastajanje seljana, za igru, veselje, za oplakivanje pokojnika, a po sujevjerju na gumnu se noću skupljaju demoni i vještice.

Cetinjsko gumno osobeno je po tome što je bilo zajedničko za sve Crnogorce. Ono se nalazi ispod Manastira cetinjskog i bilo je mjesto održavanja važnih skupova, a posebno zasijedanje zbora glavara i za pušku stasalih Crnogoraca, na kome su se donosile najvažnije državne odluke, odlučivano o ratu ili miru, birali gospodari... Crnogorski glavari su se njemu zaklinjali nad čivotom svetog Petra i izabrali mladog Njegoša za gospodara. Ta "sala" za zasijedanje Opštednogorskog zbora, tradicionalne skupštine jednakih Crnogoraca, ušla je u istoriju i narodnu tradiciju kao mjesto posebnog poštovanja.

Nakon povratka iz Rusije 1743. godine, vladika Sava je izgradio gumno prečnika, 6,6 metara, istog obima kao

Car - zvono u Kremlju. Ovo zvono, najveće na svijetu, izliveno 1655. godine, iako "nikad nije zvonilo" (Volter) postalo je simbol ruske moći, a gumno na Cetinju istih dimenzija, dobilo je dodatnu "funkciju" za fanatizovanje ljubavi Crnogoraca prema Rusiji.

Cetinjsko gumno, smješteno u Vladičinu bašti u strogom centru institucija crnogorske nacionalne i državne memorije, rekonstruisano i gotovo zatravljeno, u novije vrijeme nije imalo neku funkciju u obnovi istorijskog sjećanja. Posljednji put je viđeno kada su pored njega prolazili helikopterski hirotonisti. Sada se na čudan način javlja kao simbol stradanja i poklon srpske crkve u Crnoj Gori sjenima jasenovačkih žrtava. Na mobu za prijenos crnogorskog kamena u Jasenovac, odmah se prijavio predsjednik opštine Budva, koji je izjavio da će to biti "doprinos očuvanju naše istorije i kulture".

Nekako uporedo sa ovim aktuelizovao se zahtjev SPC da dobije u vlasništvo crkvu dukljanskog kralja Mihaila u Stonu. Kako mitropolit i budvanski predsjednik gledaju na crnogorsku istoriju i kulturu imali smo prilike da se mnogo puta uvjerimo, pa će i ovo darivanje prizivati demone na mjedenom gumnu.

29.9.1991. ADMIRAL VLADIMIR BAROVIĆ JE PRESUDIO SEBI

Tekst: Danilo Ivezić

Trideseta je godišnjica časnog čina admirala VLADIMIRA BAROVIĆA koji je odbio da izvrši naredbu Generalštaba tadašnje JNA o bombardiranju hrvatskih gradova na obali. Pucao je, ali u sebe.

TRIDESETA GODIŠNJICA

Tek je padao prvi sumrak tog 29. septembra 1991. godine, kada je admiral Vladimir Barović zakoračio u predvorje zgrade ambulante Vojno-pomorskog kompleksa na Visu. Mirno je pozdravio dežurnog vojnika prijavljenih i ušao u kancelariju u kojoj nije bilo nikoga. Pola sata kasnije, odjeknuo je pucanj. Jedan metak. Vladimir Barović okončao je sebi život, prvog dana nakon što je prekomandiran iz Pule za Vis. Odbio je da izvrši naredbu Generalštaba tadašnje Jugoslavenske armije da mora bombardirati gradove na primorju Hrvatske. Presudio je sebi, da ne bi presudio nevinima, da ne bi ubijao ljude i razarao zemlju koju je volio. Tim jednim, jedinim, ispaljenim metkom upisao je svoje ime u spisak časnih koje istorija ne smije zaboraviti.

Dvadeset i pet godina kasnije, deset godina od obnavljanja nezavisnosti - 21. maja 2016. godine - crnogorski heroj dobio je prvo odlikovanje iz Crne Gore. Na inicijativu Građanske alijanse i SUBNOR-a i antifašista Crne Gore, predsjednik Filip Vujanović posthumno je Ordenom časti odlikovao admirala bivše JNA Vladimira Barovića. Kako su izvijestili mediji,

orden je umjesto admiralove supruge Radmile, koja je ocijenila da je "sve davno rečeno!", primio komandant Mornarice Vojske Crne Gore Darko Vuković.

Rođen 1939. u Banja Luci u braku Crnogorca i Slovenke. Otac mu je bio general JNA i prvi ratni zapovjednik Prištine 1945. godine. Ubrzo nakon što je postavljen na tu dužnost, smijenjen je, jer se protivio teroru nad tamošnjim Albancima. Zbog toga su suborci Vladimira Barovića zapisali: "Staro pravilo: od valjanog korijena - svaki list je valjan".

Prije nego što je došao na Vis jer je imenovan zamjenikom zapovjednika Vojno-pomorske oblasti u Splitu služio je u Puli kao zapovjednika Vojno-pomorskog sektora Pule. Građanima Pule ostao je upamćen po svojoj izjavi: 'Ovdje neće biti razaranja dok sam ja komandant, a ako budem ipak prisiljen narediti razaranja Pule, mene tada više neće biti'.

Tako je Pula, jedan od najvećih garnizona u Hrvatskoj (12.000 vojnika, 79 vojnih objekata, vojnopomorska baza, te vojni aerodrom pokraj grada Pule), napušten od pripadnika JNA i JRM-a skoro bez ijednog incidenta.

"Dobri čovječe, kad se nađeš bilo gdje na Jadranu, ti baci cvijet u vodu iz poštovanja prema čovjeku čiji je metak zaustavio tisuću plotuna". - Dragan Bursać

Odista, ima li Crna Gora pravo da zaboravi ovakve heroje, ako želi da ima budućnost?

IZLET "4 OTOKA"

Tekst: Boris Petranović, Fotografija: Želimir Novaković

Dana 25.09.2021 godine četrdesetak članova NZC Rijeka otputovalo je na izlet motornim brodom "Bura" pod nazivom "4 otoka".

Izlet je nakon dolaska autobusom u Bašku počeo panoramskom vožnjom uz otok Prvić (najveći nenaseljeni otok u Jadranu) do otoka Grgur. Na njemu smo razgledali ostatke ženskog zatvora (iz vremena Jugoslavije), a nakon kratkog zadržavanja na šljunčanoj plaži nastavili smo put prema otoku Rabu. Dolazak je bio u mjesto Lopar poznato po jedno od najpoznatijih i najljepših pješčanih plaža na Jadranu (San Marino). Uz ugodnu šetnju uz more vratili smo se na brod gdje nam je posada broda pripremila ručak.

Sljedeća destinacija bio je Goli otok na kojem smo posjetili i razgledali ostatke muškog zatvora (iz doba bivše Jugoslavije). Nakon dužeg zadržavanja krenuli smo prema zadnjoj destinaciji otok Prvić i lijepe pje-

šćane plaže ispred koje smo se usidrili. Slobodno vrijeme neki su članovi iskoristili za kupanje u čistom i bistrom moru. Slijedila je kratka vožnja do Baške nakon čega smo se autobusom u kasnijim večernjim satima vratili u Rijeku.

IZLOŽBA U GALERIJI MONTENEGRINA

Tekst: Boris Petranović, Fotografija: Želimir Novaković

Dana 29.09.2021. godine u prostorijama Galerije "Montenegrina" održana je izložba fotografija "Podmorje Kostrene" dvojice fotografa amatera Bojana Jurmana i Tomislava Gašpića iz Kostrene.

Nakon nastupa zbora Montenegri sa pjesmama "Crna Goro zemljo mila" i "Ljubav je ruža" te pozdrava domaćina izložba je otvorena sa preko 35 fotografija podmorja.

U svojim izložbenim fotografijama izlagači su nam fotoaparatom prikazali doživljaje i susrete sa raznim ribama, puževima i meduzama. Fotografije su iz Kostrenskog podmorja gdje se nalazi Ronilački centar Kostrena čiji su članovi i dvojica fotografa.

Organizaciju izložbe organizirao je član Zajednice Slobodan Petković inače dugogodišnji član ronilačkog kluba iz Kostrene.

XVII. BUNDEVIJADA

Tekst: Boris Petranović, Fotografija: Čana Pilić Drobnjak

Iako se dosadašnja prekrasna goranska jesen pretvorila u onu punu oblaka, niskih temperatura i magle, to nimalo nije zaustavilo tradicionalnu vrbovščansku Bundevijadu koja je i u svom sedamnaestom izdanju ponudila bogatstvo plodova jeseni te niz zanimljivih pratećih sadržaja.

Za razliku od ranijih godina kad je Bundevijada održavana u velikoj školskoj sportskoj dvorani, ove je godine 9. i 10. oktobra, ponajprije zbog poštivanja epidemioloških mjera, organizirana na prostoru vrbovščanske tržnice gdje je, uz stalno natkriven prostor, za ovu prigodu podignut uređen veliki šator u koji se smjestio dio izlagača te pozornica.

Interesa posjetitelja bilo je puno, a vidjeti, okusiti, kupiti ili degustirati moglo se puno toga.

Druženje je uljepšano brojnim nastupima izvođača među kojima su i Nacionalna zajednica Crnogoraca iz Rijeke, KUD "Frankopan", Severin na Kupi, Mješoviti pjevački zbor KUD-a "Halubjan", Viškovo, KUD "Zametski koren", Rijeka, Mješoviti pjevački zbor "Gimpl", Ravna Gora i Pjevački zbor "Lavanda", Novigrad.

Zbor NZC Rijeka "Montenegri" nastupio je sa pjesmama:

Crna Goro zemljo mila, Ljubav je ruža i Oj Vrsuto goro velja, uz voditeljicu zbora gospođu Ljubov Judčenko - Košmerl.

Nakon nastupa nastavljeno je druženje uz prigodnu zakusku.

SPLITSKI CRNOGORCI POSTAVILI ĐEKNU

Zajednica Crnogoraca Split u 2021g. dobila je na natječaju Grada Splita financijska sredstva za predstavu "Đekna još nije umrla a kad će ne znamo". Predstava je izvedena u Kazalištu mladih Split 15.10.2021.

Predsjednica ZCS Dušica Mijušković-Malada, glumci i režiser nastupili su u dvije emisije Radio Splita gdje su govorili o predstavi i djelovanju nacionalnih manjina u Splitu.

HRT je u emisiji Prizma prikazao dio predstave kao i intervju sa predsjednicom, glumcem, glumcem i voditeljicom programa.

Malo ima ljudi koji nisu gledali popularnu crnogorsku televizijsku seriju "Đekna još nije umrla a ka'će ne znamo". Riječ *đekna* ima dvojako značenje. Po prvom i relevantnom značenju *đekna* je staro crnogorsko žensko ime koje je skoro izumrlo i vrlo rijetko

se više može naći. Po drugom tumačenju riječ *đekna* u cijelom imenu serije, po mnogima, predstavlja ex-Jugoslaviju.

NAJPOPULARNIJA CRNOGORSKA TELEVIZIJSKA SERIJA SVIH VREMENA

Popularna crnogorska televizijska serija "Đekna još nije umrla a ka'će ne znamo" je jedna od najvrijednijih televizijskih serija koja je proizvedena i prikazana u ondašnjoj nam zajedničkoj državi Jugoslaviji. Spada u sam vrh televizijskih ostvarenja u bivšoj Jugoslaviji, uz bok Malom mistu, Velom mistu, Smogovcima, Boljem životu...

Vrhunski scenarij Miodraga Karadžića uz koscenaristu i vrhunskog režisera Živka Nikolića te vrhunske glumačke profesionalne veličine poput Drage Malovića, Ljiljane Kontić, Veljka Mandića, Ljlane Krstić, Vesne Pećanac, Arijane Čuline i drugih glumaca

jamčio je vrhunsko ostvarenje o kojemu će se pričati još desetljećima. Serija će ostati zauvijek upamćena po izvrsnim likovima (Radosav, Ljeposava, Milijana, Jeka...), nositeljima radnje cijele serije, koji će svojom duhovitošću osvojiti, najprije široku televizijsku publiku a zatim i najzahtjevniju televizijsku kritiku i kritičare. Serija se sastoji od 12 epizoda a snimana je 1987. godine u okolici Šavnika u Crnoj Gori. Smatra se najuspješnijim proizvodom ondašnje Tv Titograd i njen najbolji proizvod svih vremena.

Serija je vrlo uspješno prezentirana putem ondašnje JRT mreže kroz 1988. i 1989. godinu i pogledala ju je najšira tv publika ondašnje Jugoslavije.

DRAMSKO PRIKAZIVANJE ĐEKNE U ORGANIZACIJI ZAJEDNICE CRNOGORACA SPLIT

Za svaku je pohvalu odluka rukovodstva Zajednice Crnogoraca Split da postavi *Đeknu* na kazališne daske. Ideju o postavljanju *Đekne* podržala je najprije predsjednica Zajednice Crnogoraca Split Dušica Mijušković-Malada. Ovdje moramo istaći veliki trud glavnog glumca predstave Slobodana Mračevića, a šlag na tortu bio je angažman režisera predstave Ibrahima Durakovića. Rezultat svega toga je vrijedno ostvarenje koje je splitska publika mogla pogledati na premijeri predstave 15. oktobra 2021. godine u splitskom Kazalištu Mladih Split. Dramska predstava ima 12 prizora,

a sami prizori ne prate sve epizode televizijske serije. U predstavi su igrali sljedeći glumci: Slobodan Mračević (Radosav), Ibrahim Duraković (Joksim), Mirjana Erceg (Joke), Ljubica Perović-Katić (Ljeposava) i Smiljana Sunko (Milijana). Režiju potpisuje Ibrahim Duraković.

Za glumce Zajednice Crnogoraca Split *Đekna* je jedna topla ljudska priča dobrodušnih crnogorskih seljana sa sjevera Crne Gore.

Glumci Zajednice Crnogoraca Split su odlučni da ovu lijepu priču kroz dramsku predstavu nastave pričati svima onima koji ih pozovu, a sjećanje na ovu veliku televizijsku seriju otrgnu od zaborava na način da je što duže igraju na *daskama koje život znače*.

ODRŽAN PRVI ŠEDNIK ČETVRTKOM U NOVOJ SEZONI

Uredila: Maša Savićević

Druga sezona Šednika četvrtkom otvorena je 7. 10. 2021. u Matici crnogorskoj gostovanjem Janka Ljumovića, pozorišnog producenta i vanrednog profesora na Fakultetu dramskih umjetnosti Univerziteta Crne Gore, bivšeg ministra kulture i direktora Crnogorskog narodnog pozorišta.

Matica crnogorska je prošle jeseni pokrenula serijal tribina sa istaknutim intelektualcima, naučnicima i kulturnim poslenicima o aktuelnim dešavanjima i problemima sa kojima se suočava crnogorsko društvo i kultura.

Namjera da sa relevantnim sagovornicima otvoreno i argumentovano razgovara, afirmišući javni govor kao izraz slobode, otvorenosti i građanske zrelosti društva je naišla na interesovanje javnosti i pokazala se potrebnom.

Prvi gost *Šednika četvrtkom* u novoj sezoni je **Janko Ljumović**, pozorišni producent i vanredni profesor na Fakultetu dramskih umjetnosti Univerziteta Crne Gore. Bio je direktor Crnogorskog narodnog pozorišta, predstavnik Crne Gore u Nadzornom odboru za kulturu Savjeta Evrope, član Nacionalne komisije za saradnju sa UNESCO, od 2016. do 2017. godine ministar kulture u Vladi Crne Gore. Ljumović je autor većeg broja knjiga i stručnih monografija, urednik i korednik zbornika radova, a prošle godine je u izdanju Matice crnogorske objavljena njegova knjiga eseja pod naslovom *Pozorište kao kapital*.

Pored nezaobilaznih tema za ovog gosta vezanih za kulturu uopšte i pozorište, razgovarano je o stanju kulturne baštine i aktuelnom trenutku u crnogorskoj kulturi i na Univerzitetu Crne Gore. Kao intelektualac koji nedvosmisleno iznosi stavove Ljumović je komentarisao aktuelne društvene prilike koje su u središtu interesovanja javnosti i medija. Bilo je riječi o nedavnim događajima na Cetinju, narušavanju sekularnog i građanskog karaktera crnogorskog društva, razračunavanju sa zločinima iz devedesetih godina prošlog vijeka i radu nove Vlade, sa posebnim osvrtom na resor zadužen za kulturu i nauku. Razgovor se dotakao i Ljumovićevog

naučnog rada i stvaralaštva a posebno je bilo riječi o knjizi eseja *Pozorište kao kapital*, koja je nedavno objavljena u izdanju Matice crnogorske.

Za male kulture je veoma važno da država stimuliše kulturni razvoj. To je nešto što je ključni imperativ, razlog zašto je bitno da male države imaju zasebna ministarstva kulture, a za ovaj eksperiment spajanja četiri ministarstva u jedno možemo da kažemo da je neuspjelo – kazao je producent prof. Janko Ljumović.

Mnogi su, kako je Ljumović kazao u razgovoru sa moderatorom Tanjom Pavićević, isticali na početku, kada je objavljeno da će četiri ministarstva biti spojena u jedno, da će to biti loše rješenje.

- Nijedna od četiri oblasti nije kvalitetno zastupljena, a vrijeme smo već izgubili. Kulturu imamo jer ona počiva na stvaraocima, a ne na institucijama. Pitanje je koliko su umjetnici i institucije samostalni da takve nepovoljne procese i okolnosti nadomjestite alternativnim izvorima – kazao je Ljumović.

FORMALNO POSTOJANJE

Resor kulture u Ministarstvu formalno postoji, ali bez ikakvog sadržaja.

- To se naravno odrazilo u sektoru kulture, ali smo mi u međuvremenu imali neke važne i značajne događaje koji opet pokazuju koliko nijesmo zanimljivi nosiocima vlasti. Da li je to premijera filma Dušana Kasalice „Elegija lovora“ na Sarajevo film festivalu ili neki drugi sadržaj, prosto nije bilo prostora za to – ispričao je Ljumović.

Veliku problematiku, kako je objasnio, čine i finansije, naročito činjenica da još uvijek nijesu poznati rezultati ponovljenog Konkursa za sufinansiranje projekata.

- Imali smo priču o problematičnom usvajanju budžeta, mjesec bez budžeta. Kompletan kontekst javnih finansija za kulturu, koji je zapravo bio takav da institucije kulture i cijeli kulturni sektor nijesu mogli ništa da planiraju. Imamo oborene konkurse za stvaralaštvo, potom konkurs koji se desio, ali još nema rezultata. Bliži se kraj godine, a akteri kulturne scene ne znaju na koje

novce mogu da računaju da bi ostvarili svoje projekte, festivale, ciljeve – rekao je Ljumović.

Crnogorski kulturni sistem, prema njegovim riječima, u različitim segmentima ima niz slabih karika.

- Ne određuje kulturna politika kvalitet i uspjeh. Ali, ako se vratimo na teme savremenosti i činjenici da je Crna Gora kandidat za članstvo u Evropsku uniju, ako svjedočimo tako nepovoljnu, brutalnu, bahatu manifestaciju javne politike u kontekstu kulture i obrazovanja, postavlja se pitanje karaktera društva koje dozvoljava da se tako važni segmenti društva teroriraju – kazao je Ljumović.

LOŠA KOMUNIKACIJA

Svakodnevno, kako je rekao Ljumović, svjedočimo odsustvu komunikacije.

- Mi svjedočimo političkom teroru nad kulturnim sistemom jer se sa njim ne komunicira, ne postoje nikakve naznake ni razvojnih projekata, strategija i usmjerenja – kazao je Ljumović.

Pozorišna produkcija u Crnoj Gori je, prema njegovom mišljenju, dosta trpjela zbog uslova pandemije, a trpi posljednice nepostojeće kulturne politike.

- U mreži koja je crnogorsko pozorište činila prepoznatljivim u regionalnom kontekstu kroz različite elemente, svjedoci smo okolnosti koje joj ne idu u prilog. Pandemija je prilično usporila razvoj nekih projekata, tako da teško možemo komentarisati prethodnu sezonu i najavu naredne, jer je pozorište živa umjetnost. Nadam

se da su neke druge stvari mogle da se razvijaju – pisanje dramskih tekstova, prevodenje crnogorske drame na druge jezike. Bilo je, dakle, mogućnosti da se i u tako nepovoljnim uslovima rade neke stvari – rekao je Ljumović.

Tokom tribine, Ljumović i Pavićević razgovarali su i o trenutnom političkom, društvenom i socijalnom trenutku.

Univerzitet mora da bude nezavistan

Kao vanredni profesor na Univerzitetu Crne Gore, Ljumović je prokomentarisao i izbor novog rektora, koji je bio jednoglasan.

- Ja ne problematizujem tu vrstu stava zato što je i prethodni rektor izabran na isti način. To je fenomenološko pitanje i govori o drugim stvarima, da mi zapravo imamo kontekst Univerziteta koji je povezan sa Vladom. Postavlja se pitanje na koji način mi možemo mijenjati ustrojstvo normativno, zakonski i organizaciono, da bi Univerzitet bio autonoman a ne zavistan od bilo koje politike. Tokom 20 godina rada svjedočio sam različitim procesima, a jedan pokušaj da se uvede participativnost akademske zajednice na jedan stručan način, da se suočimo sa svim nepovoljnim indikatorima u tom razvoju, bio je spriječen od strane tadašnje Vlade – rekao je Ljumović

Zbog aktuelnih zdravstvenih prilika i mjera kompletan snimak razgovora je objavljen na Fejsbuk profilu i Youtube kanalu Matica crnogorska kao i na sajtu Matice crnogorske.

MARIO LETICA PREDSTAVIO IZLOŽBU U CRNOGORSKOM DOMU U ZAGREBU

Tekst: Milanka Bulatović; Fotografija: TETRA studio Zagreb

U Crnogorskom domu u Zagrebu 30. 9. 2021. otvorena je prva samostalna izložba MARIJA LETICE KRAJOLIK SAMO KAO DOŽIVLJAJ I ŽIVOT SAM...

Ovaj pjesnički naslov otkriva nam izložbu Marija Letice, koja je otvorena 30.9.2021. godine u Crnogorskom domu u galeriji Društva "Montenegro" -Zagreb.

Zbog važećih epidemioloških mjera i preporuka izložbe otvorena je uz prisustvo autorove obitelji i prijatelja, a može se naknadno pogledati i individualno u manjim grupama, kao i video snimak na kanalu youtube.

Ovo je Marijeva prva samostalna izložba, a kao i nekoliko ranijih autora i autora dolazi iz likovnih radionica profesora Frane Radaka.

Izložbu je otvorila Milanka Bulatović, predsjednica Društva, a autoru i njegovom stvaralaštvu govorila je Danica Smiljanić Konjević. Riječima zahvale domaćinima i obitelji obratio se i autor.

Mario nam je donio Dalmaciju i svu njenu ljepotu koja se očituje na slici: pregršt sunca, mora u raznim bojama, masline, pijesak...

U katalogu izložbe sadržan je odličan osvrt Tončija Šitina i njegovo poimanje Marijevog slikarstva. Evo dijela:

Radak je kao iskusni pedagog otkrio talentirane amatere i posvetio im posebnu pozornost, kao što je to slučaj s Mariom Leticom koji ga nije napustio već desetak godina. Njegov svijet je život i prostor Dalmacije, posebno Podgore kao osebujan genius loci, doživjeti te krajolike značilo je osjetiti ih duboko u sebi, transponirati ih u neki drugi oblik stvarnosti, doživljenu estetiku sačuvati

spojem harmoničnog kolorita, posebnog osjećaja ritma i kompozicija. Mario, lišen vanjskih sugestija, verificira samo činjenice i motiv koji njega nadahnjuju (maritimne motive, litice Biokova, brodove, masline, vedute i druge refleksije na sveukupni doživljaj prostora i kretanja) iskrenim poetskim snagom ali i blagom melankolijom, prepoznatljivom mediteranskom toplinom koja dodiruje promatrače. Ono po čemu se autorovi akrili na papiru prepoznaju jest visoki senzibilitet prema boji, kao da su odabrani motivi uhvaćeni u posljednjem trenutku i kromatski pojurili do euforičnog praska. Uostalom nije li i zavičajni trenutak s raznim registrima osjećaja duhovna dimenzija uzdignuta iznad svakidašnjice.

LIKOVNI ZAPISI U DOBA KORONE

Prilog uredila: Maša Savićević

Na pomalo neobičan način u predvorju zagrebačkog KBC Dubrava predstavljena je 1. oktobra 2021. godine, knjiga Dimitrija Popovića "Likovni zapisi u doba korone", čiji su izdavači Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske i Skaner studio. Knjiga je sufinancirana sredstvima Savjeta za nacionalne manjine RH i dio je izdavačkog plana NZCH za 2021. godinu.

Na 140 stranica autor je iznio svoja promišljanja o smrti kroz umjetnost u povijesnom kontekstu u kojem se čovječanstvo susrelo. Dotičući se teme smrti priznati umjetnik ulazi u temeljite analize svojih brojnih radova na tu temu izlažući svoja promišljanja i točke polazišta u kojima je nalazio inspiraciju.

Knjiga uz fotografije sadrži i brojne opise i analizu dosadašnjih njegovih djela, kao i fotografije poznatih slikara kroz povijest koji su također bili zaokupljeni "Maskom ljudskog lica" i teškim povijesnim razdobljima nalik na ovo u kojem sada živimo. Maske koje nosimo na licu štiteći se od opasnog koronavirusa umjetnika tjeraju na

promišljanje, odnosno u bit ljudskih odnosa, fenomen izoliranosti svijeta u kojem se gubi dinamičnost koja je uvjet njegova opstanka.

Dimitrije Popović - iz uvoda knjige

"Opći problem s pandemijom korona virusa proizveo je svojevrstni fenomen kulture maske što je u javnosti, kod nas i u svijetu, izazvalo podijeljena mišljenja, dakle, pro et contra, za i protiv korištenja ovog zaštitnog sredstva. Gledano u drugom kontekstu, iz domena umjetnosti, a umjetnost uvijek proizlazi iz stvarnosti, ljudsko lice se javlja kao savršena prirodna živa maska ispod koje se nalazi ono istinsko, nepromjenljivo koščato lice lubanje, lice smrti... Za ovu sam priliku izdvojio četiri moja rada koja se odnose na problem rečenog... Tekstovi pod nazivom "Likovni zapisi u doba korone" pisani su od proljeća do jeseni 2020. godine. Neposredni povod za njihov nastanak bilo je rapidno širenje smrtonosne infekcije korona virusa što je ubrzo poprimilo oblik pandemije. Javnost je svakodnevno dobivala informacije o crnim statistikama oboljelih i umrlih. Zabrinutost i

strah te opća atmosfera nesigurnosti stvarali su u novim okolnostima potrebu da se zbog prevencija nužno mora mijenjati dotadašnji način života. Covid stvarnost postala je nova realnost čovjekove svakidašnjice ... "

Na predstavljanju knjige govorili su:

Ravnatelj KBC Dubrava prof. dr. sc. **Ivica Lukšić**; povjesničarka umjetnosti dr. sc. **Mikica Maštrović**; urednica Redakcije kulture HRT **Zrinka Turalija Kurtak**.

Priču COVID 19 pročitao je glumac **Dragan Despot**.

Predstavljanje knjige pratio je i performans KORONINO ČEDO gdje je viziju umjetnika pomogla dočarati manekenka **Ivana Majstorović**.

MI SMO DUŠO VRLI NOVI SIROMASI

Tekst: Lidija Vukčević

Nered - nije bilo nereda u djetinjstvu. U mladosti pak, tek ovlaš, naznake. Zagubljeni predmet ili komad odjeće. Kada su neki novi klinici stasali do radnih mjesta, počeli su govoriti o stvaralačkom neredu. Meni to nije jasno. Ne razumijem kaos umjetnosti. Nered u stvaranju. Činiti se neurednim, to svojstvo starosti možeš imati već nakon 40ih. Jedina buka koju stvara perilica je centrifuga koja podsjeća na avio-motore. Pred polijetanje. No nered ti ostaje u glavi, ako si imalo nervčik.

Nigdina - Nigdje, mjesto kamo se ne ide ili je nena- stanjeno. Sinonim za provinciju u srpskom jeziku; uviđavniji oblik od pripizdine, za periferiju. Upućuju i nigdina i nedodija, kao poetski izrazi na bespuće. Otići ili nastaniti se u neznano negdje.

Nevjera - nema odanih muškaraca od nevjernih. Glu- post. Muškarcima je manjak odanosti pitanje časti. Vjerni su samo starci. Vođi i državi. I tu se brzo prevuku, mijenjaju ćurak... Čim zamrzne.

Nije sve poezija - naravno. Ostalo je život. Loša, najče- šće kičasta poezija. Noć do jutra - naslov je slovenskom romanu s kraja 70ih. Rijetka narativa o Golom otoku. Mnogu smo svoju svagdašnjicu, ne samo mi rođeni sredinom 50ih, probdjeli noći do jutra. Trenuci koje smo dijelili s drugima ili samo dragim Bogom. Trezvenosti. Zalud prizivajući Hipnosa.

Novo - fanatici novoga, mladi, djeca, šminkeri. Nove su nam fantazije pripremane na starom, vrlo starom instrumentu. Nezasitosti ispražnjenog duha.

Novac - Koji otvara sva vrata, navodno više nego lijepa riječ. Možda je to istina. Ali, što će vam sva vrata otvo- rena? Ta i vi ste nasukali te zasune, prepreke, mandale, ključeve, te reze... Vaše su porte zatvorene takoreći pred vašim nosom. Ima li sreće jedna su vam vrata uvijek otvorena. La porte de la maison paternelle. Ou maternelle. Sve dok imate roditelje. Poslije, poslije vas tek ključevi podsjećaju na vlasništvo.

NN - nomen nescio; nepoznato ime. Osim u ratnim žrtvama u kojima jedan predstavlja tolike bezimene i neznane koji stradavaju zato što je neko započeo rat

protiv nekog drugog. Inače, kaže Krleža, Nepoznat netko donio je jesen u sjevernu sobu. Takav nepoznat netko donese i odnese naše jeseni, uznesu ih ka zimama ili ih preplavi plimama ljeta i pramaljeća... Nove bolesti - svakodnevno iskravaju, kao na proizvodnoj traci. Liječe se imuno-presijom. Tiskom koji preporučuje solucije, filmovane tablete ili tabloide protiv njih. Za liječenje od parazitisa.

O

Obiteljski ručak - biva to najčešće nedjeljom ili za koji praznik, kršćanski ili familijarni. Svi se poznaju dobro i možda baš zato i ne trpe. Ogovaraju se odsutni, ispijaju na eks pomeni mrtvima. Ništa tu nije iskreno mi istinsko. Svaki sudionik jedva čeka da se završi i šmugne. Jedino marna domaćica po količini suđa prosuđuje da je ručak bio bogat, jela ukusna i raznovrsna, prepuna delicija. I da se općenito i u svakom pogledu, u njemu uživalo.

Odsustvo - u mojoj je i prijašnjim generacijama poveza- no sa služenjem vojnog roka. Mladić ti dođe na odsustvo i zaprosi te. U vojnoj je službi sistem odsustava povezan s godišnjim odmorima ili premještajima. Odsustvovati, znači biti izvan situacije, mjesta, vremena. U bolnici, izvan stvarnosti ili s onu stranu njene opipljivosti.

Opernatiti - napuniti se para. Novaca. Najčešće stečenog sumnjivim putevima.

Očaranje i razočaranje - nisam posve sigurna da ra- zumijem ljude koji se daju očarati, kao ni one što se svakočasno razočaravaju. Znači li to da su podigli svoje standarde očekivanja visoko iznad stvarnosti? Tko je god zamočio ruke u prljavštinu zbilje zna što je ljudska priroda i što njome vlada. Kaos nagona, talog odsustva čovječnosti. Možda i temeljno zlo leži u osnovi ljudskosti. Ako i jest kojim slučajem prema biološkim udžbenicima čovjek najviše biće prirode, on je ujedno i njeno dno: najniže stvorenje njeno.

Organska hrana - da se od srca nasmiješ. A postoji li anorganska? Što sve nije u stanju smisliti pomodarstvo.

Origami - kojeg li ushita i brijanja na papirnate skul- pture. Koliko poduke, knjiga, prijevoda, za ovu dječju

igrariju. Na koncu, izrađene u finom svijetlom papiru, vise brodovi, avioni, ptice i ne znam što sve ne. Pa papirnate zavjese, lusteri, paravani. Papirnati okus riže ili rakije napravljene od riže. Išli smo u Ljubljani tih kasnih 70ih jesti u japanski restoran. Nije ih još bilo u Zagrebu.

Otkriti beskonačnost? - Ne, ona se ne otkriva. Nego imenuje. Upoznaje. Spoznaje rijetko. Kao i svemir, beskraj, zvuk, brzina, svjetlost, atom, elektron, pozitron, čestica. Mikrokozmos je kopija svemira. I to je varka. Čovjek je daleko složeniji od ijednog svemira. Baš zbog svoje konačnosti. On propada u vremenu šireći svoj nemir u polje beskonačne spoznaje. Samo je ljudsko neutaživo znanje, nesagledivo i beskrajno. Sve ostalo su priče.

Original - izvornik, nepatvoren komešanjem ili zasiće- nim transmasnim lažima. Sve je izvorno. I sve se vraća počelima. Na pr. Kalup keksa Speculas. Od Alzasa do Canzasa. Kotač povijesti na biskvitnim kolima, skrhan zalogajem, usitnjen i slomljen, ne mrda.

Orlouha - sinonim u crnogorskim govorima za zločestu i grubu ženu. Inače, biološki, ženka orla.

Otrovi olovnih slova - možda su opasniji od onih u hrani. Ipak, dragocjena su hrana prividima, snovima i idejama. Barem prvu polovicu života.

Otvorite se - formula spasa? U naše vrijeme u kojem nitko ni sa kim ne komunicira. Na dlanovima većina

drži android ili tablet. Sjede u društvu od petero ili više za stolom i svi gledaju svoje ekrančiće. Što čovjek na to da kaže? Otvorite se, razgovarajte. Kakav im je uopće vokabular; imaju li ga. Mucaju li ili mumljaju samo...

Osujetiti - ova je riječ ispala iz političkog rječnika s propašću bivše države. Koristilo se često u vrijeme mogu- ćih napada mogućih neprijatelja na navodno najjači obrambeni sustav Evrope. Svejedno, nisu pravodobno osujećeni mangupi iz vlastitih redova.

Osloboditi svoje nesvjesno - zašto? I tko to uopće želi osim vaših terapeuta. Nijedno nesvjesno nije svijetlo. U mutnome i tamnini zaista je teško, često i nemoguće brođiti.

OB - osobna bolest, osobni broj ili OB tamponi. U Osobnom polju sve vas to žulja i vrijeđa - pogled u intimu koji vam upućuju i žene saznaju li vam za bilo koju ličnu karticu. Teksta, duhana ili američku brzo- poteznu kojom peglaju lovlu.

OPG - uskršli su uz eu-potpura kao gljive pod plateni- cima. Ustvari, to je osobno polje gospodarstva. Možeš zavrtjeti dvominutni dokumenrac s duplim švenkom o tome kako se bere duhan, grožđe ili crvljivo voće. Navlastito s jeseni kad nakon iznenadna grada popadaju kruške, šljive i orasi - mi smo dušo vrla novi siromasi.

Ovčatina - na Jugu kažu i bravetina za peču debela mesa ovnujskoga. Pod sačom ili na ražnju svakom je Dinarcu najdraži zalogaj.

CRNOGORSKA DRŽAVA PRED IZAZOVIMA DEMOKRACIJE

DIO III.

Pišu: Danilo Ivezić i Dragutin Lalović

U ovom broju objavljujemo i zadnji dio teksta "Crnogorska država pred izazovima demokracije" kojeg su napisali Danilo Ivezić i Dragutin Lalović za Ljetopis crnogorski br. 9

5. Mi ili/i On: kraj ere Mila Đukanovića?

Još na pretprošlim crnogorskim X. parlamentarnim izborima, 2016. godine, snažno su bila izražena očekivanja do najzad nastupa kraj jedne ere, "ere Mila Đukanovića", da su to prvi izbori na kojima je "realna mogućnost da Milo Đukanović izgubi".

U tom smislu je novinar lista *Dan* Marko Vešović iznio ocjenu: "najrealniji ishod" izbora bit će to da će "opozicijske stranke dobiti dovoljan broj glasova da kroz široku koaliciju formiraju novu vlast u Crnoj Gori".

"Glavna linija podjele na političkoj sceni je na one koji podržavaju Đukanovića i njegov model vladanja i one koji žele okončati njegovu vladavinu u Crnoj Gori. U biti, to je izbor s kojim se građani suočavaju već desetljećima." Taj je "model vladanja" definirao kao "neoliberalnu rasprodaju državne imovine i tijesne sprege s organiziranim kriminalom".

Analitičari su dijelili takvu procjenu, ali pritom i upozoravali da "DPS neće lako predati vlast", štoviše da u slučaju da "opozicija bude u prilici formirati većinu bez DPS-a, trebalo bi očekivati političku krizu, kojom bi DPS spriječila smjenu vlasti", političkim korumpiranjem članova iz suparničkih redova.

Poučno je usporediti tadašnje izborne rezultate triju antiđukanovićevskih koalicija, jer ćemo upravo njih, uz minimalne promjene, naći kao ključne aktere i na posljednjim parlamentarnim izborima.

Najjača je bila koalicija, pod rječitim sloganom "Mi ili on", okupljena oko Demokratskog fronta (Nova srpska demokratija, Pokret za promjene, Demokratska narodna partija Crne Gore, Radnička partija, Demokratska srpska stranka, Pokret za Pljevlja, Srpska radikalna stranka, Partija udruženih penzionera i invalida Crne Gore, Jugoslovenska komunistička partija Crne Gore

i pokret Otpor beznađu), koja je osvojila je 20,30% glasova ili 18 mandata.

Druga je grupacija bila Mr. Aleksa Bečić – Demokratska Crna Gora, pod sloganom "Pobjede, a ne podjele", osvojila 10,01% glasova ili 8 mandata.

Treća je bila koalicija KLJUČ (Demokratski savez - Demos; Socijalistička narodna partija - SNP; Ujedinjena reformska akcija - URA), koja je pod sloganom "Najbolje za Crnu Goru", osvojila 11,05% glasova ili 9 mandata.

Ukupan izborni rezultat (36 poslanika) svih triju koalicija ipak je bio gubitnički, jer je sam DPS osvojio koliko i sve one zajedno: 41,41% glasova ili 36 mandata. Uz postizbornu koaliciju sa četiri pouzdana politička partnera (Socijaldemokratima Crne Gore, Albancima odlučno, Bošnjačkom strankom, Hrvatskom građanskom inicijativom), DPS je formirao vladajuću većinu od 42 poslanika i tako zadržao vlast.

ON (Milo) je opet pobijedio na parlamentarnim izborima, što je izazvalo Njih da posegnu za vanparlamentarnim sredstvima da ga i fizički likvidiraju. Nije im uspjelo, osuđeni su za pokušaj državnog udara i morali su čekati slijedeću demokratsku priliku.

Dočekali su je, znamo, 2020. godine. U četiri godine DPS je pao s 36 na 30 mandata (s koalicijskim partnerima 40), a ujedinjena protuđukanovićevska grupacija porasla s 36 na 41 mandat.

Pobijedili su za dlaku, za jedan jedini mandat (41 poslanika), formirali vladajuću trojnu koaliciju i trijumfalistički obznanili da je Milo Đukanović – konačno i neopozivo politički gotov.

Što se dogodilo? Što je omogućilo ovakav ishod izbora 30. avgusta 2020, koji se još od obnove nezavisnost države 2006. najavljivao, iščekivao i priželjkivao?

Prvo, ključni faktor u tome nije sporan, ni za koga i ni po jednoj analizi. Primjerice, kada je zagrebački "Jutarnji list" pružio priliku, 25. septembra 2020. predsjedniku Crne Gore i političkom lideru poraženog

DPS-a Milu Đukanoviću da u razgovoru (u tekstu pod naslovom "SPC je instrument velikosrpskog nacionalizma i ruskih interesa na Balkanu") iznese vlastito viđenje crnogorskih parlamentarnih izbora i njegovih demokratskih potencija, on je ključnu ulogu, logističku i ideološku, u pobjedi tzv. opozicije pripisao Srpskoj pravoslavnoj crkvi u Crnoj Gori kao "najaktivnijem političkom akteru" i dugogodišnjem "instrumentu velikosrpskog nacionalizma i ruskih imperijalnih interesa na Balkanu".

Vidjeli smo da se od prošlih parlamentarnih izbora od 2016. godine odnos snaga kvantitativno neznatno, ali zato presudno pomjerio u korist protuđukanovićevske mnogoglave koalicije. Bitno se primijenilo to, već smo isticali, što je na čelo tih raznorodnih snaga, stao mitropolit Amfilohije, izravno se angažirao kao političar, disciplinirao svoje redove i podvrgao ih svojem neupitnom autoritetu. Zakon o vjerskim zajednicama poslužio mu je kao dobrodošao povod za omasovljenje pokreta tzv. građanske neposlušnosti¹ protiv režima sporne demokratske legitimnosti i neosporne pravne nedjelotvornosti.

Da je Amfilohijev politički angažman bio presudan pokazuje nam pogled na dugoročnije političke trendove, u cijelom razdoblju 2006-2020, kada je manje-više neznatno varirala podrška izbornog tijela Demokratskoj partiji socijalista i njen koalicijski potencijal.

U prvim parlamentarnim izborima u najzad suverenoj državi, 2006. godine, DPS je uživao podršku 48,62% elektorata (u koaliciji sa Socijaldemokratskom partijom); u postizbornoj koaliciji s Albanskom listom imao je većinu od 41 mandata.

U drugim parlamentarnim izborima 2008. godine DPS, u koaliciji s Socijaldemokratskom partijom, Bošnjačkom strankom i Hrvatskom građanskom inicijativom, uživao je podršku 50,5% elektorata i imao većinu od 46 mandata.

U trećim parlamentarnim izborima 2012. godine DPS (u koaliciji sa Socijaldemokratskom partijom i Liberalnom partijom Andrije Popovića) uživao je podršku 46,60% elektorata i osvojio 39 mandata.

¹ "Građanska se neposlušnost pojavljuje kada određeni broj građana postane uvjeren da uobičajeni putevi promjene dalje ne funkcioniraju, da se zamjerke neće čuti niti će se djelovati u skladu sa njima, ili da je, nasuprot tome, *vлада zrela za izmjenu*, kao i da je počela i ustrajava u načinima ponašanja čiji su legalitet i ustavnost izloženi dubokoj sumnji" (v. Arendt, Hannah, 1996: *Eesiji o politici*, Antibarbarus, Zagreb, str. 242; istaknuli – D.L. i D.I).

I u ovim posljednjim parlamentarnim izborima 2020. godine DPS je ostao pojedinačno najjača politička stranka i do kraja su mu ostale politički privržene stranke nacionalnih manjina (Bošnjačka stranka, Albanska koalicija, Demokratska partija Albanaca). Podržale su ga i tri tradicionalne političke stranke – Liberalna, Socijaldemokrate Crne Gore i Socijaldemokratska partija, koje su međutim bile isuviše oslabljene (ukupno: 7 mandata) da bi mogle utjecati na formiranje parlamentarne većine.

Drugi faktor u porazu DPS-a bilo je odlučujuća vanjskopolitička promjena u političkom i sigurnosnom položaju Crne Gore, njenim uključivanjem 2017. u NATO kao veliki zapadni vojnosigurnosni sustav. Time je u načelu međunarodni državni subjektivitet izmakao stoljetnim imperijalnim pretenzijama Srbije i Rusije, pa je pitanje opstanka države najzad skinuto s dnevnog reda. Kada je jednom država osigurana, tek se tada i time pitanje demokracije nametnulo kao realno i urgentno. Više nije bilo pitanje da li država, nego kakva država. Stari model vladanja u izvanrednom stanju "opsjednute tvrđave", stalno na ivici građanskog rata, koji je bio iznuđeno jamstvo mira i stabilnosti poretka, mogao je najzad ustuknuti pred zahtjevima pravne normalizacije i demokratskog pluralizma.

U tom kontekstu, postaje jasan i treći faktor koji objašnjava smjenu partije na vlasti. Naime, kao i na ranijim parlamentarnim izborima kada se ekstremna polarizacija očitovala u bojovnom sloganu "Mi ili On", u novijim sigurnosnim uvjetima postalo je najzad moguće da se ta stara manihejska opreka postavi kao realna dilema između demokracije, oličene u višestranačju, i autokracije oličene u Milu Đukanoviću.

Smjena na vlasti DPS-a nije nikakvo čudo, to se jednom moralo dogoditi. Čini se čudom ne prvenstveno zato što se to dogodilo prvi put u povijesti, nego zato što je izgledalo da se svemoć dugovječnog autokratskog vladara ne može skršiti na demokratski način.

Otuda se objašnjava zašto ni opozicijske stranke ni šira javnost nisu osudile opisani pokušaj državnog udara iz 2016. godine protiv Mila Đukanovića, nego su naprotiv osudile njega za montiran politički proces urotnicima. Kada čelnici DF-a obrazlažu da ih tiranin Đukanović podlo optužuje za terorizam, samo zato da bi lažirao rezultate parlamentarnih izbora na kojima je navodno DF uvjerljivo pobijedio, dvostruko obmanjuju javnost. Niti je DF bio na domak pobjede, niti je optužba za nasilno svrgavanje vlasti bila montirana optužba. Ali je toliko bilo narušeno povjerenje javnosti u režim Mila Đukanovića, da mu se nije moglo vjerovati ni u

čemu, pa je demokratska javnost bila sklona prihvatiti obmanu. Još i gore od toga, toliko je bila bjesomučna kampanja o Đukanoviću kao svemoćnome i samovoljnom tiraninu, da se državni udar mogao predstaviti kao *legitiman herojski otpor tiraniji*, u najboljem duhu njegove etike da "tirjanstvu stati nogom za vrat... to je ljudska dužnost najsvetija".

Opće mjesto o Đukanovićevoj kabadahijskoj despotskoj svemoći izuzetno je uspješna kolektivna, domaća i međunarodna, obmana kolosalnih razmjera, pothranjena zdravorazumskom predodžbom da u iole demokratskim uvjetima nitko ne bi mogao tako dugo pristojno obnašati političku vlast. Kada se, međutim, pomnije i pobliže analiziraju Đukanovićevi ključni politički potezi u proteklih četvrt stoljeća, koliko je na vlasti, nije teško razaznati ne samo da nije (bio) svemoćni samodržac, nego da je veoma često bio prinuđen da se upušta u političke kompromise koji svjedoče o njegovoj slabosti a ne snazi. Najodlučniji dokaz tome u prilog je činjenica da se tek 2019. usudio da izravno dovede u pitanje dotada neprikosnoveni položaj SPC u Crnoj Gori. A kada se ipak odvažio, bio je politički poražen. Rezultat ne iznenađuje, Đukanović je imao vlast a tek djelomično i moć, ali je veću zbiljsku moć imao Amfilohije, njegova je crkva bila iznad države i njenih zakona. Na djelu je bio duumvirat Amfilohije-Đukanović, dvovlašće u kojemu su veliki partneri decenijama odmjeravali snage, nadmudrivali se i sukobljavali, pri čemu se ni u jednom trenutku nitko od njih nije uspio izboriti za potpunu prevlast. Pritom je najvažnije da su oba, svim ogromnim razlikama među njima usprkos, čuvali državnu nezavisnost Crne Gore, ali po preskupu cijenu prevelikih pravnih i demokratskih deficita.

Koliko je u kritičnim povijesnim trenucima Đukanovićeva politička pozicija bila krhka neka posvjedoči jedan primjer. Nakon pada Miloševićevog režima 2000. godine, pružila se najzad mogućnost da se redefiniraju odnosi između demokratske Crne Gore i demokratske Srbije. Uz osvjedočenje i jedne i druge strane da je jugoslavenski okvir neopozivo prevaziđen (jer je iskustvo pokazalo da je savezna država ravnopravnih partnera bila nezamisliva), Đukanović je s predsjednikom SR Jugoslavije Koštunicom (tvrdim srpskim nacionalistom i antijugoslavenom), uz posredovanje međunarodne zajednice, sklopio famozni Beogradski sporazum (14. marta 2002) o preobrazbi savezne države u savez država, nazvan "Državna zajednica Srbije i Crne Gore" (oročena na tri godine). Sa sporazumom gotovo nitko nije bio zadovoljan u Crnoj

Gori, a Đukanović se izložio žestokoj paljbi s obje strane političkog spektra. S unionističke strane da je izdao srpstvo, sa suverenističke da je izdao crnogorstvo. Otada je svima sumnjiv, prvi mu više uopće ne vjeruju, a drugi tek djelomično i uvjetno.

Rezultati referenduskog opredjeljenja za nezavisnost Crne Gore iz 2006. do kraja su učvrstili tu oštru polarizaciju. Da referendum nije uspio, da je većina građana Crne Gore odbila da podrži ideju nezavisnosti i pune državne suverenosti, ne bi se obnovila nikakva savezna država, nego bi se zadržao *status quo* konfederalnog tipa. Premda je korak iz konfederacije prema punoj suverenosti bio posve realan i razuman, unionistički oponenti su se zalagali ne za *status quo* nego potpuno nerealno i nerazumno za novu saveznu državu sa Srbijom (koju ni sama Srbija nije htjela).

Stoga nije čudo da su se građani Crne Gore većinski odlučili za realno i razumno rješenje. Ali ostaje zagonetnim zašto je ta većina bila tako tijesna, jedva preko 55% izbornog tijela (samovoljne granice koju je nametnula međunarodna zajednica, kao uvjet za priznanje odluke referenduma). Čak i ako se pretpostavi da je cjelokupni srpski korpus u Crnoj Gori (198.414 stanovnika ili 31,99%) bio protiv obnove crnogorske države (što je zacijelo neutemeljena pretpostavka), kako to da referendumska većina nije bila barem deset ili petnaest postotaka viša, oko 70%? Pogotovo kada znamo da su se građani, pripadnici nacionalnih manjina (oko 25% izbornog tijela), plebiscitarno patriotski izjasnili za svoju nezavisnu evropsku državu.

Suočavamo se za zagonetkom da je tek nešto malo manje od polovine crnogorskog demosa glasalo protiv vlastite suverene države i njene evropske perspektive. Ne ulazeći u cjelinu mogućih motiva i interesa za takvu opciju, nemoguće je pretpostaviti da je bilo tako mnogo nerealnih i nerazumnih građana. Nameće se stoga zaključak da je značajan dio crnogorskog građanstva referendum shvatio ne kao opredjeljenje za državu ili protiv nje, nego kao opredjeljenje za ili protiv Mila Đukanovića, za ili protiv njegovog autokratskog modela vladanja. Pri čemu je moguće, dakako, da su politički lucidniji među građanima mogli smatrati da će država kao utjelovljenje javnog dobra biti uvjet mogućnost da se konačno dokine Đukanovićeva privatizacija vlasti.

Da je Đukanović morao biti svjestan opasnosti da njegovo poistovjećivanje s državom može rezultirati nepovjerenjem ne samo u njega nego i u samu državu, pa time i neuspjehom državotvornog referenduma, svjedoči njegova uloga u formiranju širokoga nadstranačkog općedemokratskog Pokreta za nezavisnu evropsku

Crnu Goru, koji je obuhvatio širok krug suverenističkih grupacija, nacionalnih organizacija i istaknutih pojedina. Da bi zajamčio da je referendumska pobjeda bila pobjeda svih građana, a ne njegova osobna, povukao se s položaja premijera da ne bi ometao perspektive demokratske tranzicije.

Činilo se da se time stvaraju pretpostavke da se šire i dublje zasnuje i razvije kolektivno demokratsko samopoštovanje crnogorskih građana da najzad u svoje ruke preuzmu oblikovanje svoje nacionalne i državne budućnosti.

Međutim, ni DPS ni njegov čelnik nisu odoljeli tvrdokornoj vlastohljepnoj navadi da državu čuvaju od vlastitih građana. Umjesto da u postreferenduskom razdoblju iskoriste velike demokratske potencijale Pokreta za nezavisnu evropsku Crnu Goru, potiskivali su i obeshrabrivali suverenističke snage, sektaški ih reducirajući na vlastiti državotvorni partijski monopol. Nisu znali ni htjeli graditi pravnu, demokratsku i pluralističku nego su zadržali svoju provjerenu partijsku autoritarnu državu. Nisu htjeli ni znali širiti i pridobivati širi krug pristaša obnovljene države. Drastičan primjer takve sektaške politike bila je personalna politika DPS-a, kada su propustili sjajnu priliku da se oduže najuglednijem lideru Pokreta Branku Lukovcu i povjere mu najviše državne dužnosti. Umjesto eminentnog diplomate sa svjetskim ugledom i državničkim formatom, kao što je časni i umni Lukovac, na čelu nove Crne Gore bio je i dalje vjerni stari dobri "vojnici partije" Filip Vujanović, koji nikoga nije mogao pridobiti ako već nije prethodno bio pridobiven za ideju suverene Crne Gore.

U tom kontekstu rječita su iskustva crnogorskog iseljništva s politikom nezavisne matične države prema njima (na primjeru naše Nacionalne zajednice Crnogoraca). To je iskustvo utoliko relevantnije ukoliko nije samo naše u Hrvatskoj nego i u zemljama regiona (Sloveniji, Srbiji, Makedoniji). Po našem kolektivnom sudu, ta je politika (bila) neprimjerena i principijelno pogrešna. Pritom nije riječ o kvalitetama pojedinih ambasadora (uza sve ogromne razlike među njima, jer je prvi ambasador Branko Lukovac bio svjetli izuzetak), nego o državnoj politici. O politici koja ne poštuje našu autonomiju, ne shvaća naše motive, instrumentalizira pojedince ili skupine. Kolebamo se je li riječ o običnom nerazumijevanju ili o hotimičnom nametanju pokroviteljstva nad iseljništvom, kao da smo mi crnogorski građani na privremenom radu u inozemstvu, nešto poput "zavičajnih klubova". Ambasadori su sebi prisvajali pravo da budu instance koje

se ne samo miješaju u unutrašnje poslove iseljništva nego i pretendiraju da presuđuju bespogovorno o njima. Umjesto da ponajprije slušaju i surađuju, da se s nama konzultiraju o prilikama u hrvatskom društvu, olako i nepristojno dijele lekcije i bave se kadrovskim kombinatorikama. Čak je bilo i pokušaja ambasadora, u našem hrvatskom slučaju (Rakočević), da se i predsjednika Crne Gore instrumentalizira za takve neprincipijelne politikantske igre. Na takve smo bahate preuzetnosti, protkane praznim prijetnjama, odgovarali uvijek odlučno i principijelno da smo mi samosvjesni hrvatski građani, da smo članovi legitimne demokratske organizacije NZCH, koja samostalno formulira svoj program, bira svoje vodstvo i vodi svoju politiku. Iskustvo nas je naučilo da od ambasadora Crne Gore očekujemo samo to da nas ne ometaju i kinje, ako već nisu spremni konstruktivno surađivati i pomoći.

Umjesto depersonalizacije vlasti i razmaha demokracije u samostalnoj državi, Đukanović započinje putinovske "igre prijestolja", koju je već prije toga prakticirao s vjernim mu Vujanovićem. Evo kako: 1998-2002. Đukanović je predsjednik države, 2003-2006. predsjednik je vlade, pa na dvije godine ustupa mjesto premijera Željku Šturanoviću (2006-2008), pa se opet vraća kao premijer 2008-2010, da bi nakon toga ustupio mjesto Igoru Lukšiću (2010-2012), pa se opet vratio za razdoblje 2012-2016. A kada je Pedro Vujanović odradio svoja dva formalna predsjednička mandata (punih petnaest godina, 2003-2018), evo našeg Mila ponovo kao predsjednika države (od 2018). Dokle, ako boga znaš?! Čista maskerada u maniri nedosegnutog uzora Vladimira Putina, koja se kosi s elementarnim demokratskim standardima.

Odgovarajući, u spomenutom intervjuu "Jutarnjem listu" na pitanje što je presudilo da "vaš DPS nakon 30 godina izgubi izbore" i kakvu ulogu u tome imaju "korupcijske afere koje se povezuju s vašom strankom, ali i s vama osobno", Đukanović je istakao slijedeće "domaće razloge": "Prvi je zasićenje nakon 30 godina, do kojeg bi došlo i da smo sve najbolje uradili. Drugo, dugogodišnja vlast kvari vladajuće pa su ljudi na izborima imali u vidu i te greške koje smo počinili". Među te "greške" ne ubraja korupcijske afere, koje svodi na puke konstrukcije "usmjerene protiv ključnih ljudi u Crnoj Gori, a prvenstveno protiv mene. Ne znam što sve u ovih 27-28 godina nije iskreirano, ali sve se na kraju pokazalo kao prizemna i providna obavještajno-medijska i politička akcija bez ikakvog činjeničnog pokrića".

Nije posve jednoznačno na koga se točno odnosi kritič-

ka ocjena kako "dugogodišnja vlast kviri vladajuće pa su ljudi na izborima imali u vidu i te greške koje smo počinili" – prema prvom djelu rečenice kao da se odnosi na "vladajuće" iz DPS-a, a iz završnog dijela ipak i na njega samoga. Da i ne govorimo o "zasićenosti", nakon puna tri desetljeća, čak i da su "najbolje radili", kao što žalibože nisu. Nije ni on. Indikativno je da o ni o kakvim konkretnim greškama ne govori, a da korupciju i kljentelizam izričito iz toga izuzima (pri čemu, strogo rečeno, posve ima pravo, nije riječ o pukim greškama, nego o konstitutivnom zloćudnim karakteristikama cijelog režima). Je li potrebno očiglednije svjedočanstvo koliko "dugogodišnja vlast kviri vladajuće"?

Istovremeno, Đukanović veoma promišljeno nastoji dedramatizirati rezultate parlamentarnih izbora, pa izborni poraz svoje stranke, DPS-a, a pobjedu tročlane skupine stranaka i grupacija, shvaća i prihvaća kao neosporno demokratski ishod volje građana Crne Gore za promjenom. U ime DPS-a proceduralno besprijekorno i dostojanstveno prihvatio je i priznao izborni poraz, džentlmenki čestitao pobjednicima i obavezao se da će učiniti sve da "transfer vlasti protekne brzo i glatko".

Tako je Đukanović majstorski izbio iz ruku glavni adut parlamentarnih pobjednika iz njihovog uobičajenog arsenala optužbi na njegov račun da će po svaku cijenu spriječiti smjenu vlasti, ne prezajući ni od najgorih manipulacija. Umjesto da uvažava Đukanovićevu superiornu političku korektnost, da zrelo razmisle o kohabitaciji s njime, bilo im je draže da olako proglase definitivni kraj Mila Đukanovića. Nisu se ustručavali ni da mu goropadno pripijete kaznenim progonom i hapšenjem, u čemu se suludim ekstremističkim stavovima, u oštroj konkurenciji Abazovića, Mandića i Kneževića, izdvojio raspamećeni predsjednik Pokreta za promjene Nebojša Medojević, koji je zahtijevao uvođenje vanrednog stanja, hapšenje najviših funkcionara DPS-a, zamrzavanje njihove imovine u zemlji i inozemstvu, zabranu rada DPS-a, otvaranje dosijea Agencije nacionalne bezbjednosti (ANB), lustraciju i reizbor svih "režimskih" tužilaca i sudaca. Sve je to bila prazna priča prenapuhanog jastva, koja s demokracijom nije ni u kakvom srodstvu. Kakva je to pamet koja parlamentarne izbore može smatra prologom za diktaturu! Nova vladajuća grupacija morala je početi učiti (još nisu ni približno naučili) da obnašanje vlasti obavezuje na odgovorno ponašanje, primjerenu retoriku i institucionalnu suzdržanost. Početna lekcija u tome bit će im spremnost na kohabitaciju s moćnim predsjednikom države.

Možda čak i shvate da su svojom parlamentarnom pobjedom bitno ojačali njegov demokratski legitimitet, kao modernog lidera koji je, eto, najzad radosno dočekao da se i u njegovoj zemlji uspostavi politički pluralizam. Da ga više nitko ne može optuživati da je diktator, nego da ga se mora uvažiti kao nadstranačku državničku figuru iznad dnevnopolitičkih strančarskih sitnih zaštitnika i međusobnih nadmudrivanja (po uzoru na Kučana i Gligorova, a u razlici spram Miloševića, koji je odbio priznati poraz na lokalnim izborima u Beogradu 1996. godine, i Tuđmana, koji je odbio priznati poraz na lokalnim izborima u Zagrebu, 1995. godine).

Parlamentarnom smjenom vlasti jedno povijesno razdoblje nesumnjivo završava. Izbori su nagovijestili da nastupa nova era direktnim dolaskom mitropolita Amfilohija na političku vlast u Crnoj Gori. Međutim, njegovim odlaskom s političke scene, situacija se bitno mijenja. Prvo, SPC više nije država iznad države, preuzela je odgovornost za funkcioniranje vlasti i države a time sebe sebe samu najzad podvrgla pod crnogorski ustav i zakone.

Drugo, bez Amfilohija nema više ni njegove "Pravoslavne crkve u Crnoj Gori", eparhije u Crnoj Gori ponovo se podređuju centraliziranoj hijerarhiji Srpske crkve i više nisu samostalan politički akter.

Treće, bez Amfilohija nužno nestaje višedecenijska krhka ravnoteža snaga u duumviratu Amfilohije-Đukanović. Više Đukanović nije nužan da bi se suprotstavio moćnome "arhiepiskopu cetinjskom". Crnogorska država izdržala je kušnju, otvaraju joj se realne demokratske mogućnosti da u regularnoj političkoj utakmici institucionalno ojača i depersonalizira svoju suverenost.

U novoj konstelaciji, Đukanović više nije nužan, ali je i dalje veoma koristan i na unutrašnjem i na vanjsko-političkom planu, barem u prijelaznom razdoblju dok se nova vlast tako slabo snalazi u umijeću vladanja, u snaženju vladavine zakona, u kreiranju i provođenju konzistentnih javnih politika, u usvajanju pravnih i demokratskih standarda za priključivanje Evropskoj uniji, u međunarodnom pozicioniranju crnogorske države. Dobar primjer Đukanovićeve predsjedničke korektivne uloge bilo je njegovo vraćanje Skupštini na ponovno razmatranje i odlučivanje, 20. maja 2021. godine, Zakona o državnom tužilaštvu, s obrazloženjem da Zakon normira ozbiljno kršenje nezavisnosti Tužilačkog savjeta, da ne uvažava jasno iskazano mišljenje Venecijanske komisije koja "nije uvjerena da je opseg reformi dovoljan u pogledu sprječavanja

rizika od politizacije Tužilačkog savjeta".²

Sam je Đukanović, međutim, ipak propustio da nakon smjene vlasti povuče odlučujući državnički potez, kojim bi bitno pridonio ublažavanju ekstremno polarizacijske logike stranačkog sustava a stranke u cjelini kao političke organizacije uskladio s višim državnim interesom. Naime, s obzirom na bitno okrnjeni koalicijski potencijal DPS-a, mogao je taj potencijal veoma ojačati da se promišljeno povukao s položaja stranačkog predsjednika i time novom vodstvu DPS-a otvorio politički prostor za koaliranje u dinamici međustranačke kompeticije. Posljednji kongres DPS-a dinamizirao je stranku, pomladio je rukovodstvo, ali im ga nije prepustio. Nije još vrijeme. A kada će, ne zna se...

Mnogo je ozbiljniji Đukanovićev promašaj programske naravi. O čemu je riječ? Petnaesta godišnjica nezavisne države Crne Gore pružila je priliku crnogorskom lideru da pomno obrazloži smisao i domete državotvornog referenduma 21. maja 2006. godine u povijesnoj perspektivi. Konceptijska je poanta njegova shvaćanja ideje nezavisne države da "nezavisna država to nije bio samo san Crnogoraca, već i svih drugih nacija u Crnoj Gori: Bošnjaka, Albanaca, Muslimana, Hrvata... I Srba koji su bili spremni da se zdravim razumom odupru nacionalističkom pritisku samoproglašanih političkih zaštitnika njihovih nacionalnih interesa. Svi zajedno nijesu željeli državu nacija, niti nacionalnu državu. Nego građansku Crnu Goru, kao multietničku demokratiju zasnovanu na evropskom sistemu vrijednosti". Na drugom mjestu ističe da je referendum iznio na svjetlo dana dubinsku podjelu u Crnoj Gori između onih koji su bili "za građansku državu i multietničko društvo", dok su pak drugi bili "za nacionalnu, tobože istorijsku, petrovićevsku, a zapravo teokratsku državu vođenu tuđim nacionalnim interesom, što bi nadzirala jedna vjerska zajednica".

² Komentirajući opravdanost takvog poteza predsjednika Đukanovića, premijer Krivokapić je utvrdio da je Đukanović Zakon o državnom tužilaštvu "vratio parlamentu iz straha da možda ne bude prvi koji će biti procesuiran". Poslanici Skupštine Crne Gore potpuno su se oglušili na upozorenja predsjednika države. Bez ikakve rasprave ponovo su 27. maja usvojili nepromijenjene, ranije izglasane izmjene i dopune Zakona o državnom tužilaštvu. Zbog takvog nametanja spornog zakona, zastupnici opozicijskog DPS-a odbili su u tome sudjelovati i od tada bojkotiraju rad Skupštine.

Poslanici vladajuće većine su tako, bez prisustva opozicije – koja bojkotira rad parlamenta, verificirali ranije usvojene izmjene i dopune Zakona o Državnom tužilaštvu, koji vlast smatra neophodnim za neometan rad tužilaca u borbi protiv korupcije i kriminala.

Zagovarajući ideju "građanske države i multietničkog društva" Đukanović pledira za uspješnije i pouzdanije učvršćivanje "identitetske svijesti u Crnoj Gori. Prije svega svijesti o državnom identitetu kao uslovu opstanka, stabilnosti i evropskog prosperiteta Crne Gore. A u okviru toga *i o crnogorskom nacionalnom, kulturnom i vjerskom identitetu.*" Da bi istaknuo da je na "nacionalnim Crnogorcima prije svega" odgovornost za razvijanje te svijesti o državnom i nacionalnom identitetu, jer "*kada nema nacionalnih Crnogoraca, nema ni potrebe za državom Crnom Gorom*" (istaknuli - D.I. i D.L.).

Čitavo je obrazloženje, u svakoj pogodnoj prilici ponavljano, fascinantno jer upućuje na to da "nacionalni Crnogorci" mogu razviti svoj identitet samo u građanskoj državi, a nipošto u svojoj nacionalnoj državi. Nasuprot tome bi stajali nacionalistički zaludeni Srbi koji teže da od Crne Gore naprave svoju nacionalnu državu. Kada bi to doista tako bilo, to bi značilo da su protiv sadašnje države Crne Gore, ustavno definirane kao građanske, i nacionalni Srbi i nacionalni Crnogorci, svi koji zagovaraju ideju nacionalne države. Nevjerovatno je da Đukanović ne uočava konceptijsku i političku slabost takvog nakaradnog poimanja države. Kako ne uspijeva zamijetiti da je u takvom poimanju besmisleno reći "*kada nema nacionalnih Crnogoraca, nema ni potrebe za državom Crnom Gorom*". Njegova famozna "građanska država" sasvim je zamisliva bez "nacionalnih Crnogoraca". Čak je napuštena i prevažna i samorazumljiva opća ustavna programska odrednica iz prethodnog Ustava (1992) da se Republika Crna Gora temelji na "istorijskom pravu crnogorskog naroda na sopstvenu nacionalnu državu, stečenom u vjekovnim borbama za slobodu". Zamislimo samo kako bi zvučalo da je zamijenjena formulacijom da se država Crna Gora (koja, žalibože, više po nazivu nije ni republika!) temelji na "istorijskom pravu crnogorskog naroda na sopstvenu građansku državu, stečenom u vjekovnim borbama za slobodu". Građanska država je velika mistifikacija ako se uobražava da može značiti nešto drugo doli demokratsku državu. "Građanska", a zapravo demokratska država nipošto nije suprotnost nacionalnoj državi, nego se konzistentno sažima u određenju demokratske nacionalne države ili države-nacije³. Ako

³ Takvo političko i ustavnopravno stajalište o kvalitativnoj prednosti "građanske" nad "nacionalnom" državom, pokušava obrazložiti ugledni politolog Ilija Vujačić, zagovarajući strategiju političke integracije putem "ustavnog patriotizma". Njemu se čini da je tom strategijom Ustavom iz 2007. godine uspostavljena kvalitativno drugačija percepcija kolektivnog identiteta "s one strane nacionalne države i nacionalizma (bio on liberalan ili

je demokratska, država je i "građanska" i nacionalna (osim, dakako, ako je dvonacionalna ili višenacionalna, kao što je BiH).

Ostavimo pojmovna objašnjenja postrani, praktično je odlučujuće da je apstraktna ideja građanske države (kao valjda neka imaginarna simbioza demokratske, sekularne i civilne komponente) osuđena na politički poraz u srazu s idejom nacionalne države. Kako može biti pobjednička ideja "građanske" države", koja se suprotstavlja legitimnim zahtjevima ne samo srpskoga nego i crnogorskoga demokratskog nacionalizma? Takva ideja građanske države teško može prevariti Srbe, koji već imaju svoju nacionalnu državu, ali može bitno ideološki zamagliti kolektivnu nacionalnu samosvijest etničkih Crnogoraca, tjerajući ih u samorazorne tlapnje da su, biva, uzvišeni apstraktni građani koji se stide svoje povijesne individualnosti (jezika, kulture, običaja, crkve).

Ergo, politička bitka za Crnu Goru u ime ideje građanske države unaprijed je osuđena na povijesni debakl. Đukanovićeva odgovornost u tom se pogledu ne može precijeniti. Zalud mu je sve njegovo vrhunsko taktičko političko umijeće, ako mu je strategija pogrešna.

Pa ipak, valja biti oprezan, kad je Đukanović u pitanju ništa nije kako se čini da jest. Naime, ako pomnije razmotrimo cjelinu Đukanovićeva političkog djelovanja, otkako je početno obnašao funkciju predsjednika Vlade (1991-1997), ako njegovo djelovanje i tada i kasnije

ne)". Vujačić mnije da je time uspješno prevaziđena strategija "ustavnog nacionalizma" iz Ustava 1992. godine, koja je bila "neliberalna i nedemokratska". Naime, "prema Ustavu Crne Gore iz 1992. godine Crna Gora je ustavno samorazumijevana kao etnička država 'na osnovu istorijskog prava crnogorskog naroda na sopstvenu državu stečenog vjekovnim borbama za slobodu.' *A tamo gdje se jedna multikulturalna zajednica etnički definiše kao država većinske nacije, uprkos unijetim pravima manjina, ona se shvata kao država određene nacije, a ne svih njenih građana.*" Izbacivanjem iz ustavnog teksta "pozivanja na istorijsko pravo crnogorskog naroda na sopstvenu državu, Crna Gora se definiše kao građanska država." (usp. Ilija Vujačić, 2019: "Kontekstualnost ustavnog patriotizma – crnogorske perspektive", Humanističke studije UDG, Podgorica; PDF dostupan na: <https://www.researchgate.net>; istaknuli – D.L. i D.I.). Možda se sa stajališta političkog liberalizma radikalnoga engleskog tipa, ovakvo radikalno suprotstavljanje patriotizma i nacionalizma i može braniti, ali je s kontinentalnog poimanja demokratske države-nacije (uzorno na primjeru Francuske) neodrživo (francuska nacionalna država je istodobno i država svih svojih građana). Baš kao što je crnogorska nacionalna država, pod uvjetom da je demokratska, istodobno država svih svojih građana, bez obzira na uža etnička određenja. Jezgrovitije: u crnogorskoj demokratskoj nacionalnoj državi, odredba Crnogorac je sintetička: i politička (za sve građane) i etnička.

shvatimo kao stalno odmjeravanje snaga s Amfilohijem i njegovim srbocentričnim projektom, ako shvatimo da je godinama bio u poziciji da vuče iznuđene poteze da bi izbjegao direktnu konfrontaciju s jačim suparnikom, tada je možda i inovacija s tzv. građanskom državom objašnjiva kao način da se sačuva obraz i prikrije kobno odustajanje od crnogorske nacionalne države. Naime, kada se 2007. usvajao novi ustav obnovljene države možda je bilo nužno napraviti kompromis sa crnogorskim Srbima, točnije, možda se Đukanović našao pred ucjenom moćnog Amfilohija da ako Crnu Goru ustavno definiše kao nacionalnu državu crnogorskog naroda, da će tada crnogorski Srbi zatražiti da to bude i njihova nacionalna država. S kojim pravom? S pravom koje je proistjecalo iz činjenice da je srpski korpus u Crnoj Gori, prema popisu stanovništva iz 2003, brojao čak 31,99% (ili 198.414 pripadnika), a crnogorski samo 43,16 (ili 267.669 pripadnika). U takvim okolnostima bilo je jasno da je odredba o nacionalnoj državi crnogorskog naroda bila neprihvatljiva za crnogorske Srbe, jer bi tada bili, po definiciji, svedeni na status nacionalne manjine. Možda je inovacija s građanskom državom bila izlaz iz nevolje da se izbjegne opasnost da se Crna Gora definiše kao država dva konstitutivna naroda. Opasnost je "izbjegnuta" tako da više nema nijednog konstitutivnog naroda. Svi su samo apstraktni građani apstraktne države.

Nevolja nije izmišljena, ali kako je uopće nastala? Ne može se zaobići neuralgično pitanje kako je moguće da 2003. godine Crnogorci više nisu većina u svojoj zemlji, odnosno kako je moguće da Srba ima u tolikom broju? Odgovor se krije u odgonetanju logike procesa koji su se zbivali u Crnoj Gori između dva popisa stanovništva 1991-2003.

Usporedimo podatke:

1991:

Crnogorci – 380.467 (ili 61,86%)

Srbi – 57.453 (ili 9,34)

2003:

Crnogorci – 267.669 (ili 43,16%)

Srbi – 198.414 (ili 31,99%)

Saldo 90-ih je zaprepašujuć: nestalo je čak 112.798 etničkih Crnogoraca, a broj je Srba narastao za čak 140.951. Brojke se ne mogu objasniti nikakvim mehaničkim prilivom srpskog pučanstva, premda je i njega zacijelo bilo iz ratnih zona Bosne i Hercegovine i Kosova. Jedino moguće objašnjenje moralo bi biti da je vođena veoma uspješna politika srbizaci-

je Crne Gore i Crnogoraca u smislu identifikacije s Miloševićevom politikom "svi Srbi na okup", pod duhovnim i političkim vodstvom Srpske pravoslavne crkve. Pritom nije riječ o inače nedvojbenoj crnogorskoj dvojnoj identitetskoj matrici, jer je deklariranih Srba u iole relevantnom postotku zabilježeno samo u popisu iz 1971. godine (7,46). Primjerice, u popisu iz 1981. Srba je bilo 3,32%.

Podaci o masovnom nestajanju Crnogoraca u očiglednoj su korelaciji s podacima o rastu moći, utjecaja i bogatstva Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori u tom desetljeću. Strelovit rast SPC u Crnoj Gori nije moguće objasniti samo i prvenstveno velikim misionarskim radom mitropolita Amfilohija. Njemu je država morala biti posve na raspolaganju, kao svjetovna ruka njegova projekta. Amfilohijevo i Đukanovićeva političko i interesno partnerstvo bilo je čvrsto iskovanano u ovom razdoblju, u kojemu je tada mlađahni premijer bio još neiskusni podređeni partner. Drastično svjedočanstvo povlaštenog statusa SPC u Crnoj Gori bio je odnos vlasti prema Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi, obnovljenoj 1993. Uprava, sudstvo i policija hotimično su i grubo diskriminirali i šikanirali CPC i uvijek bili na strani SPC. Pritisak SPC i strah vlasti od nje je bio toliki da se vlast tek 2000. godine usudila prihvatiti zahtjev CPC za registracijom. A u međuvremenu, između 1993. i 2000. godine, gotovo su svi sakralni objekti, bez ikakve zakonske osnove, dani ili u vlasništvo ili na korištenje SPC, kojoj je dozvoljeno i da se bavi lukrativnim poslovima i unosnim investicijama.

Upravo je to opsluživanje megaplanova Amfilohija i njegove crkve, najveća i najteža povijesna hipoteka Mila Đukanovića kao političara.⁴ Pokazao je veliku

4 Teža i ozbiljnija i od mnogo poznatije njegove uloge u ratnim godinama, koja mu se obično predbacuje. Ne bez razloga, dakako, ali najčešće neodmjereno i neobjektivno. Njegova suodgovornost u ratnohuškačkoj politici miloševićevske navodne obrane Jugoslavije i "ugroženog srpstva" ne podliježe sumnji, ali se obično nedovoljno ističe da je tada rukovodstvo Crne Gore bilo doslovno bez ikakvog političkog subjektiviteta, a cijela zemlja pod potpunom vojnom okupacijom i ideološkom hegemonijom srpskog nacionalšovinizma. Tadašnji vazalski režim revno je i zdušno slijedio kao opčinjen srpskog Vožda, što ga ne opravdava, ali pokazuje da u ratnim godinama (1991-1995) prostor za otpor realno nije postojao, osim eventualnog upuštanja u potpunu neizvjesnost građanskog rata i vanjske agresije. Crnogorski kvislinški režim u cijelosti se u ratnim godinama obrukao dušmanskim odnosom prema izbjeglicama i progonom procrnogorskih i prozapadnih opozicionih partija i mirovnih pokreta i udruženja.

hrabrost i iznimno političko umijeće da se izvuče iz ralja Miloševićeve kolonizacije Crne Gore⁵, ali ni sva ta silna pamet i volja nisu ga nikada do kraja uspjele osloboditi željeznog stiska Amfilohijevog. Kada je ojačao svoju procrnogorsku poziciju i djelomično se politički osamostalio, Đukanović je uspio zaustaviti amfilohijevski projekt srbizacije i polako okrenuti trend, tako da je prema popisu stanovništva iz 2011. godine Crnogoraca bilo 278.865 (ili 44,98%), a Srba 178.110 (ili 28,73%).

Zaustavljanje politike srbizacije Crnogoraca je Đukanovićev *magnum crimen* u očima Srpske crkve u Crnoj Gori i Srba općenito, ne samo crnogorskih. Dogodila se fascinantna mistifikacija o ugroženom srpstvu usprkos opisanome kataklizmatičnom nestanku čak 112.798 etničkih Crnogoraca, koji su se magično preobrazili i uzdigli u Srbe čiji je broj narastao za čak 140.951. Doista patološka inverzija: Crnogorci koji nestaju ugrožavaju Srbe koji bujaju! Osuđuje se politika etničkog inženjeringa nad Srbima iako se zbiljski provodi nad Crnogorcima! I kada je Đukanović najzad osvijestio da je nagrižena sama etnička i kulturna supstanca crnogorskog naroda, i zaustavio nekrofilni proces nestajanja Crnogoraca (do mjere da su prvi put u povijesti prestali biti većina u vlastitoj zemlji), tada su se na njega sručile, i od tada ne prestaju, najcrnje kletve o izdaji srpstva i kosovskog zavjeta, o neoprostivom vjerolomnom nožu u leđa. Sa stajališta etničkog ekskluzivizma crnogorskih Srba, crnogorski je narod, u mjeri u kojoj još nije srpski, u nesporazumu sa samim

Đukanovićev prijelom s tom sluganskom i destruktivnom politikom 1997-1998, kada je to postalo moguće i zamislivo, općenito se smatra njegovim vrhunskim, upravo povijesnim, državničkim dosegom.

5 Koliko je Đukanovićeva distanciranje od politike S. Miloševića bilo rizično, nije se zgoroga podsjetiti. Evo kako je Srbija reagirala: "Srbija prekida trgovinski i platni promet sa Crnom Gorom, članicom dvočlane federacije, zatvara joj granice i prema Srbiji i prema susjedima. Na scenu je stupila Vojska Jugoslavije. Bez odobrenja tadašnje, od Crne Gore nepriznate Savezne vlade, u Crnu Goru se nije moglo ući niotkuda – ni sa kopna, ni sa mora, ni iz vazduha, čak i pošiljke humanitarne pomoći Vojska Jugoslavije je presretala, preusmjeravala na druga mjesta a neke pretovarivala u svoja skladišta. U Crnoj Gori je formiran tzv. Sedmi vojni bataljon Vojne policije, sastavljen od aktivista prosrpskih partija. Zadatak mu je bio da *disciplinuje* Crnu Goru i da u pogodno vrijeme pomogne rušenje crnogorske vlasti" (vidi: Živko M. Andrijašević/Šerbo Rastoder, 2006: *Istorija Crne Gore*, Centar za iseljenike Crne Gore, Podgorica, str. 494).

sobom, sa svojim pravim višim sintetičkim identitetom, kojemu se tvrdokorno i nerazumno separatistički opire.

Pa ipak postoji uvjerljivo objašnjenje za takvo masovno preobražavanje Crnogoraca u Srbe. U eri Slobodana Miloševića i tadašnje vojujuće srpske crkve bila je na djelu veoma agresivna ideološka revizija titoističkog nasljeđa, kojemu je navodni najveći krimeo bilo zatiranje srpstva po svaku cijenu i perverzni društveni inženjering izmišljanja umjetnih antisrpskih nacija (Crnogoraca i Bošnjaka prije svega, čak i Makedonaca, a i na Hrvate pada stanovita sumnja). Simboličko svjedocanstvo bjesomučnog antititoizma kao ideološkog plimnog vala koji je zapljusnuo i potopio tadašnje rukovodstvo Crne Gore (dotadašnje velike titoiste) predstavlja ukidanje Titograda (u aprilu 1992), simboličke prijestolnice Titove Jugoslavije. Nastupilo je veliko vraćanje korijenima, na stanje prije bezbožnoga titoističkog inženjeringa, vraćeno je staro ime Podgorica, a mnogi Crnogorci, posramljeni zbog svojih identitetskih zabluda iz "brozomornih" vremena (omiljena sintagma mitropolita Amfilohija i njegove duhovne braće) skrušeno se vraćaju svojem iskonskome srpskom nacionalnom bitku. Vjerujući da se vraćaju sebi, vratili su se oduhovljeni u okrilje Srpske pravoslavne crkve i Amfilohijevog projekta svetosavske Crne Gore.

Kada je nacionalna euforija splasnula, nakon masovnog otrežnjenja zbog izgubljenih ratova u ime "ugroženog srpstva", kada se sama Srbija najzad podigla protiv suicidalne politike "etničkog čišćenja" (1996/97), kada je procrnogorski dio rukovodstva, s Đukanovićem na čelu, najzad prestao da funkcionira kao servilni aparat srbizacije Crne Gore, tada je ogromna šteta već bila učinjena, koja će se sanirati desetljećima. I koja ni izdaleka još nije sanirana. Pa ipak, Tito nije nestao iz crnogorskoga kolektivnog pamćenja, ne samo kao ratni vođa antifašističkog pokreta, koji je u Crnoj Gori doista imao općenarodni karakter, nego i kao državnik u čijoj je eri Crna Gora doživjela i društveni i kulturni i znanstveni i ekonomski preobražaj bez presedana u svojoj povijesti. Dio te velike baštine predstavlja i svestrano subjektiviranje Crne Gore 70-ih i 80-ih godina prošlog stoljeća kada je zaokružena republička državnost, kada su izgrađene nacionalne obrazovne i kulturne institucije i razvijena nacionalna samosvijest crnogorskog naroda. Ima neke višnje pravde u tome da se još za Amfilohijeva života, a njemu za inat, Podgorica usudila odužiti svjetskom državniku, čije je ime ponosno nosila u socijalističkom razdoblju, i 2018. godine podigla mu spomenik.

Imamo li, zaključno, u vidu cjelinu Đukanoviće

višedecenijskog političkog djelovanja, ne samo njegova velika dostignuća nego i znatna sustajanja, čini se da možemo zaključiti kako nakon demokratske promjene vlasti na parlamentarnim izborima 2020. još nije nastupio kraj ere Mila Đukanovića. Preživio je uspješno tri jasno različite etape (1991-1997; 1998-2006; 2006-2020) i zakoračio u sadašnjju, četvrtu (od 2020). Tek ostaje da se vidi koja će biti njegova politička uloga u novoj eri pluralističke demokracije. Pred Đukanovićem, koji je najzad izašao iz fatalne sjene moćnog "arhiepiskopa cetinjskog", prvorazredan je izazov da u novom ambijentu pridonese, u granicama svojega osvjedočenog političkog umijeća i državnih sposobnosti, ublažavanju manihejske opreke "Mi ili On", koja nije samo bojni poklič njegovih neprijatelja nego i njegova vlastita fantazma da je on utjelovljenje i garancija crnogorske države. Najvažnije je da sam Milo Đukanović shvati da više ne važi njegov, neizgovoren, politički slogan "Ja ili Oni", da osvijesti kako svojim kultom ličnosti dijeli i obeshrabruje umjesto da ujedinjuje i osokoljuje fragilni i fragmentirani crnogorski demos. Nastupilo je doba demokracije, u kojemu, ponovimo, on više nema presudnu i nezamjenljivu ali ima važnu i korisnu ulogu.

6. Crna Gora pred demokratskim pluralističkim izazovom

Sve što je rečeno upućuje nas na završno suočavanje s ključnim političkim problemom: da li parlamentarnom smjenom vlasti toliko zakašnjeli, najzad započeti proces uspostavljanja demokratskog pluralističkog sistema jača ili nagriza suverenu crnogorsku državu? Što je klasični problem odnosa države i demokracije kao neizbježne strukturne napetosti između suverenosti države, kao impersonalne vlasti (vlast ne pripada nikome), i demokracije, u kojoj vlast pripada narodu kao političkom subjektu.

Prvo što treba naglasiti jest da je već sama demokratska smjena DPS-ovske vlasti jednoznačno pozitivno dostignuće, čiju je važnost teško precijeniti. Malo je reći da DPS prelazi u opoziciju, a netočno da je dosadašnja opozicija preuzela zakonodavnu vlast i dio izvršne vlasti. Naime, glavni deficit crnogorske politike nije bio toliko monopol vlasti jedne stranke, koliko pogubna činjenica da je DPS imao jedva relevantnu unutarcrnogorsku političku opoziciju, ali da je zato imao masovnu antistemsku protucrnogorsku oporbu. Temeljna je razlika između opozicije (stranaka koje državu i opće interese brane od uvijek mogućih uzurpacija vladajućih) i oporbe (koja dovodi u pitanje ne samo vladajuće nego i državu samu).

Nema demokratske države bez demokratske opozicije, bez regularne izborne smjenjivosti na vlasti. Nije moguća država uopće (ne samo demokratska) ako je protiv nje jaka antistemska oporba (kao što je koalicija oko Demokratskog fronta). Utoliko se može reći da Crna Gora prvi put u svojoj povijesti u DPS-u, ako se demokratski reformira, dobija kontrolno potencijalno sposobnu političku opoziciju, dovoljno snažnu da vlastitu državu može uspješno braniti od uzurpacija vladajućih.

U tom kontekstu, vratimo se još jednom navedenom intervjuu Mila Đukanovića zagrebačkom "Jutarnjem listu". U njemu Đukanović demokratsku promjenu vlasti smatra "eksperimentom u koji je zemlja sada ušla", dodajući da vjeruje da ga "možemo izdržati".

O kakvom je eksperimentu riječ? Očito ponajprije o takvom da se "poslije 30 godina mijenja vlast", a to znači da "opozicija koja nikada do sada nije bila na vlasti mora se učiti tom poslu. A vlast se nakon 30 godina mora učiti opozicijskom djelovanju." Formulacija je simptomalno omaška (u frojdovskom smislu), jer je posve neobično ustvrditi da se vlast mora učiti opozicijskom djelovanju. Nema nikakvog smisla reći da se vlast uči opozicijskom djelovanju – prema vlasti! Naime, on ne kaže, kao što bi morao, da se njegova stranka DPS "poslije 30 godine" mora učiti opozicijskom djelovanju. On zapravo kaže, i ne htijući, da se on sam, kao predsjednik države, mora učiti opozicijskom djelovanju – prema Vladi. Nije moguće da ne zna da bi on morao biti, kao državni poglavar, nadstranačka politička ličnost, a ne lider opozicije. Za sada mu još ne pada na pamet da je jedna od glavnih pretpostavki učenja DPS-a opozicijskom djelovanju da on prestane biti njen stranački lider. A to učenje znači da se DPS nauči djelovati politički, javno i snagom argumenata, a ne opstrukcijom funkcioniranja državnih organa. Drukčije rečeno, DPS se ne smije ponašati kao destruktivna antistemska oporba, nego kao konstruktivna opozicija.

Đukanović precizira da rezultatima parlamentarnih izbora nije "ugrožena crnogorska država": "Na ovim izborima nismo odlučivali o državi", o tome je crnogorski demos mjerodavno i neopozivo odlučio na državotvornom referendumu 2006. No, istodobno, uz takvo isticanje da rezultatima parlamentarnih izbora i smjenom vlasti crnogorska država nije ugrožena, Đukanović dramatično upozorava da "ako bilo tko iz Crne Gore ili iz regije smatra da pod promjenom vlasti može ugroziti našu državu, mora znati da ćemo je braniti onako kako smo je branili vjekovima" (riječima: u šumi). Tvrdi da

to nije nikakva "zla slutnja, a ni današnja realnost". Nije ustuknuo ni pred tvrdnjom kako u Crnoj Gori "stanje nije loše", štoviše da je "Crna Gora najstabilnije društvo na zapadnom Balkanu" (što bi tek bilo da je stanje loše i da društvo nije duboko polarizirano?).

Da će crnogorsku državu i njen međunarodni subjektivitet poštovati i nova vlast svjedoči priznavanje kontinuiteta vanjske politike u sporazumu članka triju pobjedničkih koalicija (još prije formiranja nove vlasti), kojim su čvrsto preuzeli obavezu da će poštovati međunarodne obaveze crnogorske države i da neće mijenjati dotadašnji kurs proevropske vanjske politike (članstvo u NATO-u i priključenje EU).

Detronizacijom DPS-a najzad se može početi djelotvorno razbijati fatalni amalgam sljubljenosti Partije i države. Bez dekonstrukcije partijske države nema niti može biti pravne države (liberalizacija režima, vladavina zakona, podjela vlasti, autonomija sudstva, zaštita subjektivnih prava). Samo što je ta dekonstrukcija tek nužan ali ne i dovoljan uvjet za tranziciju prema pravnoj državi. Za sada, sudeći po opisanom ponašanju nove vlasti, vjerovatniji su scenariji po kojima se država oslobađa iz ralja jedne stranke samo da bi ponovno bila zarobljena kao privatni posjed nekoliko njih, pa umjesto pravne dobijamo partitokratsku državu.

Glavni paradoks nove vlasti ne očituje se samo u začudnoj činjenici da je konstituiraju političke grupacije koje su se godinama oblikovale kao oporbene i kao takve posve su se psihološki nespremne našle u situaciji da preuzmu odgovornost za državu koju su do jučer uporno i fanatično ostrašćeno denuncirale. To su stranke i grupacije udružene u najjaču koaliciju čak 11 političkih subjekata "Za budućnost Crne Gore", koja je osvojila 27 poslaničkih mandata. Da je samo ta krajnje neprirodna i heterogena koalicija koalicijâ osvojila većinsku podršku, bilo bi veoma teško očekivati da može skladno djelovati i djelotvorno funkcionirati kao izvršna vlast.

No vidjeli smo da u novu političku vlast pobjedničke 41-orice ta najjača skupina uopće nije uključena. Njenim čelnicima nije omogućeno da preuzmu ni egzekutivu ni legislativu, kao što je uobičajeno po demokratskim standardima. Te su funkcije pripale znatno slabijim partnerima, Demokratama (10 poslanika) i URA-i (4). Točnije, premijerski mandat pripao je nosiocu pobjedničke liste formacije "Za budućnost Crne Gore", prof. dr. Zdravku Krivokapiću, koji po personalnom profilu ne pripada Demokratskom frontu i pridruženim strankama i grupacijama. Znamo i zašto, zato što ga je svojim autoritetom nametnula "prevažna adresa"

"arhiepiskopa cetinjskog".

Prisjetimo se zašto je mitropolit Amfilohije odbio da podrži uključivanje DF-a u svoju Vladu i kako se, nakon Amfilohijeve smrti, premijer Krivokapić dodatno udaljio od čelnika Demokratskog fronta. Ponudili smo i objašnjenje da je time spriječeno da izravna vučičevska anticrnogorska ekspozitura preuzme državu u svoje ruke. Otuda DF u Skupštini djeluje i dalje kao neodgovorna oporba, koja huškačkim diskursom zagađuje javni prostor demokratskog oblikovanja političke volje. Za Demokratski front kao oporbu su i sadašnja Vlada i sadašnja država Crna Gora tek provizorij, koji se mora još trpjeti, do povoljnijih vremena. Nije isključeno da bi se mogli ponovo, kao i 2016, avanturistički upustiti u vanparlamentarno nasilno zbacivanje vlasti morskog im premijera (ako im se tako naredi, financira i organizira iz srbijansko-ruske centrale).

U odnosu spram takve vlasti pred opozicijskim DPS-om (kao i pred kritičkom javnošću) je veoma složena i delikatna politička zadaća. Ponajprije, DPS mora precizno razlikovati trojnu strukturu nove vlasti i ne dozvoliti sebi da ikad objektivno bude saveznik velikorpskoga destruktivnog Demokratskog fronta u frontalnom napadanju i rušenju sadašnje Vlade. Vidjeli smo da Vlada još uvijek ne uspijeva funkcionirati djelotvorno, što se i moglo očekivati s obzirom na to da je po svom personalnom sastavu i političkom profilu crkveno-ekspertska-manjinska (čvrsto je podupire samo 14 zastupnika!). Rušiti takvu vladu, s generalnim optužbama da je "okupaciona", "neprijateljska", "izdajnička", znak je belicističke i neliberalne političke kulture, koja izravno šteti pravnoj normalizaciji i demokratskoj konsolidaciji institucija. Umjesto kletvom na kletvu, kao da je crnogorsko društvo na rubu vjerskoga križarskog rata, opozicijska politička odgovornost nameće obavezu suradnje i tolerancije, štoviše *konstruktivne pomoći Vladi*, promišljenim prijedlozima i konkretnim racionalnim *ad rem* korektivnim djelovanjem. U procesu učenja demokratskim pravilima i standardima, opozicija oko DPS-a ne smije sebi dozvoliti da napušta nezamjenljivi prostor parlamentarne debate, čime jača politički defetizam, a logika dijaloga ustupa mjesto vanparlamentarnoj populističkoj mobilizaciji i golom nasilju.

Obratimo pozornost i na političku ulogu malene crnogorske opozicijske grupacije (URA), koja je preuzela na svoja nejaka pleća odgovornost da se svojim učenjivačkim potencijalom postavi kao jamstvo odgovornosti i državotvorne zrelosti nove koalicijske vlasti. U ovih šest mjeseci djelovanja te grupacije, ne čini se

da je politički i intelektualno dorašla toj preteškoj zadaći, povija se pod pritiscima sa svih strana, kombinira prekomjernu agresivnost i revanšistički voluntarizam (potpredsjednik Vlade Abazović) prema DPS-u i Milu Đukanoviću, s potpuno neprincipijelnim podupiranjem i najsumnjivijih poteza i inicijativa parlamentarne većine. Poučena negativnim iskustvom nestajanja ili marginalizacije svih crnogorskih političkih grupacija koje su prethodno surađivale s DPS-om (paradigmatski slučaj Pozitivne Crne Gore), URA se upustila u gotovo samoubilačku igru vatrom, u kojoj je sve karte stavila na misiju rušenja morskog im Mila Đukanovića – kao da im nedostaje političke imaginacije da zamisle da bi Crnoj Gori nakon njihove avanturističke terapeutike moglo biti mnogo gore nego što jest. Ostaje ipak nada da će iz konkretne političke prakse ubrzo, dok ne bude prekasno, možda dokučiti da se realnije pozicioniraju, odustanu od revanšističkog maksimalizma, posvete se realnim problemima reformiranja a ne miniranja starog režima i njegovih institucija. Ima među njima dovoljno pametnih ljudi, koji bi mogli uvidjeti tko su im mogući saveznici, tko demokratski protivnici, a tko zbiljski neprijatelji.

O kakvim je problemima riječ neka posvjedoče i dva poučna konkretna primjera iz recentne parlamentarne prakse.

Prvi primjer: već smo naglasili važnost političkog poteza premijera Krivokapića koji je zahtijevao ostavku ministra Laposavića, kao i to da ju je ministar odbio dati i odluku prepustio Skupštini. Vidjeli smo i to da se Demokratski front suprotstavio premijeru i odlučno odbio da ga u tome podrži. Bečićeve Demokrate odlažu stavljanje te točke na dnevni red Skupštine i odrješito ističu da oni neće rušiti ministra zajedno s DPS-om (nego s kime će?). A sam DPS bojkotira rad Skupštine i ističe da neće pomagati Vladi i premijeru da se konsolidiraju time što bi podržao smjenu ministra Laposavića. U tom slučaju, očito je da se DPS ne ponaša razborito, kao da se pribojava da u bilo čemu pruži podršku premijeru, čak i kada on to nesumnjivo zaslužuje. Umjesto da premošćuje sukobe i rješava probleme, opozicija takvim ponašanjem produbljuje konflikte i paralizira djelovanje vlasti, kao da ne shvaća i ne želi prihvatiti svoju konstitutivnu korektivnu funkciju. A ako možda mnije da je ovo najgora vlada, koja se može zamisliti, veoma se vara, ima mnogo gorih od nje u vladajućoj grupaciji. Rušiti s vučičevcima Vladu Crne Gore bio bi znak manjka elementarne političke inteligencije.

Drugi primjer: na sjednici Skupštine Crne Gore

(9.6.2021.) zastupnik Bošnjačke stranke Ervin Ibrahimović iznio je Prijedlog rezolucije o genocidu u Srebrenici (u ime skupine zastupnika (Ervin Ibrahimović, Dragutin Papović, Damir Šehović, Raško Konjević, Genci Nimanbegu, Fatmir Đeka i Andrija Popović). Obrazložio je da Prijedlog rezolucije podrazumijeva, između ostalog, da parlament osudi i prizna da se u Srebrenici jula 1995. godine desio genocid i da je ubijeno preko 8.000 Bošnjaka. Tekst rezolucije predvidio je i da se 11. jul proglasi Danom sjećanja na žrtve Srebrenice.

"Smatram da na osnovu pravosnažne presude Haškog tribunala i Međunarodnog suda pravde i na osnovu usvojenih rezolucija u Evropskom parlamentu i Kongresu SAD-a, usvajanjem Rezolucije u ovom parlamentu Crna Gora će nedvosmisleno pokazati da joj je mjesto u društvu razvijenih demokratija" – rekao je Ibrahimović.

Očekivano, zastupnici Demokratskog fronta (Jovan Vučurović) zgroženo su odbacili Prijedlog rezolucije o genocidu u Srebrenici, tvrdeći da je riječ o gruboj provokaciji koja smjera "satanizaciji srpskog naroda". Također očekivano, DF-u su se u odbijanju Rezolucije pridružili Demokratska Crna Gore (Boris Bogdanović), Pokret za promjene (Branko Radulović) i Socijalistička narodna partija (Vladimir Joković). Nasuprot njima, Rezoluciju su snažno podržali opozicioni Socijaldemokrate (zastupnik Ivan Brajović, istaknuo je da za njegovu stranku "nema dileme da se u Srebrenici desio najmonstruozniji zločin u Evropi nakon Drugog svjetskog rata" i dodao da "presuda generalu Ratku Mladiću treba da pokaže što se sve desilo u Srebrenici") i Socijaldemokratska partija (zastupnica Draginja Vuksanović-Stanković, za koju "genocid u Srebrenici nije političko, nego civilizacijsko pitanje", a "poricanje genocida je posljednji stepen genocida").⁶

Granični primjer Srebrenice kao svjetski poznatog i od svih mjerodavnih međunarodnih pravosudnih i političkih instanci osuđenog masovnog zločina u

⁶ Vuksanović-Stanković je istakla:

"Danas je Crna Gora obrukana jer ima ministra pravde koji negira genocid u Srebrenici. Negira ga dovodeći u pitanje legitimitet međunarodnih sudova koje Crna Gora prihvata, sa glupavim izgovorom da ne zna da li je bio genocid, jer u njemu nije učestvovao, već da jedino dželiti i žrtve kažu da je bio ili nije bio. Zbog takvog vrijednosnog sistema koji se prezentuje u ime Vlade Crne Gore sinoć smo bili tema u UN gdje Bramerc upoznaje cijeli svijet da je u Crnoj Gori ministar pravde porekao genocid u Srebrenici nakon što su vlasti i Vlada imale čvrst stav o poštovanju presude međunarodnog suda."

sklopu zločinačke politike "etničkog čišćenja" bio je točka civilizacijskog rascjepa u sklopu parlamentarne vladajuće većine. Iz vladajuće većine, za Rezoluciju su se izjasnili jedino zastupnici kluba "Crno na bijelo" Suada Zoronjić i Srđan Pavićević. Pritom je zastupnica Zoronjić upozorila: "Vi gospodo iz Bošnjačke stranke morate znati da ovu Rezoluciju možete izglasati samo sa UROM. Koliko su vam odani vaši koalicioni partneri pokazuju ove prazne klupe".

Upozorenje je u tom trenutku bilo na mjestu, klupe su bile prazne, nije bilo zastupničkog bloka DPS-a. Taj bi se blok doista bio grдно obrukao da je čak i u ovako dalekosežnoj točki, nastavio bojkotirati rad Skupštine i time onemogućio usvajanje Rezolucije. U tom bi slučaju svoje uskogrude strančarske kalkulacije pretpostavio državnim interesima, kao da im je ispod "partijske" časti da se nađu u većini skupa s UROM. Shvativši u posljednjem trenutku da bi takvo ponašanje bilo nerazaborito, DPS je preuzeo političku odgovornost i vratio se u poslaničke klupe da bi omogućio Skupštini da 17. juna 2021. godine izglasa, dvotrećinskom većinom (glasao je 81 poslanik, 55 za, 19 protiv, 7 suzdržanih⁷) Rezoluciju o genocidu u Srebrenici. Odluku o usvajanju Rezolucije komentirala je Bošnjačka stranka, istakavši da je time Crna Gora "poslala snažnu poruku da je centar demokratije i da su suočavanje s prošlošću i poziv na pomirenje pravci kojima iskreno želi ići većinska Crna Gora". Izrazili su i zadovoljstvo da je njihov prijedlog rezolucije "naisao na širok krug podrške, kako među partijama opozicije, tako i unutar vladajuće strukture".

Treba zapamtiti taj datum, 17. jun 2021, jer označava krupan napredak, možda i prekretnicu, u politički odgovornom djelovanju crnogorskog parlamenta. Na toj istoj sjednici, naime, došlo je napokon i do rasplesa stalno odgađanog rješavanja pitanja smjenjivanja ministra pravde, ljudskih i manjinskih prava Vladimira Laposavića. Poslanici su većinski podržali zahtjev premijera Krivokapića da se kontaminirani ministar razriješi s te funkcije zbog relativizacije genocida u Srebrenici. Za razrješenje Laposavića glasalo je 80 poslanika, 43 za, 27 protiv, dok je suzdržanih bilo 10.

Konstruktivnim vraćanjem u redovni skupštinski rad i doprinosom u oblikovanju većinske političke volje u državnom interesu i u podršci Vladi Crne Gore, opozicijski DPS svladao je prvu veliku lekciju u učenju

⁷ Za Rezoluciju su glasali: opozicijski blok oko DPS-a (40), Demokratska Crna Gora (10), URA (4), i Branka Bošnjak, poslanica iz Pokreta za promjene (1).

demokratskoj političkoj kulturi i pomogao da se pred očima javnosti istjera na čistac oporbno opstrukcijski karakter Demokratskog fronta, koji je odmah najavio da će do daljnega bojkotirati plenarni rad parlamenta zbog ovih povijesnih odluka, koje su po njihovu sudu, rezultat "neprincipijelne koalicije od DPS-a i djelova Vlade Crne Gore" (poslanik DF-a Slaven Radunović).

Samo što Demokratski front obmanjuje i sebe samoga i javnost: svojim grubo belicističkim, upravo pogromaškim diskursom, DF se sektaški netolerantno profilirao kao *ekstremistička bojovna fronta*, kao antidemokratska i antiparlamentarna formacija, koja je i do sada opstruirala rad parlamenta, kao polja argumentirane debate, razmjene mišljenja i umijeća postizanja kompromisa unutar pluralne političke elite. Takvom DF-u i nije mjesto u parlamentu, ni kada je formalno u njemu. Pa onda bolje da i nije. Valja mu kao takvom izaći u susret, prepoznati ga kao antidemokratsko strano tijelo i konsenzualno ga izolirati da ne kvari atmosferu, nagrđuje demokraciju i ruši državu.

Nova vlast (Skupština i Vlada) preživjela je prvo veliko iskušenje s kojim se suočila. Demokracijom je obranjena država i njezin evropska perspektiva. Tek ćemo vidjeti je li nova vlast doista naučila da ne može valjano funkcionirati bez korektivne funkcije odgovorne političke opozicije, kao partnera a ne neprijatelja.

Glavno iskušenje tek predstoji, utanačenje i potpisivanje Temelnog ugovora između Vlade Crne Gore i Srpske pravoslavne crkve. Dok očekujemo i taj rasplet, ne možemo prenaslušati ireverzibilni civilizacijski iskorak Crne Gore iz ralja srpskog sveta, iskorak koji nedvojbeno predstavlja odluka da se 11. jul u Crnoj Gori obilježava kao **Dan sjećanja na žrtve Srebrenice**.⁸

⁸ S pravom je upozoreno na paradoks da je i sama Srbija svojevremeno bila iskoračila iz opsesija "srpskim svetom": "Politička klasa u Beogradu je ... još prije 12 godina točno znala da se u Srebrenici dogodio genocid i da je priznanje tog genocida nešto što Srbija mora napraviti." Naime, "Srbija već dvanaest godina, od marta 2010. ima parlamentarnu rezoluciju o osudi genocida nad 8 tisuća Bošnjaka u Srebrenici. Ta se rezolucija formalno zove Deklaracija o Srebrenici, poziva se na presudu Međunarodnog suda u Haagu (ICJ) o osudi genocida u Srebrenici, iako formalno ne spominje riječ genocid, ali je ona de facto obuhvaćena tekstom koji je, kao umijeće mogućega, Tadićeva administracija uspjela provesti kroz Skupštinu Srbije, nakon burne rasprave, ali formalno uvjerljivom većinom od 127 glasova za, uz samo 27 glasova protiv" (vidi Davor Gjenero, 2021: "Vučić prijetnjama razotkrio samog sebe", portal Antena M, 19. juna; vidi i Borislav Višnjić, 2021: "Oluja nad Beogradom: Žestoka dezinformaciona kampanja tabloida nakon usvajanja Rezolucije o Srebrenici. Izmislili su da su Srbi proglašeni gencidnim, Krivokapića optužuju za izdaju", *Pobjeda*, 19. jun).

Možemo zaključiti da su rezultati parlamentarnih izbora 2020. godine, načelno, ponajprije višestruko pozitivni, ili da bi barem mogli biti, kao demokratski obzor razvoja Crne Gore. Otvorio se krajnje složen i kontroverzan politički proces, mnogo teži i zahtjevniji nego u autoritarnom režimu, u kojemu se Crna Gora suočava s velikim neizvjesnostima i ne manjim opasnostima. Glavna neizvjesnost je u tome što posve otvoreno pitanje može li nova koalicijska vlast, s brojnim akterima i raznorodnim interesima i pogledima, doista djelotvorno djelovati, kao uspješan menadžerski i politički tim, kada nam iskustvo, recimo, Srbije (DOS-ova Đinđićeva vlada) i Hrvatske (Račanova SDP-HSLS-HSS-HNS vlada), pokazuje koliko takve vlade iziskuju političke razboritosti, tolerancije i uzajamnog uvažavanja.

Glavna je opasnost da se crnogorski građani uplaše od sebe samih i posumnjaju u svoje političke kapacitete, da ih krupne početne poteškoće uspostavljanja pluralističke demokracije ne obeshrabre i ne "pobjegnu od slobode". Izabrali su novu vlast na demokratskim parlamentarnim izborima i prva će im pouka biti da je smjenjivost vlasti samo nužan ali ni izdaleka još i dovoljan preduvjet za maksimiranje njihovih svestranih ljudskih potencijala i za emancipaciju građanskog društva od tutorstva političke vlasti.

Država Crna Gora, otkad je sebe simbolički osakatila odustajanjem od toga da se naziva "republikom", sada napokon ima priliku, nazivu usprkos, da u svojoj viševjekovnoj republikanskoj tradiciji i duhu nepokorovanja koji joj je svojstven, pronade i razvije svoju slobodarsku dušu, svoj suvereni nacionalni individualitet.

Zaključno ponovimo stav iz Saopštenja naše Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske da nas je dugogodišnje iskustvo "naučilo nas da imamo povjerenje u razboritost građana Crne Gore, u njihov borbeni demokratski potencijal da se uspješno suprotstave opakim tendencijama da se u ime demokratije razmašu retrogradne snage i regresivni asimilatorski, hegemonički i kleronacionalistički procesi. Kao i vazda, našu podršku uživaju svi istinski borci za suverenost Crne Gore, svi koji je demokratski grade i pravno čuvaju, svi koji su ponosni na svoju baštinu i samosvjesno oblikuju svoju budućnost, svi koji znaju ... da drugoga čuvaju od sebe, ali da nikada i nikome ne daju svoje, da sačuvaju svoju državu" (vidi "Pobjeda", 24.09.2020; dostupno na:

<https://www.pobjeda.me/clanak/nacionalna-zajednica-crnogoraca-hrvatske-podjele-duboke-ali-i-dalje-vecinska-podrska-suverenosti-crne-gore>).

VALTAZAR BOGIŠIĆ I BOŽO PETROVIĆ NJEGOŠ

IZLAGANJE AKADEMIKA CANU ZORANA RAŠOVIĆA - DIO II.

Prilog uredio: Vesko Pejović

Vlastodavčeva uputstva punomoćnicima

U Bogišićevom arhivu u Cavtatu našli smo materijal pisan Bogišićevom rukom s jednostavnim naslovom: "Uputstvo."¹ S formalno – pravnog gledišta riječ je o uputstvima (instrukcijama) koje je knjaz Nikola dao njegovim punomoćnicima g. Božu Petroviću i Valtazaru Bogišiću radi vođenja pregovora sa punomoćnicima kralja Italije Umberta, u cilju sačinjavanja bračnog ugovora.

Uputstvo se sastoji iz pet djelova, koji nose sljedeće podnaslove: Uvod; O primanju vjere; Vrijeme i mjesto vjenčanja; Što će odprilike biti u ugovoru; Završne opaske. Iz Uputstva saznajemo da su punomoćnici od knjaza dobili jednu ispravu o punomoćju, "od koje je projekat" već bio sastavljen. Iz Uputstva se vidi – da je vlastodavac tražio od svojih punomoćnika da u pregovorima budu "veoma smotreni, oprezni i promišljeni" i da "svako pitanje koje se bude ovoga posla ticalo" izuče "pažljivo, ozbiljno, temeljito i sa svake moguće strane". Preporučio im je da bi bolje bilo da italijanski punomoćnici prvi ponude projekat ugovora, i to "ne samo jer je lakše kritiku praviti nego li sam sastavak", nego i zato što će "na taj način od prve zapaziti sva mjesta koja će trebati da se dopune ili isprave". Uz to, njima su poznatije "mjestne forme neprava".²

Uostalom, pogledajmo kako glasi tekst Uputstva, koje se, ovom prilikom, koliko je nama poznato, objavljuje po prvi put.

"Uputstvo za Gospodu: V. Boža Petrovića, ministra, Predsjednika državnog Savjeta, i Dra V. Bogišića, Ministra Pravde i Drž. Savjetnika, koji idu u Rim, kao moji opunomoćenici, da se sastanu sa delegatima Nj. V. Kralja Italijanskoga, te s njima da uglave sve uvjete koji će ući u ugovor braka moje mile Kćerke, Nj. V. Gospe Knjaginice Jelene, s Nj. Kr. V. Napuljskim Knjazom, Viktorom Emanuelom Savojskim."

"Uvod

¹ ZBB HAZU, XXII/8.

² ZBB HAZU, XXII/8.

Kako je ovo prvi put da odiva iz našeg Knjaževskog Doma ulazi u Zapadni vladarski Dom, i to kraljevski, – gdje su običaji, vjera, uslovi života, državno ustrojstvo, istorički razvitak, uspomene, predanja veoma različni od našijeh, preporučujem Vam najtoplije, da u pregovorima budete veoma smotreni, oprezni i promišljeni; da svako pitanje koje se bude ovoga posla ticalo izučavate pažljivo, ozbiljno, temeljito i sa svake moguće strane.

I Odmah, čim stigne glas da su Kraljevi povjerenici imenovani, optutovat ćete, bez odgađanja i najkraćim putem u Rim, uzevši sa sobom ispravu o punomoćju, od koje je projekat već sastavljen.³

II (I) Prispjevši u Rim, otići ćete bez izlišna odgađanja u Consulta, t.j. u Ministarstvo inostr. poslova (ili Ministarstvo kraljevskog Doma) gdje će Vas spoznati sa kraljevim delegatima.⁴ Prvo je što će s njima preduzeti , ovo: pošto se pregledaju i izmijene punomoćja odreditete mjesto i vrijeme vaših sastanaka.⁵

III Trebaće nastojati da izaslanici kraljevi sami naprave ili spisak uvjeta o kojima će biti vijećanja, ili upravo projekat ugovora. Za vas bi bolje bilo kad bi oni to napravili, i to ne samo jer je lakše kritiku praviti nego li sam sastavak, nego i za to, što ćete na taj način od prve zapaziti sva mjesta koja će trebati da se dopune ili poprave. Osim toga, oni, naravno, bolje znadu mjestne forme nepravâ.

U ostalom, to će sve zavisiti od prilika, prema kojima će te se i vladati."

"O primanju vjere

IV Pošto buduća kraljica italijanska ne može pripadati drugoj Crkvi nego uprav onoj kojoj pripada i kraljevska porodica i gotovo sav italijanski narod, valja pristati da knjaginica Jelena primi vjeru svoga budućega muža.

Najprije će te se dakle postarati da se vrijeme i način toga primanja naznači.

³ Napomena: Ova odredba je precrtana.

⁴ Napomena: prvi dio rečenice u ovoj odredbi je precrtan.

⁵ Napomena: ova odredba je postala odredba čl. I.

Ako to bude prije nek se uredi, možda neće ni trebati da se o tome što pominje u ugovoru, što bi jamačno najbolje i bilo.

Koliko sam to ja, vjerni sin pravoslavne Crkve, to jest Crkve moga doma i moga naroda, sklanjam se na prijelaz – knjaginice Jelene u drugu vjeru, pa ma kako ona srodna bila, samo radi toga što je to velika, neophodna potreba. S moje je dakle strane pristajanje na to, golema žrtva!

Ali zato preporučujem vam da se postarate kako će akt toga prijelaza biti što prostoji i neuvredljiv za našu narodnu vjeru. Bilo bi najbolje kad bi se moglo izraditi da se prijelaz svrši prostim potpisom osobito za to sastavljene reversale – zašto ima već i precedenat."

"Vrijeme i mjesto vjenčanja

V Vjenčanje će se svršiti u Rimu, a vrijeme će biti određeno između 20og i 30og oktobra ove godine.⁶ Kad bi, nedaj Bože, čija god smrt donijela potrebu domaće žalosti, tad će se dan vjenčanja odrediti tako kako će do toga dana proći najmanje 6 nedjelja dana, brojeći od dana smrti, osim ako se nađe da je zgodnije suspendovati za koji dan oficijalnu žalost."⁷

"Što će odprilike biti u ugovoru

N.B. Ovdje se navode samo napomene o člancima koje bi trebalo uvrstiti u ugovor, prema onima koji se nahode u bračnom ugovoru druge već udate Knjaginice, pa i inače prema potrebi. Na ove će napomene Nj. V. Gospodar izvoliti postaviti svoja riješenja; – tek poslije može doći konačna redakcija.

1. U prvome bi članku moglo biti ovo:

a) Izrečno pristajanje Gospodara kao oca i Knjaginice dati njihovu kćerku, Knjagicu Jelenu, s njenom slobodnom i potpunom voljom, za suprugu punopravu i zakonitu Nj. K. V. Knjazu Napuljskom. Nasljedniku Italijanske Krune Viktoru Emanuelu (Vittorio – Emanuele Ferdinando – Maria Gennaro) jednorodnomu sinu sada sretno vladajućeg Italijanskog Kralja Umberta I.

b) Izrečno obećanje Knjaza Viktora Emanuila uzeti ju za punopravnu i zakonitu suprugu, imati vazda prema njom poštovanja i ljubav, ka ono prema svojoj supruzi;

c) Izrečno obećanje Kralja i Kraljice da će imati prema njihovoj budućnoj nevjesti sve one obzire i ljubav koje joj kao takovoj pristaje.

6 Napomena: s lijeve strane ove odredbe Bogišić je zapisao: Rim 24/12. oktobra.

7 Napomena: druga rečenica ovoga člana je precrtana.

2. U ovome će se članku odrediti mjesto (možda i dan?) gdje će biti vjenčanje.⁸

Treba li pominjati u kojoj crkvi, – Ko će pri tome biti?⁹

3. Kolika će biti prćija (dot) knjaginice?

Ko je daje? Da li Kralj Italijanski, kao što je Car Ruski dao Knjaginjici Milici?

Gdje će knjaginjica najmještena biti na čuvanje i na interes?

Treba kazati da će Knjaginica primati dohodke od ove glavnice sve dok je živa.

4. Ako će se govoriti u ugovoru o ruhu i t.d., što knjaginica dobija od roditelja, to bi trebalo da se ovdje reče.¹⁰

5. Hoće li Nj. V. Knjaz Napunjski odrediti za svoju buduću suprugu kakvu glavicu kao dar? (Veliki Knjaz Petar Nikolaevič odredio je bio Vel. Knj. Milici 50.000 rubalja). Ako je to određeno, trebaće utvrditi na ovome mjestu: gdje će se glavnica namjestiti, i kako će Knjaginica primati od nje dohodke.

6. Koji će godišnji dohodak biti određen Knjaginjici Jeleni za njene svakdanje troškove (Vel. Knj. Milica ima godišnjih 20.000 rubalja), i odkle će se uzimati? Iz ove sume ne bi trebalo uzimati platu za lica koja će kod Knjaginice na službi biti.

Treba li govoriti što o troškovima za dvor u kome će stanovati dok bude Knjaginja nasljednica?¹¹

7. Za slučaj kad bi Nj. V. Knjaz Napuljski umro za života njegove supruge i to kao nasljednik, treba utvrditi da će Knjaginica Jelena, dok god ne stupi u drugi brak i ne ode iz Italije bez kraljeva pristajanja, primati sav dohodak određen u predhodnome članku (6). Ali i kad bi se preudala, pa i iz Italije otišla, ona bi trebalo i opet da prima bar neki dio toga dohodka (za Vel. Knj. Milicu određeno je, da bi u takome slučaju primala trećinu takoga dohodka).¹²

8. Kad bi se u slučaju predviđenu u predhodnome članku Knjaginica Jelena i preudala ili bi ostavila Italiju; treba utvrditi da bi ona i tada zadržala svoju privatnu imo-

8 Napomena: s lijeve strane ove odredbe Bogišić je zapisao: "Rim".

9 Napomena: ova druga rečenica je precrtana.

10 Napomena: ova odredba je precrtana.

11 Napomena: s lijeve strane ovih odredaba Bogišić je zapisao: "Kao napomena".

12 Napomena: s lijeve strane ove odredbe Bogišić je zapisao: "U ovom slučaju bi trebalo uzet u obzir veliku žrtvu učinjenu Knjaginicom Jelenom u promjeni vjere".

vinu, i da bi njezina bila i svote označene u člancima 3 i 5, te će moći slobodno njima raspolagati i od njih dohodke primati.

Ipak, kad bi još žive djece imala od Knjaza Napuljskog, ona neće moći testamentom raspolagati s glavicom označenom u čl. 6, osim kad bi to bilo na korist svoje djece.

9. Dvor Knjaginje nasljednice u kome bi obudovjela osta bi joj na uživanje, kao i do tada, i to na troškove onoga koga je i prije toga izdržavao. Isto tako i njena bi se djeca izdržavala, vaspitavala i namjestila na troškove Nj. V. Kralja Italijanskoga.¹³

10. Možda ne bi bilo s gorega dodati i ovo:

Kad bi Knjaginica Jelena obudovjela kao kraljica, ona će osim onoga što je kazano u predhodnim člancima, imati još sva prava koja imaju kraljice-udove, na osnovu pravila i naređenja domaće zakona Savojskog vladarskog Doma ili Ustava Italijanske Kraljevine.¹⁴

11. Knjaginica Jelena i njezina djeca mogu imati pravo nasljedstva, kao i druga djeca sada sretno vladajućeg Knjaza Nikole I, na jednaki dio s' ostalom decom privatnog imanja. Ali se razumije, da se ovim ničigova sloboda testamentarnog raspolaganja ne spriječava.¹⁵

12. U prethodnome (11) članku, naročito se i s jedne i s druge strane izjavljuje da potomstvo koje izade iz ovoga braka ne može, samo po sebi imati nikakva prava nasljedstva ni nikakav imetak ni dio imetka Vladarske Kuće Crnogorske, sadašnji ni budući, – a još manje može imati kakva politička ili vladarska prava u samoj Crnoj Gori.

"Završne opaske

– Članci i odredbe bračnog ugovora Vel. Knj. Milice ne mogu se nikako uzeti kao isključivi obrazac ugovoru o kome je ovdje riječ, i to radi dva glavna uzroka:

a) S ruskim carskim Domom ugovor je bio kao onaj što se glavi sa starim znancem, sa čovjekom gotovo jedne iste porodice, s kojim ne trebe sve to ciljati, jer je lako i poznije praviti dopune i popravke, kad bi zatrebalo.

1. b) Carski ruski Dom ima u ovakim ugovorima potpuno slobodne ruke, i sada kad ga glavi, i docnije kad bi trebalo kakve izmjene činiti. Na Zapadu, naprotiv, i same su Vladarske Kuće,

13 Napomena: s lijeve strane prve odredbe ovoga člana Bogišić je zapisao: "ovde da se obrati pažnja".

14 Napomena: ovaj član je precrtan.

15 Napomena: posljednja rečenica u ovom članu je precrtana.

čak u svojim domaćim poslima, podvrgnute svakojakoj kontroli i uticaju predstaviteljnih elemenata.

Ove razlike, mislim, treba postojano na umu imati pri glavljenju ovoga ugovora.

– Još prije uglave ugovora o kome je riječ, treba podrobno proučiti ovo troje:

1. a) italijansko porodično i nasljedno pravo u Građ. zakoniku;

2. b) to isto pravo po naređenjima i odredbama domaće Zakona Savojske Kuće, i razlika između ovog i opšteg prava što je u Građanskome zakoniku;

3. c) koji zakoniti uticaj ima Parlament na familjne odnošaje vladarskog Doma Italijanskog.

– Ne zaboraviti, da punomoćnici ponesu sa sobom šifre za korespondenciju."¹⁶

Pregovori u Rimu i razgovori s kraljem u Monci

U Bogišićevom arhivu u Cavtatu našli smo veoma vrijedan zapis o vodjenju pregovora u Rimu sa italijanskim punomoćnicima i o razgovorima s kraljem Italije u Monci. U suštini, riječ je o svojevrsnom (neobjavljenom) Bogišićevom svjedočenju o toku pregovora (predugovornoj fazi), o njihovim rezultatima (fazi zaključenja ugovora), kao i o razgovorima s kraljem Italije Umbertom (postugovorna faza).¹⁷

Iz Bogišićevog zapisa saznajemo da su knjaževi punomoćnici stigli u Rim 7. oktobra 1896. godine. Kralj Italije je za svoje punomoćnike odredio ličnosti visokog državnog ranga: markiza Emila Viskonti Venostu i viteza Žaka Žozeфа Kostu. Italijanski punomoćnici su imali zasebna punomoćja.

Bogišić nije htio ništa da prepušta slučaju, pa je u Rimu izučio norme Italijanskog građanskog zakonika i Statuta.

Ljutio se na svog sapunomoćnika što je pregovore htio da završi što prije. Osim normi iz dva navedena italijanska akta, htio je da prouči i odgovarajuća pravila iz "kućnih zakona kraljevske familije". Htio je da prouči i ugovore "knjaginje koje se udavahu u Savojsku kuću". Upoređivao je projekat ugovora sa ugovorom velike knjaginje Milice, i to "tim više što je kopija toga ugovora bila već dana Knjazu Napuljskomu, a ovaj je

16 ZBB HAZU, XXII/8.

17 ZBB HAZU, XXII/8.

dade kraljevima delegatima".¹⁸

Uostalom, najbolje je da pogledamo Bogišićeve neobjavljene zapise o pregovorima sa italijanskim punomoćnicima i o razgovoru s kraljem Italije Umbertoom."

"Početak

Put u Rim carnet rada 93 i 94

Rim 7 okt. 1896 srijeda

Dopadosmo u Rim oko 1 ½ ure po podne. Dočeka nas pri izlasku iz vagona Commanatore Raffaele Lamborini, Direttore generale del Ministero delle Casa Reale, jer u Rimu nije bilo samoga ministra. Bilo je osim toga došlo mnogo radoznalih i novinara o našem dolasku bi izviješteno već u večernjim novinama istog dana. Najviše se naglašavalo da smo vestiti modestamente. I to je doista bilo jer se nadamo dočeku. Lamborini nas uzme u dvorska kola, nama daje častnije mjesto a sam sjede sa strane konja.

Odveza nas u Svaud Hotel i posedi nas u apartamentu vrlo raskošan od 4 sobe i sale na prvome katu (piang mobile). Ostatak nam dvije dvorske sluge i kola bi određeno da ćemo se sastaviti sa kraljevskim delegatima: Marquis Visconte Venosta, min. inostr. poslova i g. Costa min. pravde. U šest ura obojicu našosmo u Min. inostr. poslova. Prvomu je preko 60 god., visok simpatično arist. lice. Drugomu je oko 50, puni čovjek već sijede brade: oba veoma ljubazni. Govorilo se francuski.

Oni već pripremiše minutu ugovora i dade nam je te je uznesmo sobom. Napisana je italijanski, urečeno da će se sutra sastati sa Costom u njegovu ministarstvu.

Zatim g. Božo obznani telegram Gospodaru da smo prispjeli u Rim.

"Rim 8. okt. 96 u četvrtak

Jutros počeh da čitam Codice Civile i Statuto ispisujući članke koji me interesuju za ovaj posao. U podne objed u Hotel-u.

Kad 7. okt., t.j. u srijedu pohodismo min. Costa-u, ostadoh s njime da će danas od 5 do 7 biti u njega da razgovaramo o koječem.

Međutim, ja se poslije podne zabavih sa Code Civil i sa Statuto te oko 4 ure odoh da se prošetam i neke stvari kupim. Međutim, dođoše oba ministra Venosta i Costa da nam učine vizitu i mene ne dođoše. G. Božo bio kod kuće komu kazaše kako im je žao što dođoše kad me nema; te odlazeći kazaše mu au revoir demain.

¹⁸ ZBB HAZU, XXII/8.

Prema tome i zato što je trebalo praviti vizite svijem ministrima, predsjednicima obje kamere, ne odoh u Koste.

Vizite ovaj dan učinismo, ali smo ostavljali karte: Pelloux (guere), Rudini (interno aprioiezza); Snicaiardini; Brin (marina); Prinetti (lavori pubblici); Branca (finanze); Lineo (poste e telegrafi); Sianturco (publistruzione). Venosti i Costi učinismo vizitu još juče. Tada nam ovaj posljednji dade minutu ugovora. U večer odosmo s g. Božom u karoci preko Corso do u Ville Borghese.

Danas dopadoše još karte od g-đe Barković. Okolo podne bio je u mene lično da me pohodi moj nekadašnji profesor Srehel, sada direttore dell' Instituto austriano de studi storici u Rimu.

Podreka iz Cividale telegrafski pozdravlja. Još iz jutra ovog istog dana 8. oktobra (srijeda) posla g. Božo telegram Gospodaru ovoga od prilike sadržaja:

"Kontrat kratak. Budućnost vjerenice u slučaju udovstva osigurana, gotovo onako u ruskom. Ne zbori o prćiji Vašoj ni određenju od nasljednih prava". Telegram je bio šifrovan. Uvečer dopade nam telegram na ime g. Boža od Gospodara, takođe šifrovan. Veoma je dug, dešifrovanje stajalo pred ponoće. Sadržaj je u glavnome ovaj: Primite onako kako je, t.j. ne govoriti ni o prćiji ni o određenju od nasljedstva na presto.

Tada dolazi druga naredba g. Božu da ode u Moncu ili inače onamo gdje je kralj te da mu objasni potrebu jedne koncesije a to je da u istoj crkvi gdje će vjenčanje biti bude i primanje vjere, ali poslije vjenčanja, i to radi političkih uzroka.

Mi bijasmo uvjereni da će to teško biti postići pošto je Knjaz sve bezuvjetno primio, ali ja pridadoh da se predlog razbije na dvoje: 1) da se traži vjenčanje religiozno prije primanja vjere; 2) ako to ne bude moguće da se traži da bar vjenčanje civilno bude prije primanja vjere. 3-će = vjenčanje religiozno.

Ova telegrama mit. la feu la pondr. g. Božo. G. Božo koji je sve hitio i nalazio da je u projektu ugovora sve dobro, jer se misli vratiti na Cetinje te s nevjestom opet amo doći, počeh još silnije prešiti. Ja se uslijed toga zagrijah, te pade i po koja opora riječ. I doista, nevolja mi je bila. Ja sam mislio postupati sistematično te prije potpisa izvršiti bar ovo:

1. a) Proučiti ital. porodično i nasljedno pravo po Codice civile;
2. b) La Statut.
3. c) Kućni Zakoni Kraljevske Familije;
4. d) Pogledati ako moguće bude pređašnje ugo-

vore Knjaginja koje se udavahu u Savojsku kuću;

5. e) Sravniti projekat ugovora sa ugovorom Vel. Knjaginje Milice, i to tim više što je kopija toga ugovora bila već dana Knjazu Napuljskomu a ovaj je dade kraljevima delegatima.

Te na osnovu svega toga dati svoje predloge. Amen demenante cum causae cognitione.

Ali, osobito poslije gornjeg telegrama, to bi apsolutno nemoguće, jer na Cetinju to nije bilo moguće, putovanje nam je bio à tambour battant, a ovdje Gospodar prima sve pa i protiv instrukcije, i g. Božo hiti, jer sad osim što treba stignuti na Cetinje prije odlaska svatova, treba još ići ka Kralju koji je u Monci. On hoće dakle da se sutra u jutro ide k delegatima i da se svrši posao. Međutim, ja ne mogah do sada nego dosta netemeljito proučiti ono pod a i b.

Za c, t.j. za kućne zakone Savojske kazaše nam da ih nema, nego da se vladaju običajem. Ali gdje naći običaje? Jesu li gdje zapisani? Niko ne zna!"

"Rim 9. okt. 96. petak

U jutro g. Božo napre da idemo k delegatima, odoh poslije 10 ura jutro. On bijaše mišljenja da je projekat dobar, da izmjene ne treba, da ga Gospodar prima, da je veoma koristan za Knjaginju; jer kaže "glavno je, kao što i sami kazaste, da ona bude imala djece, pa će sve dobro biti". Ali ako ih ne bude? Mi treba da sve predvidimo da budem pesimisma, pa ako bude dobro tim bolje! Naša je dužnost učiniti da položaj naše odive bude što sigurniji i ugodniji. Ali kao što se već na Cetinju mislilo da je ugovor samo formalnost, nije bilo kud kamo nego otići s njim odmah poslije 10 ura u Min. In. poslova.

Tu našosmo ministra Mark. Viskonti – Venosta koji telegrafisa u Min. pravde da vidi je li Kosta onamo. Na odgovor da jest dogovorismo se šnjime da ćemo otići s njim da govorimo, pa da ćemo poslije podne na 4 ure opet doći u Min. in. djela ujedno sa Ministrom pravde Kostom.

Zatim odosmo k min. Kosti, ali putem on ne kaza da nikako ne vodim diskusije da je sve dobro kao što je u projektu, a osobito da ne stavljam take predloge koji bi pokazivali neko nepouzdanje s naše strane, ili zato što bi trebalo kralju oteti.

Ovo posljednje uvažih, pošto se imalo još jednom ići Kralju i primiti koncesije.

Pošto dodosmo ka g. Kosti izjavih da bi dobro bilo, da ako nema pisanog zakona kućnog kraljevske familije,

radi jednakosti da nam pokaže ako je moguće bilo, bračne ugovore drugih knjaginja koje su se udavale u Savojsku kuću.

On tad izvadi i pročita nam ugovor Kraljice Margarite.

Tu već vidih veliku razliku u određenju između miraza i donatio ante nuptas sa onim što se Knjaginji Eleni određuje.

Za Kraljicu je Margaritu koja se takođe uda velika za nasljednika odredilo:

500. a) sa strane države 500.000 franaka prćije;
501. b) sa strane oca Nasljednikova 300.000;
502. c) sa strane samoga nasljednika, tj. samoga Kralja 300.000.

Knjaginji Eleni određuje se tek 100.000 fr. u sve? Istina da je ona bila od iste kuće koja je i nasljednik i vjerenik, ali mi se opet razlika čini velika.

Knjaginica bavorska nije imala tako bogate dotacije nego nešto slično Knjaginji Eleni, ali ona nije imala biti žena nasljednikova.

Ali pošto Kralj nije htio predložiti Parlamentu ni apanaž Nasljedniku nego troškove uze na sebe (Kosta kaza da će se apanaž ipak iskati). Tim je meni manje moglo biti govora o dotaciji Knjaginje sa str. Ital. Parlamenta. A pošto Gospodar ne daje prćije Knjaginji nije moguće bilo trošiti od Kralja koji i bez toga predloži odma 100.000 na njeno potpuno raspoloženje. Dakle, to je ostavljeno tako. Grehota da nije moguće bilo detaljnije proučiti gornja dva ugovora. Ovo je rečeno u 2 članku prvobitnog projekta talijanski pisanog.

Ali, prije nego predemo na 3ći članak, ima nešto i o lom u kome nema nego samo opšte obećanje da će se ženidba zaključiti između napuljskog Knjaza i Knjaginje Jelene.

Ovdje opazimo već unaprijeda s udovoljstvom da se ne govori o promjeni vjere u što osobito ja ne htjedoh ulaziti nipošto. Što je kazano da će vjenčanje biti a norme delle legge civile Auliana, e col rito religioso cattolico, to ne involvira nikakvu promjenu vjere. Ali, ja pitah Kostu pošto u Zakoniku ništa o tome nema: da li se vrši prije civilno ili poznije religiozno vjenčanje, kao što je u Francuskoj zakonom naređeno, odgovor da tako vazda biva, ali da zakon nije ništa o tome utvrdio, (ovo je dobro za predlog koji će g. Božo Kralju učiniti).

Zatim primijetih da samo Kralj ital. i Knjaz crnogorski ugovaraju i pristaju na ženidbu, a Kraljica se ni Knjaginja ne spominju, kao što je u ruskom. Ali, uzvidjeh

da je ovo upliv rimskog prava čiji je tutor samo otac, mati se juridički ne miješa u posao, te i ne pravih nikakve opaske.

U 3ćem je članku obećanje da dok Knjaz Napuljski do- bije svoj apanage da će Kralj od svoga trošiti za njihov dvor i kuću prema potrebi novoga stanja.

Ovo je opća naredba, nije se imalo što mijenjati.

Članak 4 (poznije 5) utvrđuje godišnji dohodak Knja- ginjice od 50.000. Ja samo opazih da nema dovoljno garancije radi toga što je kazano da će to davati Knjaz napuljski, a međutim on nema apanaža. Da se ovo bolje utvrdi uvršteno u:

1. predhodni članak "compresa anche la a annuo assegno cotate all articolo seguente";
2. u ovaj članak: "delle somme che il principe aura tvoje all' articolo precedente". Ovo znači da garantuje njegova apanaža.

Članak 5 (poznije 6) stipulira 100.000 fr. godišnjih kao donaire, koje obećaje Kralj sam. Suma je dosta visoka; dakle o tome ni riječi; ali umetak "quando non venga attrimenti provveduto per legge" nije mi se dopao jer zakon može umanjiti sumu i način primanja. To je priznao da treba izmijeniti, i bi izmijenjeno ovako: quando per legga non foste provveduto in una misura piu large. Osim toga, u prvobitnome projektu bilo je kazano u 6-om članku "rimanga vedova senza pole", predložih da se reče au croche senza pole. Bi usvojeno.

Sad je na red došlo pitanje o jeziku. Ugovor Kraljice Margarite je pisan talijanski, onaj s bavarskom Knja- ginjicom njemački i talijanski. Mi kazasmo da pošto g. Božo ne zna dobro talijanski da se napiše ili prosto francuski, ili talijanski i srpski. Bi usvojeno da se oba egzemplara napišu francuski.

Pošto je na taj način svršen naš sastanak sa Ministrom Kostom, telegrafirao je on, Min. In. djela Venosta kad ćemo se sastati sa njime. Odgovoreno danas na 4 ure po podne. Međutim, ja još jednom kod kuće pregledah projekat ugovora te našah, ujedno sa onim što opazih i prije, ali nije vremena bilo da se govori o tome s Kostom, da treba promisliti o ovim tačkama:

1. Iako nas je Gospodar oslobodio telegramom da ne govorimo o prćiji, ipak nam se činilo da će nekako kao zazorno da bude nedodata, pa da se progovori o nasljedstvu privatnog imetka knjaževa kao dos. Ipak, sijećajući se od jutrašnjeg čitanja ugovora, da ni kraljica Margarita ni princesa bavarska nijesu bile dotirane od svijeh, pomislih da možemo o tome glissant dessus: govoriti, ali ne pisati.

2. O odrećenju od svijih političkih prava, odnosno crn. prestola.

3. Čl. 134 Građ. zak. tal. činio mi se da stješnjava ženu udatu, dakle i knjaginjicu. Ali u istom članku ima i način kako joj se može raširiti pravo raspolaganja. O tome treba govoriti.

Istoga dana u 4 ure po podne, odnosno u Min. inos. poslova gdje nađosmo Markiza Venostu.

– Najprije su se popravile one tačke (3, 4 i 5) o kojima je govoreno jutros sa Min. Costa.

– Zatim dvije riječi o nasljedstvu privatnog imetka Knjaževog, ali pokazujući čl. 454 j'y ai glisse tako da u ugovor ništa ne uđe. Razlog na vama!

– Zatim o redakciji na svako pravo na tron Crnogorski. Tu je bilo malo čuđenje s njihove strane, vidi se da se na to nije mislilo. Omalo nijesu kazali da nijesu ovla- šćeni o tome govoriti. S druge strane vidim da g. Božo neće da ulazi u dublju diskusiju, jer se sve boji da ne bi kazali da treba Kralja pitati, a ovaj da ne pomisli da mi sumnjamo o njegovoj lojalnosti.

Ja, ipak, batto d'urso, te dovedoh posao do toga da ako neće da se uvrsti ugovor da se kaže o tome u osobitu protokolu koji će sastavljati partie integrante ugovora.

Redižirano je taj protokol – dodatak u kratko: "Pošto je zakon o nasljedstvu prestola u C.G. čisto saligne to se time taj fakt konstatuje te ga Kralj prima (accepte) za Knj. Napuljskog, Knjaginjicu i njihove nasljedni- ke". Redakciju sastaviti Costa a dopuni Venosta. Meni se redakcija nije dopala jer viđeh da se navlaš muti i udaljava od prostote, ali opet mi g. Božo čini znak da ne tražim popravke iz bojazni da se ne obrate na Kralja te da se ne nađe izlika da nas ne primi, a po naredbi Gospodarevoj, moramo mu govoriti.

– I o raširenju Knjaginjičina raspolaganja bi primljeno, da će Knjaz napuljski postupiti prema II rastavku ital. čl. 134 Građ. zak. čim ona to zaište.

– O jeziku bi konačno riješeno da će biti francuski pisan i jedan i drugi egzemplar.

Zaboravih kazati odmah pri početku sjednice bijahu izmijenjena punomoćja.

Oni imadijahu separatno punomoćje svaki za sebe.

U cijeloj sjednici ne bi ni riječice ni o konversiji, ni o mjestu, vremenu i načinu toga akta. Samo me je gluho pitao i jedan i drugi hoću li i ja doći na svadbu. Odgo- vorih da o tome nije bilo govora, a da, pošto je određeno da će samo Knjaževska familija biti pri tome, da po

svojoj prilici neću. Time bijaše zaključena sjednica.

Bi određeno da će drž. savjetnik g. Malvano koga po- zvaše prevesti minutu s talijanskog na francuski i naj- posljuje da će pod one biti u nedjelju na tri ure popodne kaza Min. Kosta da će me doći uzeti te mi pokazati neke državne uredbe (Senat, Novi palazzo argint izia, Monumento Garibaldi, et).

Pošto dođosmo kući dopade neki poziv na objed u Min. inostr. poslova za u nedjelju (11. oktobra) na 8 ura u več.

Zapade nam, takođe i prijevod francuske minute ugovora onako kako je određeno bilo.

Pređimo sada korespodenciju s Gospodarom. Još ujutro dopade g. Božu telegram kojim mu se naređuje da ode odmah ka Kralju ostavljajući i ovlašćujući meni da svršim ugovor sam. Kralju da objasni žrtvu koju Knjaz čini i da ako se ne može dopustiti da vjenčanje bude na Cetinju u pravosl. Crkvi, neka bude vjenčanje a odmah posljuje i ne izlazeći iz crkve da bude konversija.

Mi shvatamo važnost toga poručjenja, ali ujedno s tim uvidjesmo kako će to biti teško, te ma kako Milinković govorio da to Papa može dopustiti. Pitanje je samo hoće li? Osim toga vremena nema da se o negocijama sada započne uspješno.

Mi bijasmo ipak toga mišljenja da se to pokuša, ali nam se činilo da ćemo alarmirati Min. Inostr. djela ako prije neg se ugovor potpiše jedno od nas ode odavde, a lako bi šta više, mogli učiniti da nas Kralj ne primi. Osim toga činilo nam se da se to može uzeti da mi potpis ugovora subordiniramo postignuću toga što tražimo."

"U tome smislu g. Božo telegrafisa Gospodaru:

Rim que 10. oktobar 1896. Subota

U jutro primismo telegram od Gospodara. On počimlje: "Mislio sam da ćeš me poslušat itd.," u tonu prijekora, što je g. Boža veoma ogorćilo.

Do jedan sat dođe drugi telegram kojim se ipak odobra- va odluka ne ići prije ka Kralju dok ne bude potpisan ugovor.

Okolo 10 ura jutra poslasmo odgovor Venosti da pri- mamo sa zahvalnošću poziv na objed.

Okolo istog vremena odnesoh je ja lično k g. Malvano u Min. inost. poslova te mu povratih minutu s dvije tri popravke u jeziku, koje je primio (on bo je naznačen bio da učini prevod i konačnu redakciju).

Zatim progovorismo o članku kojim se raširuje imaoniš- tvo Knjaginjičino, koji je bio uvršten kao "čl. 2" kako

bi dobro bilo da se uvrsti kao pretposljednji. Obojica nađosmo da je tako logičnije, i tako bi učinjeno.

– Sada dođe na red pitanje da li je riječ "Loi Salique" ima značenje da je isključena žena od prestola, ili njihovi muški nasljednici?

Zamolih da donesu iz biblioteke dictionnaire du droit public et Ch. Calvo i nađoh u članku Salique među ostalim ovo: "Depuis cette époque (1316) l' exclusion du trône des filles et de leurs diseanoanty a post partir des lois fondamentales du toy anale de France". Dakle vidi se da je riječ ima značenje i potomstvo muškog".

Usljed toga ostade riječ salique bez ikakvog dodatka. Mišljah da ja mogu bez dodatka ostaviti i radi toga što već juče pri dogovaranju sa dva ministra bi i o tome govora da Gospodar ako nađe da ovo nije dosta može činiti da mu sama Knjaginjica potpiše formalno odre- čenje o svijeh prava na presto (nego što je to učinjeno u samome ugovoru za Knjaginjicu bavarsku). Posljuje toga g. Malvano obeća da će ugovor biti gotov za sutra 4 ure da se potpiše. Pošto se još progovorilo i o mjestu ratifikacije, ali se radi nekoliko uzroka ne dođe do zaključka, bi odlučeno da će to sutra pri potpisivanju odrediti.

Okolo 10 ½ ura pred podne odoh k. Ev. Popović da s njim odem kupiti neke sitnice.

Pošto se kupovine svršiše on dođe u Hotel da pozdravi g. Boža, koga još od prije pozna.

Pozvasmo ga da dođe doveče s nama objedovati. Mišlja- smo govoriti s njima o kakvu članku, pošto nam kaza da je novina ital. bilo koji u posljednje vrijeme zabaljuju Kralju što toliku važnost daje prijelazu Knjaginjice u katolicizam.

Okolo 2 ure dođe Tkalec i pokaza mi pismo koji pisa dnevniku Don Chriserotte da ne grdi C.G.. Dade mi kopiju toga pisma i uvjeriše da je pismo imalo uspjeha.

U današnjem broju Don Chriserotte ima humoristična stuba u kojoj sam ja, g. Božo, Venosta i Rimski kmet.

Na tri ure po podne dođe Ministr. Kosta za jednu Sous – Secrétare d' etat Ronehetti s kolima da me uzme u šetnju.

Pogledasmo s njime la Corte de laperione koja ima 4 sekcije (ali ima još kasacija u Torinu i Palermu i Topui? i još na jednom mjestu kao palazzo de symmetry bude gotov možda će se sjediniti). Monte Granicolo i na njemu spomenik Garibaldijev, i Senata s bibliotekom (u njoj me pitaše za djela: Pravni običaji, Trox du droit Coutumier de Russie usar la parne... a ja im kazah titulu Zbornika običaja od 1884. god.).

U večer ne bi govora s Popovićem o članku. G. Božo ode poslije večere s njim da šeta a ja ostah doma te ne znam je li mu što govorio. U večer mi dođe i slavista De' Nunzio."

"Rim que 11. oktobra nedjelja

Jutros promisliv da smo skoro pri kretanju, predložih g. Božu ove misli:

U poslu ženidbe Knjaginjičine mi imamo kako sada posli stoje tri pitanja ili da riješimo ili da se o njihovu stanju obavijestimo.

Evo ih:

1. Svršiti ugovor bračni;
2. Izvijestiti se o formama koji će biti pri aktu konverzije Knjaginjičine;
3. Izvršiti naredbu Gospodarevu koja vam dođe po telegramu, a tiče se govora s Kraljem da konverzija i ženidba budu u istoj lat. crkvi, ali da ova bude prije konverzije.

Ad. 1. Ugovor je posve završen i treba samo da danas potpišemo, čim je sav posao svršen.

Ad. 2. Istina da u minuti ugovora nema govora o prelazu, ali ono što mi kao nehote, kaza Costa vidim da je o tome bilo razgovora između Vlade i Vatikana, a po Tolotos che Corponder vidi se da će formula ab jure crkvene preobladi.

Bilo bi dakle dobro da pri potpisivanju ugovora bude riječ o tome, da se zapita kao nehote Coste ili Venosta, što je učinjeno da se unizitaljne za nas forme isključe. Što je u tome smislu isključeno.

Ovo nam je naloženo instrukcijom da o tome nastojimo, a telegram Gospodarev ne tiče se ovoga posla. Mi imamo dakle i pravo, ali ne i dužnost o tome govoriti.

Drugo je pak pitanje o zgodnosti, o oportunitetu. Neće li priznanje, pa ma koliko diskretno bilo, ovoga pitanja učiniti da Ministarstvo osujeti pristup g. Boža ka Kralju? Pitanje se ovo može riješiti tek pošto bude govora o slijedećem.

Ad. 3. Poslije mnogo razmišljanja treba li govoriti o predidućem članku i o ovome sa ovdašnjih ministrima bojeći se ako im se ne dopadne da ne osujete avdjenaciju u Kralja, riješeno je da ću ja ako se poslije potpisa pokaže prilika academiq ement govorit s Kostom kao o informaciji: što je odlučeno o predmetu predidućeg članka; a da će g. Božo izraziti želju Ministru Venosti da po naredbi Knjaza može otići ka Kralju da mu zahvali za svu pažnju okazanu nam.

Kako je već prekjučer bilo, mi odosmo u 3 ure po podne danas, 11. oktobra u Ministarstvo in. djela radi potpisa. Tu nađosmo osim delegata i direktora Malvana i još jednog činovnika kao i Sous – senatoir-a d'etat Conte Bonin-a. Pošto je Malvano pročitao cijeli akt s protokolom, a međutim g. Božo držao pred očima drugi egzemplar i gledao je li jednak s onim šta se čita potpisasmo svi tako da potpis Venoste i Božov dolaze prije, a moj i Kostin poznije.

Zatim se priložiše pečati sve četvorice. A najposlije bi nam dan jedan avtitični egzemplar da ga sobom nosimo, a zatim čestitanja da bude sretno. Zaboravimo uzeti njihova punomoćja, jer oni zadržase naše. Trebaće govoriti o tome sa Kostom.

Poslije toga Božo uze na stranu Venostu te mu kaza o namjeri da se pokloni Kralju. On kaza da će telegrafisati Kralju o tome. Ja s druge strane progovorih o formi konverzije sa Kostom, ali sasvim akademički: on mi kaza da se sva formalnost svodi na čitanje Credo, i kako će to biti u Kripti, publike biti neće. Zatim od sebe mi kaza da je on predlagao da i akt ženidbe bude na Cetinju po pravoslavnom odredbu, ali da je našao veliku i neodoljivu zapreku, štaviše apsolutni otkaz sa strane Vatikana. Ja opazih da bi se moglo prije konverzije učiniti zaključenje civilnog braka, on odgovori da je o tome trebalo prije misliti. Odatle okolo 4 ure svi zajedno u Min. finansija da čujemo conference Min. Lazzatti povodom otvaranja spomenika Aut. Scialoja u njegovu rodnom mjestu, što se upravo danas zbiva.

Tu nađosmo sve ministre kojima bijasmo predstavljeni. Conférence se svršilo u 5 ura; čestitav Lucati za uspjeh odosmo kući.

Izašav u 5 ura iz Conferenze Min. finansija odosmo k kommandataru Lamborini (Dirèttore generale de ministero della casa reale) da mu učinimo la visite de congé. Milo mu bi i mi mu kazasmo da ćemo ka Kralju, te on sa svoje strane telegrafira u Moncu i daje naredbu svijem direktorima di case reali u Pizi, Tepui i Milanu da nas dočekaju na željeznicama svojih gradova.

Isti dan, 11. oktobra, tj. u nedjelju u večer u 8 ura prema pomenutama pozivu odosmo na objed u Minist. inostranih poslova. Bilo nas je 25 glava, predsjedao je Viconti – Venosta. Bili su svi ministri s predsjednikom dr Rudini, pa i neki viši činovnici kao Sotto Secretari di stato (Ronchetti – min. duesina tozia), Conte Bonin (Min. affari citesi); Direttore Lamborini; direttore politico Malvano i td. Presjedao je, razumije se, March. Visconti Venosta, ja mu bijah od lijevu a g. Božo od desnu.

Bilo je živahna razgovora o svačemu a najviše o vje-

štinama.

Pošto digosmo s trepeze dođe k meni i Rudini, pa s dosta ali rđava vremena predesmo na druge stvari. Međutim, on ode k Božu a mene sakupiše svi ministri te bi govora do mile volje o Zakoniku, o metodi, o legislaciji u opšte, i tako ostaše sa mnom sve do svrhe. Okolo 10 ½ svrši se sve to, odosmo u najboljem raspoloženju.

Jela je bilo gotovo duplo od onoga što biva. Začudih se kad ni po objeda dadoše glace, pa i na kraju objeda opet glace druge vrste. Došav doma učinismo naše Malles više od polovice, a ostalo za sutra u jutro."

"Rim 12. oktobra 1896 (ponedjeljnik)

Digoh se u jutro u 4 ½ ura do za jednu uru svrših malles za put. Okolo 6 ½ diže se i g. Božo te i on svrši svoje pripreme. Zapitاسmo ko plaća hotel i hranu: kazaše nam Kralj. Staće ga skupo jamačno jer za neke stvari, što smo mi naređivali, na nas padaju i hranu, odriješe nas. Za prvi dan bi nam stavljen u račun brijachev: barba franchi 10. I kočijaš bi na račun Kraljev.

Mi tim više dadosmo obilno za opće svima. Npr. dve dvorske sluge koje nam bijahu stavljeni na raspoloženje dadosmo im po 3 napoleona svakomu, kočijaši dva napoleona itd.

Okolo 8 ura ujuro bijasmo na željeznici put Milana. Na željeznici nađosmo min. Kostu koji nas dođe pozdraviti ujedno sa Lamborini.

Putem na stacijama Piza i Tenua dođoše direktori kraljevskih dobara da nas pozdrave. Put nam je do Milana bio plaćen na kraljev račun."

"Milan

Okolo 10 ura u večer prispjesmo u Milan. Grof Santa Rosa Maître des ceremonies du roi dođe da nas pozdravi u ime Kralja koji nam nudi apartamenet u Hôtel Milan, baš apartmenat Verdin, a za sutrašnji dan da smo pozvani u Kralja na doručak u Moncu. Ostavi na naše raspoloženje karocu, a da će sutra okolo 10 ura sam doći da nas uzme.

N.B. karikature u 3 broja Don Chiseiatte.

"Milan 13. okt. 1896. utornik

Okolo 10 ura jutro dođe Conte Santa Rosa karocom da nas uzme. Okolo 10 ½ otidosmo s njima u kraljevoj karoci put Monce. Prošle bijahu 11 ura kad prispjesmo. Zamak je krasan a još krasniji Kraljev park. Monca kao grad ima 20 do 25 duša.

1. Božo, kako je već bilo ugovoreno, ode sam i odma ka Kralju, te, kako mi je poznije kazivao,

govorio mu je više od jedne ure, i to najviše o gore pomenutomu poslu koji mu bi Knjazem naložen. Kad mu odkaza prvo zahvaljujuć se za Kraljicu, on ga zapita kao što se ja i on dogovorismo: ne bi li se moglo urediti da se prije konverzacije zaključi građ. brak. Za ovo mu kaza da je docna.

Mi se poslije razgovarasmo o tome i dođosmo do zaključka da je zaista docna, a da je jedno desetak dana bilo prije doći mogli smo postići sve što željesmo. Što se zaklanja za Kraljicu tim masira nemogućstvo učiniti nešto protiv odluke ministara i parlamenta i opšteg mnjenja.

Međutim, dok Božo bijaše sa Kraljem, dođe k meni Santa Rosa i i izvrši iz sebe koju mi bijaše naznačio to pozivanje te odvede u biblioteku koje je direktor. Ona ne broji više od 3-4000 volumna i to romana, priručnih knjiga i onih što avtori Kralju šalju na poklon. Rukopis ima jedan od Cesara Saluzyo (Saluces) Marquis Thomas: Roman de Chevalier cirant (francuski) sastavljenim 1394. god.

Okolo ¼ ure poslije podne izade Božo od Kralja te otuda bijasmo uvedeni u Vel. Salon gdje nađosmo Gospoda i Gospoda sedmoru, osmoru: nama posve nepoznato.

Za 2-3 minute dođe Conte Santa Rosa, te nas predstavi najprije gospođama: La Duchesse de Gènes, mati Kraljičina (ona je rođena u knež. Saksonskoj kući), Knjeginja... sijećam se imena, žena 40-50 god, debela, ne odveć lijepa); Contessa Golli; dama d' Honneur de la reine. Od muških bili su dva generala, ministar italijanski à la Haye (s njim dođosmo u istoj karoci iz Milana), osim toga la Conte de Turin, mladić od 20-25 god.

Okolo podne i ½ dođe i Kralj, a zatim i Kraljica. Obojici bijah predstavljen. I jedan i drugi dadoše mi ruku (Duchesse de Genès ne), Kraljičinu poljubih.

Odatle se uputismo za trpezu. Kralj je uzeo pod ruku Duchessa de Genes, Kraljici je dao ruku la Conte de Turin la contesse, dame d' Honneur de la reine. Došav za trpezu i g. Božom, ja morah ostaviti naše gospođe te sjesti, ja na desnu de la Duchesu de Genes, a ona je bila na desnu Kraljevu, a Božo na lijevu Kraljičinu (na desnu joj je bio la Conte de Turin). Razgovor preko svega objeda ili doručka koji je trajao oko 1 ure, zatim svak uze svoju prvašnju damu te natrag u Salle de réunion. Kraljica sa ostale tri gospođe učiniše carela na sred sale i svaka uze svoju radnju najviše broderie. Mi se, međutim, razgovarasmo sa Conte di Santoreom i s drugima (među njima dva đenerala) koji nam bješe predstavljeni. Kralj najprije uze i Boža te se s njim

porazgovara te i sa mnom tako isto; najposlije uze sa jedne trpeze zelenu škatulu sa ordenom sv. Mavricija i Lezari te je dade Božu s nekoliko komplimenata, isto tako dade i meni drugu crvenu škatulu sa ordenom Carena de Italia prvog stepena sa običnim riječima: je mis brenin de pauw vous donner cefté dis tinction est ce souvenir des naj popus main. etz... Poslije nekoliko minuta poklonismo se te pošto meni Kralj i Kraljica dadoše ruku (Ducluse de Sine. Ne!) odosmo u karoci Kraljevoj na željeznicu. Kralj bijaše naredio da nas prevezu po parku koji je sjajan, ali nas spriječi kiša.

Okolo tri ure popodne bijasmo opet u našem stanu, tj. u Verdinu u apartamantu u Hôtel Milan.

Božo telegrafisa Knjazu niječni odgovor Kraljev, a ja odoh da se prošetam po gradu. Nađoh žurnalista Mario Borsa s kojim se spoznah na Cetinju; on me odvede da mi pokaže stari zamak Visconte u Stroza koji je tek lani ili preklani bio restoriran u prvobitnoj formi, jer avstrici bijahu ih prevratili u Kazarnu. Okolo 11 ura večer i pošto potrošismo nekoliko napoleona na darove prislugi Hotela (stanovanje i hrana na Kraljev račun) odosmo na željeznicu i krenusmo upravo put Trsta.

Zaboravih kazati da okolo 5 ura dobismo telegramu od Princip Tommaso (brat Kraljev, amiral u vojnoj redovlju) koji nam predlaže da ako ćemo do preksjutra u jutro biti u Brindizi da će nas sa sobom uzeti na brod Savoja i iskrcati u Bar. Kako bijasmo već umorni od oficijelnih dočeka, a i 26 ura puta u željeznici nas poplaši zahvalismo, dodav da preko Trsta do koga nemamo nego 12 ura željeznice mislimo da ćemo za po dana ranije stići na Cetinje.

U vagonu razgovarismo se o odgovoru Kraljevoj i dođosmo do zaključka da Kralj nije mogao ništa učiniti od ministara koji već bijahu sve uredili, al da to nije htio kazati nego se zaklanjao za Kraljicu. Po onome što vidjesmo i čusmo u Rimu zaključismo da kad bi jedno 15 dana ranije bili poslani u Rim sve se je moglo urediti, i vjenčanje na Cetinju (ili bar građanski brak prije konversije) i td. Pregovarajući sa samim Kraljem nije se mislilo na državni ustroj talijanski i na položaj koji Kralj zauzima u političkim poslima, u koje je, dakako, spada i ženidba nasljednika prestola".

"Trst 14. oktobar 896 srijeda

Okolo 11 ura prisjesmo u Trst i odsjednemo u Hotel Delarine. Poslije kraljevskih apartamanata u hotelima bi nam dosta jedna sobica (N048) na 4om katu obojici; sve je ostalo bilo zauzeto. Tek poslije podne nađe se soba po N01 koju zauze g. Božo.

U Trstu Caffè Spenti sretoh Vita Goccu i Rešetara, a pohodi i Iva Čingriju. Sretoh i Jakića ali ne zaustavih s njime.

Nađoh u Trstu jedan broj Mattino u kome su moje pohvale, da sam Self mode men, pa da to bude pikantnije kaza da 18. godina još ne bijah naučio ni čitat ni pisat !"

"Trst 15. okt. 896 četvrtak

U 12 ½ jutros otputovasmo s parabrodom Svetlovom brand put Kotora. Kap. Bilafer, ljubazniji nego prvi put. S nama Supuk iz Šibenika, inspektor Glavinić i predsjednik dubr. suda Milić."

"16. okt. 1896. petak

U 6 ura popodne stigismo u Kotor i odatle odma u kola, te put Cetinja. Na Cetinje stigismo okolo ponoći. Odsjedoh opet u Vuka."

"17. okt. 1896. subota

Okolo 10 ura jutra jedva zahvatih Knj. da mu kažem rezultate naše misije. Razgovarajući se s njime uprav počesmo da mu govorimo o protokolu kako mu je sadržaj zlo redižiran, kako ne mogasmo ništa popravljati jer se bojasm da ne pitaju Kralja koji bi vidjeće nepouzdanje mogao nas ni primiti. Odjednom iskače Knjaginica J. i dolazi u mali salon, nepozdraviljni Knjaz ni mene, te opet ode. Čini mi se da u razgovoru s K. izrazih misao i o renuncijaciji Knjaginičinj: Ja mu ne kazah ni polovinu: dopade telegram iz Petrograda sa glasom da je V. K. Milica rodila sina. Diže se, ode da svoj porodici kaže, i više ga ne vidjeh.

U večer objed. Diplomatskome zboru. Nov. stil.

"18. okt. 1896. nedjelja

U jutro oko 10 ura uglavih ga u kući Knj. Mirka gdje govorih o Protocole dodam ugovoru braka. Tu bijahu Vojvoda Petar, S. Popović i još jedan od bližih k Dvoru. Ja kazah da mu moram govorit još o protokolu, govorih francuski tako da prisutni ne bi razumjeli. On mi odgovori naški da se on nada da će biti muških dosta u kući, tako da na Talijance neće red doći. Kaza da će najbolje biti da se protokol uništi te da se o tome ne govori.

Preko dan vidjeh i Gavra kome kazah o tome."¹⁹

¹⁹ ZBB HAZU, XXII/8.

NOVA SEZONA DOKUMENTARNOG FILMA

Nakon pauze od godinu i pol uvjetovane pandemijom i potresom u Zagrebu, u Crnogorskom domu 21. 10. 2021. organizirana projekcija dokumentarnog filma

"SVJEDOK BOŽJE LJUBAVI" autorica: SNEŽANE RAKONJAC i TANJE ŠUKOVIĆ

SVJEDOK BOŽJE

LJUBAVI (27':56")

Autorice: **SNEŽANA RAKONJAC i TANJA ŠUKOVIĆ**

Generalni direktor RTCG: **BOŽIDAR ŠUNDIĆ**

Montaža: **LUKA ŽIVKOVIĆ i VELJKO JELINIĆ**

Proizvodnja: **Dokumentarni program**

Programski arhiv

RTCG 2020.

Prikazivanje omogućio: **ARHIV RTCG**

SVJEDOK BOŽJE LJUBAVI

Srpska pravoslavna crkva preuzela je duhovnu vlast u Crnoj Gori nakon ukidanja Crnogorske crkve 1920. godine

U decembru 1990. godine, još za života vladike Danila Dajkovića, za mitropolita Eparhije crnogorsko-primorske ustoličen je dotadašnji episkop banatski Amfilohije Radović justinijanac, teološki sljedbenik Justina Popovića žestokog protivnika ekumenizma.

U Crnoj Gori produbljene su stare podjele. Vrata crnogorskih hramova otvorena su za ratne zločince, ali ne i za Crnogorce.

Skoro trideset godina sa mitropolitskog trona odlijegale su kletve i klevete "svjedoka božje ljubavi".

UKUSI CRNE GORE

Izvor: Ukusi Crne Gore

Čorba čobana sa katuna

Sastojci:

- livadsko zelje.....2 veze
- mladi luk.....2 veze
- šumske pečurke.....100 g
- kastradina.....300 g
- planinska krtola.....200 g
- mladi skorup.....100 g

Priprema:

Svježe livadsko zelje, luk mladi, usput ubrane pečurke i parče polusušene kastradine sa par planinskih krtola - imamo punu korpu za jednu vrhunsku zdravu planinsku čorbu.

Na ognjište sa verigama zakačimo bronzinić sa sjeckanim lukom, zeljem, krtolom, manjim parčadima kastradine i pečurkama. Naliti izvorskom vodom i kuvati.

Kada je gotovo, skinuti sa vjeriga i dodati dvije ožice mladog skorupa.

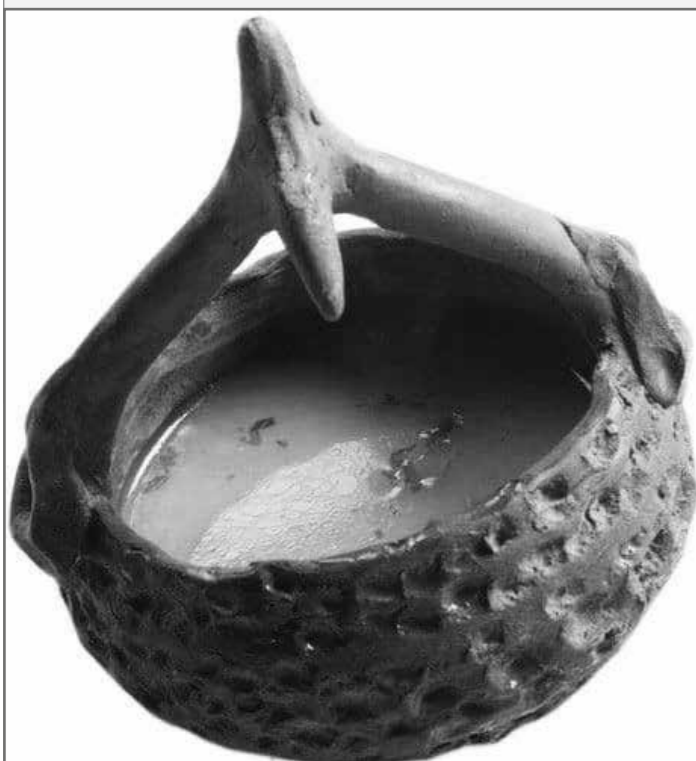
Čorba riblja, ulcinjska

Sastojci:

- juneći šol, šnicle.....2 kg
- pirinač.....600 g
- krompir.....500 g
- crni luk.....100 g
- tikvice.....100 g
- balancan.....100 g
- pečurke.....120 g
- ulje.....1 dl
- brašno.....50 g
- kajmak.....150 g
- bujon, začinsko povrće i začini

Priprema:

Oblikovane juneće šnicle blago začiniti. Posuti brašnom i opeći na zagrijanom ulju. Podliti bujonom i dinstati. Oblikovano povrće posebno sotirati. Spojiti, začiniti i prodinstati. Pirinač sa začinskim travama pripremiti al dente. Šnicle oplemeniti kajmakom. Posložiti na činiju sa pirinčem i sotiranim povrćem i posuti usitnjenim biljem. Poslužiti toplo.

Promocija knjige Dimitrija Popovića, LIKOVNI ZAPISI U DOBA KORONE u Kliničkoj bolnici Dubrava izdanje Nacionalne zajednice Crnogoracva Hrvatske i Skaner studia d.o.o.

LUČINDANSKI SUSRETI 2021.

